

*ЎЗБЕКИСТОННИНГ
МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ
МАФКУРАСИ*

Олдимизда турган энг муҳим масала, бу — миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга татбиқ этишдир.

Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, дилига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабртоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдириши лозим.

Шу билан бирга бу мафкура халқимизда, ўзининг қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда, умуминсоний қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳамжамиятидаги мутараққий давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ўлароқ муносиб ўрин эгаллашига доимий интилиш ҳиссини тарбияламоғи керак.

И. А. КАРИМОВ

ЎЗБЕКИСТОННИНГ МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ

Тошкент
"Ўзбекистон"
1993

66.3(2)
Ў 40

Тўплаб, нашрга тайёрловчи
Шомўҳиддин МАНСУРОВ

Муҳаррир Карим БЎРОНОВ

ISBN 5-640-01564-0

Ў 0503020904—71 93
М351(04)93

© "ЎЗБЕКИСТОН" нашриёти, 1993

МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ВАТАНПАРВАРЛИК МАФКУРАСИ

МАФКУРА КЕРАКМИ?

Мана, салкам икки йилдирким, ҳур Ўзбекистон диёрида истиқлол шамоли эсмоқда. Бунинг натижаси ўлароқ ижтимоий ҳаётнинг деярли барча жабҳаларида мустақиллик шарофати-ла илдам одимлар қўйилмоқда. Бу, айниқса, сиёсий, иқтисодий ва маънавий соҳаларда намоён бўлмоқда. Салкам бир ярим асрлик сиёсий кишанбандликдан тинч йўл билан озод бўлган Ўзбекистонимизнинг овози жаҳон бўйлаб баралла янграмоқда. Бу — сиёсий мустақиллик бўлиб, ички ва ташқи сиёсатда ҳеч кимнинг, ҳатто "катта оға"нинг кўрсатмаларисиз ҳам, ўзбекистонча ўз миллий истиқлол ва янгиланиш йўлидан буюк келажак сари бориш демакдир. Бу — иқтисодий мустақиллик бўлиб, юртимизнинг бебаҳо бойлиги эҳсонларига чинакам эгаллик ҳуқуқини қўлга киритиб, ўзбек халқи фаровонлиги йўлида фойдаланиш демакдир. Бу — маънавий мустақиллик, халқимизнинг истиқлолга, озодликка, ўз давлатига эга бўлишга, адолатли жамият қуришга бўлган асрий орзу-умидларининг рўёбга чиқишидир. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, ўзбек халқи сиёсий ва иқтисодий қарамликка тушган даврларда ҳам ҳеч қачон маънавият соҳасида ўз мафкуравий мустақиллигини йўқотган эмас. Ҳар қандай тазйиқларга қарамасдан, "марксизм-ленинизм" кишанлари ва панжараси ортидан ҳам маънавиятимиз куртаклари доимо барқ уриб турди. Аммо бу чуқур миллий илдизларига эга бўлган маънавият сарчашмаларимиз кўп асл халқ фарзандларини қурбон қилишлар эвазига сақланиб қолди.

Сиёсий тутқунлик асоратлари натижаси ўлароқ биз Ватанга бўлган ҳурмат, ўзбек миллий давлатчилигидан фахрланиш, фуқаролик ҳис-туйғуларидан маҳрум бўлдик.

Бунинг ўрнига боқимондлик, ҳамма нарсани давлатдан кутишдек, яъни "берсанг ейман, бермасанг ўламан" деган руҳиятни, кайфиятни орттирдик.

Сиёсатда "акасининг қўлидан ушлаб юришга ўрганган бола" сингари бирор мустақил ҳаракат қилолмаган, қоғоздаги сталинча-брежневча Конституциялардаги "суверен давлат", "тенг иттифоқдош республикалар иттифоқининг тенг ҳуқуқли аъзоси" ва "Шарқда халқлар дўстлигининг машъали" бўлмиш Ўзбекистон "энг илғор" марксизм-ленинизм мафкураси тошлари билан кўмилди. Аммо чуқур ва теран илдизларга эга бўлган чинорсифат дарахтга зарпечак сингари бегона ўтни пайванд қилиб бўлмаганидек, жаҳон пролетариати "даҳолари"нинг таълимоти бизнинг маънавий маконимизда ниш уролмади. Шунинг учун сароб бўлиб чиққан бу даҳрийча таълимот устунлари қулади. Шунинг учун ҳам янги миллий истиқлол мафкурасини яратиш зарурати туғилди. Чунки, гоёвий соҳада бўшлиқ бўлиши мумкин эмас. Ҳар қандай жамиятнинг, давлатнинг ўз мафкураси бўлмоғи лозим. Мафкурасиз жамият бўлмайди. Расмий мафкурадан ташқари доимо халқ фалсафаси, мафкураси мавжуд бўлади. Мустақил Ўзбекистон маънавий соҳада ҳам, худди сиёсий ва иқтисодий жабҳаларда бўлганидек, ўз мустақил йўлидан бормоғи лозим. Бунинг учун, И. А. Каримов таъкидлаганидек, "халқимизнинг маънавий пойдевори — бўлажак давлатимизнинг таянчлари жуда қадимий ва мустаҳкам", "маънавий пойдеворимиз етарлидир". Биз учун ҳозир ватанпарварлик мафкураси сув билан ҳаводек зарур. Бу — бизнинг маънавий мустақиллигимизнинг оқибат натижасидир.

ВАТАНПАРВАРЛИК МАФКУРАСИ НИМА?

Бобоқалонларимиз аънаналарини давом эттирган ҳолда, юртбошимиз бир гуруҳ атоқли ёзувчилар билан учрашиб, "Миллий истиқлол мафкурасининг асоси, хусусиятлари борми, йўқми?— деган саволни ўртага ташлади — Ким бу дастуриламалларни ишлаб чиқиши керак?"

Мана шу долзарб саволларга, муаммоларга жавоб бериш учун Ўзбекистон Халқ демократик партияси сайёҳ-ҳаракатларни бошлаб юборди. Ушбу мақола ҳам шу борадаги биринчи уринишлардан, холос. Биз ватанпарварлик мафкурасининг айрим чизгиларини ифодалаш ниятидамиз.

Менингча: ватанпарварлик мафкурасининг таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат: биринчидан, мустақиллик ҳис-туйғуси ва уни тўла идрок этиш; иккинчидан, ўзбек миллий мафкураси; учинчидан, кўп миллатли Ўзбекистон халқининг ватанпарварлиги.

Ватанпарварлик мафкураси она заминга бўлган муҳаббат, уни севиш, эъозлаш, ардоқлаш ва равнақи ҳақидаги ғоялар мажмуидир. Ватанпарварлик мафкураси — бу жамият аҳли руҳиятининг кўрсаткичи, хоҳиш-иродасининг намойиш бўлишидир. Ватанпарварлик мафкураси жамиятдаги барча кишиларни, миллат ва элат вакилларини, ижтимоий-сиёсий куч ва гуруҳларни бирлаштирувчи муҳим омилдир. Ватанпарварлик мафкураси ҳар қандай партиявий мафкурадан юқоридир. Ватанпарварлик мафкураси давлат тараққиётини белгилаб берувчи мафкуравий мезонларни ҳам қамраб олади. Ватанпарварлик мафкураси адолатли ҳуқуқий демократик фуқаролик жамияти ҳақидаги сиёсий-ҳуқуқий ғоялардан ҳам ташкил топади. Шу нуқтан назардан ўзбек давлатининг буюк келажаги сари қўйилаётган ва И. А. Каримов кўрсатиб берган қадамларининг асосий йўналишларини белгиловчи беш омил, беш мезон, беш принцип — давлат-ҳуқуқий мафкуранинг негизини ташкил этади. Ватанпарварлик мафкураси — бу мустақил миллий давлатчилик қуриш учун амалга оширилаётган ва кўп йилларга мўлжалланган ислохотлар, буюк келажакимизга ишонч руҳида суғорилган дастуриламал ғоялар ва ҳаракатлар мажмуидир. Ватанпарварлик мафкураси — бу халқ мафкураси бўлмоғи керак. Ватанпарварлик мафкурасини бир гуруҳ олимлар, ёзувчилар ўйлаб чиқармасликлари керак (бунга оғишга мойиллик ҳозирдан сезилмоқда). Зиётиларнинг бурчи халқ хоҳиш-иродасига, халқнинг туб манфаатларига жавоб берадиган мафкурани шакллантиришидир.

МУСТАҚИЛЛИК — БУЮК ТУЙҒУ

Том маънодаги мустақиллик ўзбек халқининг асрий орзуси ва буюк тарихий ютуғидир. Мана шу мустақиллик шарофатидан баҳраманд бўлолмаганлар, аммо бу йўлда жон фидо қилганлар руҳи поклари ҳурмати ўлароқ, биз хоҳ ишчи-деҳқон, хоҳ олиму ёзувчи, қолаверса, ҳар бир Ўзбекистон фуқароси истиқлолмизни чуқур ҳис этиб, идрок этиб, буюк келажакимизга ишонч руҳида бирлаш-

моғимиз зарур. Фақат сўздагина эмас, чунки доно халқимиз айтганидек: "ҳолва деган билан оғиз чучимас", балки амалий фаолиятимиз билан, ҳар ким ўз жойида: ўқувчи ва талаба аъло ўқиши билан, олим буюк кашфиётлари билан, бободехқон ширин-шакар мева-чевалари билан, муҳандис замонавий асбоб-ускуналари билан, қолаверса ҳамма-ҳамма шу заминнинг фарзанди, ҳур Ўзбекистоннинг бугунига, эртасига, келажакка бефарқ бўлмасдан, барча имкониятларимизни бирлаштириб, мустақиллик биномиз пойдеворини метиндек мустаҳкам, чинордек боқий қилишга куч-ғайратимизни сафарбар этайлик. Бу бизнинг Ватанимиз олдидаги фарзандлик бурчимиздир. "Муқаддас ўзбек диёрида яшовчи ҳар бир киши ўзининг ана шу бурчини қалб қўри, ақл-идроки ва истеъдоди билан адо этиши ҳам қарз, ҳам фарзидир".

ЎЗБЕК МИЛЛИЙ МАФКУРАСИ: АЙРИМ ЧИЗГИЛАР

Яқин-яқинларга қадар "миллий мафкура" иборасини ишлатиш жиноят деб ҳисобланарди. Ўз миллатини севиш, миллий ютуқлардан фахрланиш, миллат йўлидаги саъйи-ҳаракатлар "миллатчилик" тамғалари билан қораланарди. Ал-қасос, наҳотки бирор-бир инсон ўз миллатига мансублигидан ғурурланса "миллатчи" бўлса?! Миллатчи миллат бўлмайди. Миллийлик, миллатга мансублик — бу умумжаҳон тараққиёт қонуниятидир. "Миллатчилик", "миллатчи" дейдиганларни, ўз насл-насабини билмайдиганларни таассуф билан буюк давлатчилик, имперча миллий сиёсат "манқуртлари" деб баҳолаш мумкин, холос. Ўзбекман, миллатимдан, она-юртимдан фахрланаман, ўзбек давлатимнинг фуқаросиман; деб ғурур билан, айтолмаганлар ҳақида нима дейиш мумкин ахир?! Бу ҳолат бутун жаҳонда тантана қилиши лозим бўлган "байналмилалчилик" сиёсатининг оқибатлари эмасми? Шу билан бирга, миллий тилимиздан, динимиздан айрилиб қолаёздик, тарихий меросимиздан жудо бўлдик, миллий урф-одатларимизу удумларимизни унутаяздик, деган гапларда, албатта, жон бор. Аммо шунини алоҳида қайд этишни истардимки, авваламбор, худди шундай айюҳаннос солаётган кимсаларнинг ўзлари биринчи навбатда шу аҳволга тушиб қолганлар. Шунинг учун ҳам улар ҳаммадан ҳам кўра кўпроқ бақирадилар. Шукроналар бўлсинким, ўзбек халқи

ҳеч қачон, қанчалик истибод, қанчалик тазйиқу чеклашларга қарамай, тили, дини, маданияти, мероси илдизларидан узилиб қолган эмас; Мана шу миллатимизнинг чуқур ва теран, соғлом ва бой маънавият томирлари буюк келажгимиз мустаҳкам пойдеворининг таянч нуқталарини ташкил этади.

Ўзбек миллий мафқурасининг негизини қуйидагилар ташкил этади: биринчидан, миллий ғурур; иккинчидан, ўзбек миллатининг асосий фазилатлари, ва ниҳоят, учинчидан, буюк миллий маданий меросимиз.

ЎЗБЕКНИНГ МИЛЛИЙ ҒУРУРИ НИМАДАН ИБОРАТ?

Ўзбек миллатининг ғурури, миллий ифтихори қуйидагиларда яққол намоён бўлади: биринчидан, она-Ватанимизнинг буюк кўп минг йиллик тарихий ўтмишида, унинг Шарқ маърифатпарварлиги, умуман, жаҳон цивилизациясига қўшган беқиёс ҳиссасида ва унда тутган мавқеида; иккинчидан, бизнинг ватандошларимиз бўлмиш жаҳон миқёсида тан олинган фан, дин, адабиёт, санъат даҳоларимизда, давлат ва жамоат арбобларимизда; учинчидан, диёримизнинг бебаҳо маданият, санъат, меъморчилик ёдгорликларида; тўртинчидан, ўзбек халқининг ўз она тилига, миллий урф-одатларига, анъана-удумларига содиқлигида; бешинчидан, ўзбекларнинг буюқ ислом цивилизацияси ва маданиятига мансублигида; олтинчидан, ўзбек давлатининг табиат бойликларида, серҳосил ерларида, буюк дарёларида, қолаверса, мамлакатимизнинг иқтисодий куч-қудратида; еттинчидан, кўп миллатли Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигида, унинг фуқаролари ва бутун халқнинг истиқлол ва тараққиётга, буюк келажакка бўлган ишончида; саккизинчидан, фуқароларимизнинг жаҳон талаблари даражасида билим ва малака олишга, фан-техникага, бозор иқтисодиёти тадбиркорлиги маданиятига бўлган иштиёқ ва интилишида; тўққизинчидан, Ўзбекистоннинг халқаро ҳамжамиятда тан олинмишида ва халқаро нуфузининг ошиб боришида; ва, ниҳоят, ўнинчидан, тинчлик, барқарорликда, ўз истиқлол ва тараққиёт йўлини танлаб олиб, собитқадамлик билан олға бораётганидандир.

Миллий ғурурсиз ҳеч бир миллат миллат сифатида равнақ тополмайди.

ЎЗБЕКНИНГ ЭНГ АСОСИЙ ФАЗИЛАТЛАРИ, АСОСИЙ ХИСЛАТЛАРИ НИМАЛАРДА НАМОЁН БЎЛАДИ?

Бу — ўзбекларнинг туркий халқларга мансублигида, улар билан яқин қон-қардошлигида, уларнинг тили ва дини, маданий ва тарихий илдиэларининг бирлигида; бу ўзбекларнинг барча шарқ (тожик, афғон, эрон, араб, хитой, ҳинд ва бошқа) халқларига яқинлигида, улар билан ўзаро кўп минг йиллик яқин этник-маданий муносабатларида; бу — ўзбекларнинг ўзига хос шарқона мустақил маънавий тараққиёт йўлининг бошқа қардош маданиятлар билан узвий ривожланишида; бу — ўзбекларнинг ислом маданиятини ва маърифатпарварлигини ўзига хос идрок этишида ва равнақ топтиришида; бу — ўзбекларнинг қадимдан оврупа, кейинчалик рус маданияти билан яқин ҳамкорлигида: бу — ўзбекларнинг очиклигню меҳмон-дўстлигида, хоҳ ўз мамлакати ичида, хоҳ ташқарисида барча миллат ва элатлар, дин вакиллари билан тенгхуқуқли ҳамкорликка мойиллигида; бу — ўзбекларнинг кўп асрлик оғир ва зиддиятли тарихида, буюк миллий давлатчилик намуналарю тарқоқлик ўкинчларини, мустамлака зулмларю тўла қарамликни бошдан кечирганлигида; бу — ўзбекларнинг истиқлол шарофати туфайли буюк миллат, халқ бўлиб бирлашуви, жипслашуви учун имкон яратилганида ва тараққиёт сари ўз мустақил йўли билан боришида; бу — ўзбекларнинг ўз кучига ишонишида, меҳнатсеварлигида, тиниб-тинчимаслигида, ишчанлигида, билимдон ва ташаббускорлигида; бу ўзбекларнинг халққа, Ватанга садоқатида, фидойилигида, жонкуярлигида.

МЕРОСИМИЗНИНГ АСОСИЙ ҚИРРАЛАРИ, САБОҚЛАРИ НИМА?

Миллий маънавиятимиз, маданий меросимиз буюк куч эканлигига шак-шубҳа йўқ. Шунинг учун ҳам фақат маънавий тикланиш ва чинакам покланиш орқалигина биз ўз миллий мафкурамизни яратишимиз мумкин. Бошқа йўл йўқ. Бунн қанча тез англасак, миллий истиқлолнинг яна бир муҳим истеҳкомини яратурмизким, бу яқиндан гиштлири қўйила бошланган мустақил ўзбек давлати қалъаси учун ҳақиқий маънавий замин бўлиб қолажак.

Ўзбек халқи ҳам, барча халқлар сингарн асрлар мобайнида сақланиб-сайқалланиб келган миллий урф-одати, расм-русуми, удуми ва анъаналари, юриш-тури-

ши, гурури; ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, дини, ҳуқуқий онги, умуман, бир сўз билан айтганда, маданий-маънавий дунёсига эга. Ўзбек халқининг маънавиятида миллатнинг ўтмиши, ҳозирги куни ифодаланиши билан бирга, оилавий ҳаёт учун, ҳар бир инсон учун у муҳим тарбиявий аҳамиятга моликдир. Чунки болаларимиз ана шу кўзга илинмас ҳис-туйғу ва онг, аждодлар хотираси ва узвийлиги таъсирида, она сути, она алласи билан маънавий озуқа, тарбия оладилар. Ушбулар тил воситасида онгимизга кира боради. Буларнинг барчаси миллат маънавиятининг гултожи ҳисобланади.

Сир эмас, асрлар давомида аждодларимиз ҳаётида таркиб ва равнақ топган миллий-маданий анъаналарни ва урф-одатларни қадрламаслик маънавий тубанлик, ўз тарихига, она заминиға, тупроғига ҳурматсизликдир. Бой, қадимий ва навқирон маънавиятимиз дурдоналари миллий маънавий инқирознинг олдини олишда, миллий маънавий салтанатимизни тикламоқликда муҳим омилдир, таянчдир.

Миллатимиз маънавият салтанати деворлари ўзбек маданиятининг янги босқичдаги Уйғонишидир (Ренессансидир). Кўп минг йиллик маданий меросимиз илдишлари униб, ниш бериб, куртак очмоқда. Бу ўзбек миллий маънавиятимиз хусусиятлари нималардан иборат?

Биринчидан, бизнинг юрт дунёға маданиятнинг барча соҳаларида юзлаб, минглаб жаҳоншумул улуғ зотлар, давлат арбобларини етиштириб берган. Умумбашарият маърифатпарварлигини яратишда буюк аждодларимиз бевосита иштирок этганлар, улкан ҳисса қўшганлар. Шунинг учун ҳам ўзбек миллий маданий мероси жаҳон маданиятининг узвий ажралмас таркибий қисмидир.

Иккинчидан, мустақил Ўзбекистоннинг, нафақат Ўзбекистоннинг, балки бутун жаҳон маънавияти салтанатида ўз ўринларига эга бўлган улуғларимизни улуғлаш вақти келди. Тўмарис ва Широқ, Спитамен ва Мангуберди, Темур Малик, буюк бобомиз Амир Темур, Улуғбек, Бобур, Шоҳ Жаҳон ва бошқа улуғларимизнинг руҳини шод айламоғимиз, Гўрўғли, Алпомиш, Ойбарчин, Равшан, Ҳасан, Қунтуғмиш дostonларини баралла куйламоғимиз ва эшитмоғимиз керак.

Учинчидан, Ўзбекистон ўзининг чуқур давлатчилик негизларига эга, ўзига хос сиёсий-ҳуқуқий маданий мерос соҳибидир. Эраמידан бир неча юз йиллар олдин, бизнинг

ҳудудимизда давлат-ҳуқуқий институтлар ва қарашлар тараққий этган. Мовароуннаҳрда ислом маърифатига, ҳуқуқшунослиги — фикҳ, шариатга ва умуман, жаҳон ҳуқуқий маданиятига улкан ҳисса қўшган фақиҳлар — юристлар яшаганлар.

Тўртинчидан, бизнинг ҳудудимизда 9 мингдан зиёд тарихий, маданий, меъморлик ёдгорликлари — ўзбек халқининг беқиёс маданий меросининг тирик гувоҳлари бор. Уларни таъмирлаш, тиклаш, сақлаб қолиш ва келажак авлодларга етказиш ҳар биримизнинг маънавий, қолаверса, инсоний ватанпарварлик бурчимиздир. Шунинг учун Асосий Қомусимизнинг 49-моддасида "Фуқаролар Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар" дейилган. Бу борада ушбу конституциявий қондани ривожлантириш, "Маданий меросни ҳимоя қилиш тўғрисида" махсус қонун қабул қилинса нур устига нур бўлур эди.

Хуллас, миллий истиқлол мафкурасининг узвий таркибий қисmini бой маданий меросимиз ташкил этади. Маънавиятимиз хазинаси дурдоналаридан баҳраманд бўлиб, тарбияланган соғлом авлод руҳан тетик, енгилмас бўлиб, доимо зафар отида юргай.

ВАТАННИ СЕВМОҚ ИЙМОНДАНДИР

Кўҳна ва навқирон ўзбек давлати азалдан Буюк Ипак йўли, яъни савдо-сотик, маданият, турли динлар кесишган заминда жойлашган. Шунинг учун машҳур карвонсаройларда доимо турли миллат вакилларининг турли тиллардаги суҳбатини эшитиш мумкин бўлган. Тарихан бизнинг ўлкада аҳоли турли динларга эътиқод қилган. Аммо уларнинг ўзаро тинч-тотув, осойишта турмуш кечиришининг энг муҳим омили шу яшаётган она тупроққа ҳурмат, садоқат, муҳаббат бўлган. Ватанпарварлик туйғуси барча барчани жипслаштирган.

Биз чиндан ҳам буюк Ватанимиз билан фахрлансак арзийди. Бунинг негизида инсонпарварлик, фаровонлик ва оиланинг бахт-саодати, халқпарварлик, Ватанга муҳаббат, барча кишиларнинг эркинлиги ва тенглиги, ижтимоий адолат каби умумбашарий тушунчалар ётмоғи керак.

Таваллуд топган ерга ҳурмат тариқасида улуғ аждодларимиз ўз исмлари охирига туғилиб ўстан жой номини қўшиб айтганлар: Хоразмий, Бухорий, Термизий, Фарғоний, Марғилоний, Форобий, Яссавий, Кошғарий, Югнакий, Беруний ва бошқалар. Бу киндик қон тўкилган ерга — она-Ватанга бўлган амалий садоқат тимсолидир. Улар шу

йўл билан ўз Ватанини, юртини, маданиятини, фанини, санъатини бутун жаҳонга тарғиб қилганлар. Бу ноёб ватанпарварлик намунасидан келиб чиқиб, ҳар биримиз туғилган жойимизнинг — Ўзбекистонимизнинг буюк келажагини амалда яқинлаштириш учун баҳоли қудрат меҳнат қилмоғимиз керак.

Ўз фикримни яқунлар эканман, ўқувчининг эътиборини "мафкура" атамасининг қандай келиб чиққанлигига қаратмоқчиман. Францияда XIX асрнинг бошларида амалий фаолиятга раҳбарликни яратиш эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда, қарашларни англашнинг янгича ихтирочиси Дестют де Траси "Мафкура элементлари" китобини ёзиб, унга — "Мафкура" терминини киритди (бу ҳам тасодифий эмас). У бу билан сиёсат, одоб, иқтисод ва ҳуқуқ асослари учун мустаҳкам пойдевор қуриш йўллари кўрсатиб беришни кўзлаган эди. Бироқ, мафкура дегани, ўзида маълум бир хавфни мужассамлаштирадиган кўринишдир. Шу туфайли ҳам Франция императори Наполсон I унга фаол қаршилик қилган эди. Сабаби шундаки, агар мафкура эҳтиёждан ва, таъкидлайман, ҳаёт имкониятларидан узилиб қолган бўлса, у давлатга ҳам, жамиятга ҳам катта зарар келтириши мумкин. Бир сўз билан айтганда, мафкура тўғрисида жамиятнинг ўзи қайғуриши, ўз мафкураси учун ўзи тайёр бўлиши лозим, мафкурани хориждан келтириб бўлмайди, ахир.

Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов ўз рисоаларида, нутқларида, айниқса, Республика Олий Кенгашининг XII сессиясидаги маърузасида халқимизнинг катта қийинчиликлар эъзига қўлга киритган давлат мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодий ислоҳотлар шароитида ўз маънавиятини тиклаётганлигини ва ўзининг замонавий мафкураси томон келаётганини кўрсатиб берди.

Яқуний хулоса сифатида шуни таъкидлаш мумкинки, миллий ватанпарварлик мафкураси — бу ўзбек халқининг қон-қонига сингиб кетган имон ва инсоф, меҳр-оқибат, меҳр-шафқат, виждон ва андиша, ор-номус, бир-бирига ўзаро ҳурмат, она юртга, ўз элатига садоқат каби азалий ахлоқий-маънавий қадриятлар ҳақидаги ғоялар, қарашлар мажмуидир.

*Акмал САИДОВ,
Ўзбекистон Халқ демократик
партияси Марказий Кенгаши котиби*

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ

Ўзбекистон тарихида янги давр бошланди. Биз мустақилликни қўлга киритиб, эндиликда уни мустаҳкамлаш ва шунинг негизида янги адолатли жамиятни қуриш йўлига ўтдик. Президент Ислам Каримов республика Олий Кенгашининг ўн иккинчи сессиясида сўзлаган нутқида алоҳида таъкидлаганларидек, ҳозир олдимизда турган энг муҳим масала, бу — миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва уни ҳаётимизга татбиқ этишдир.

Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат, ватанпарварлик ва халқпарварлик туйғуларини онгимизга сингдириши лозим. Шу билан бирга бу мафкура халқимизда, ўзининг қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда умуминсоний қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳам-жамиятидаги мутараққий давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ўлароқ муносиб ўрин эгаллашига доимий интилиш ҳиссини тарбияламоғи керак. Ва, ниҳоят, мафкурамиз "Ўзбекистоннинг битта йўли бор: мустақилликни мустаҳкамлаб, истиқлолни мустаҳкамлаб — олға бориш" деган энг улуғ мақсадимиз, энг улуғ шиоримизни рўёбга чиқаришга йўналтирилиши зарур.

Ана шу кўламини миқёси кенг улуғвор вазифаларни амалга оширишга ҳар бир фуқаро — ёзувчию олим, давлат арбобию санъаткор, ишчию деҳқон, тадбиркору хизматчи — ўз ҳиссасини қўшмоғи даркор. Шунинг ҳисобга олиб, Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги 1993 йил 25—27 май кунлари "Истиқлол. Дунёқараш. Ижтимоий-гуманитар фанлар" мавзуида республика илмий-амалий конференциясини ўтказди. Бу анжуманда мустақиллик шаронтида олий ўқув юртларида философия, сиёсатшунослик, тарих, диншунослик, одобнома, иқтисодиёт

назарияси (собикъ "Сиёсий иқтисод") курсларини ўқитишни такомиллаштириш, шу тариқа талабалар онгида ҳозирги замон дунёқарашини шакллантириш, муҳими она-Ватан манфаатларини ҳар нарсадан устун қўювчи чинакам ватанпарварлар, буюк Ўзбекистон давлатини барпо этиш ишига чексиз содиқ кадрларни тарбиялаш масалалари муҳокама қилинди.

Конференция арафасида Тошкент давлат университети, молия, автомобиль транспорти ва йўллар институтларининг бир гуруҳ профессор-ўқитувчилари учрашиб, олий илмгоҳларда ижтимоий-гуманитар фанларни ўқитиш соҳасида ечимини кутаётган муаммолар тўғрисида суҳбатлашишди.

ИСЛОҲОТЛАР МОҲИЯТИНИ АНГЛАСАККИНА НИЯТИМИЗ УШАЛАДИ

*Мурод ШАРИФХЎЖАЕВ,
Ўзбекистон Фанлар академиясининг
мухбир аъзоси*

— Бугун ижтимоий фанлар ходимлари олдида катта илмий, назарий ва амалий масалалар кўндаланг турибди. Бу муаммоларни ҳал этмасдан туриб, ўзлигимизни танишимиз, истиқлолимизни англашимиз, иқтисодий мустақилликка эришимиз, жаҳон бозорининг рақобатбардош субъектига айланишимиз мумкин эмас. Она-Ватан тарихини, халқимизнинг табаррук одобию унинг ўзига хос иқтисодий характери, тафаккур хусусиятини билмасдан ватанпарвар мутахассиснинг шаклланиши мушкул. Шу боис биз институтда бу фанларни ўқитишга мақсадга мувофиқ бир тизим сифатида қарамоқдамиз. Улар учун тегишли моддий-техник заминлар яратиб берилган. Хусусан, компьютерлар дарсларни ўтиш жараёнига тобора сингиб бормоқда.

Хўш, муаммолар нималардан иборат? Биринчиси — ижтимоий фанларнинг ҳажм жиҳатидан бошқа мутахассислик фанлари ўртасида эгаллаган ўрни масаласи. Бу борада турли фикрлар мавжуд. Бизнингча, муаммога экстенсив нуқтаи назардан эмас, балки интенсивлик нуқтаи назардан қараш лозим. Шунда бугунги кунда ижтимоий фанларга ажратилган соатлардан самарали фойдаланиш гоят муҳимлиги равшанлашади. Ҳозирданоқ талабанинг ўз устида кўпроқ ишлаши учун керакли шароитни туғдириш,

шахсий дунёқараш гармониясини такомиллаштириш услубини ишлаб чиқиш зарурати англашилади.

Иккинчидан, ижтимоий фанлар рўйхати замонавий фанлар билан бойитилиши даркор. Чунки бозор муносабатларига ўтиш шароитида "Касб этикаси", "Ижтимоий психология" каби фанлар фуқароларимизга мутахассисларимиз учун бениҳоя зарур. Шу билан бирга "Мантиқ" фанини ҳам ўргатиш лозим. Инсон заковати "Мантиқ"ни зарурият тарзида яратган-ку, ахир.

Фалсафани ўқитиш бобида ҳам счилмаган саволлар кўп. Гоҳо бу фанни ўрганишнинг ўзи керакми, дегувчиларни ҳам учратиб қоласиз. Уларга қисқа жавобимиз шу: билимдонликка, ўйлаб фикрлашга, доноликка интилмаган, шу сифатлардан узоқ бўлган мутахассисни тўлақонли мутахассис, дейиш мумкинми? Иқтисодчи олим умум-иқтисодий қонунларни яхши билсагина хусусий иқтисодий қонунларни шунга мувофиқ аниқ ифодалай олади. Агар иқтисодчи раҳбар республика иқтисодиётининг кўламини миқёсини тасаввур эга олсагина ўз хўжалигининг истиқбол режаларини ҳам тугал белгилашга эришади. Бунда, албатта, унга фалсафанинг умумийлик ва алоҳидалик категориялари диалектикасини билиш қўл келади. Мабодо у диалектиканинг сабаб ва оқибат категорияларини яхши ўзлаштирган бўлса, инқироз даврида бошқа раҳбарларга нисбатан тадбиркорлик билан иш кўриши, корхонаси синишининг олдини олиши мумкин.

Айрим мутахассислар фалсафадан қабул қилинадиган кандидатлик имтиҳонларини нотўғри деб ҳисобламоқдалар. Бу ўринда қайси фалсафа назарда тутилмаётганлигини аниқлаб олиш муҳим аҳамият касб этади. Тўғри, софистика даражасига чиқарилган, абстракт-аксиоматикадан иборат бўлган догматик марксча-ленинча философиядан синов топшириш ҳақиқатан ҳам мақсадга мувофиқ эмас. Лекин философия фақат догмага айлантирилган марксча-ленинча философиядан иборат эмас-ку? Менинг назаримда, диалектик билиш назарияси, мушоҳада фалсафаси, унинг тамойилини услуби, қонун ва категориялари барча фанлар учун ҳеч қачон ўзининг методологик қимматини йўқотмайди.

Шу жиҳатдан олганда, диалектик услуб илмий дунёқарашнинг шаклланишида муҳим восита ролинини ўйнамоғи, у барча ижтимоий-гуманитар ва аниқ фанларимизнинг устувор услуби бўлиб қолмоғи керак. Чунки унинг ёрда-

мидагина кишиларнинг амалий ва илмий фаолиятларига оид масалалар, инсоният тақдири ва истиқболи муаммоларини оқилона билиш, ҳал қилиш мумкин.

Талабаларнинг илмий дунёқарашини шакллантиришда, шунингдек, улар онгида иқтисодий тафаккурни қарор топдириш муҳим аҳамиятга эга. Уларга иқтисодий назариядан таълим беришда унинг мазмуни ва савияси, кўламига жиддий эътибор бермоғимиз керак. Бунда, айниқса, "Экономика" ва шунга ўхшаш замонавий дарсликларда баён этилган услубиятлардан унумли фойдаланмоқ лозим. Мураккаб назарий масалаларни, хулосаларни кундалик ҳаёт муаммолари билан боғлаб, оддий ва тушунарли қилиб тушунтириш малакаси устида ишламоғимиз зарур.

Ёшларда замонавий дунёқарашни шакллантиришда "Ўзбекистон тарихи" фанининг ҳам айрича ўрни бор. Маълумки, мустақилликка эришгунга қадар Ватанимиз тарихи синфийлик тамойилидан келиб чиққан ҳолда баён этилиб ўрганилди. Ўзбекистон ҳудудида содир бўлган тарихий воқеаларга, тарихий шахсларнинг ўрнига социалистик дунёқараш нуқтаи назаридан баҳо берилди. Бу эса охир-оқибатда тарихимизнинг ўзимиздан бегоналашувига олиб келди. Шунинг учун, биринчидан, тарихчиларимиз Ватанимиз тарихи қандай бўлган бўлса, уни шундайлигича тиклашлари ва баён этишлари керак. Иккинчидан, талабалар учун қизиқарли тарих дарслигини тайёрлашлари лозим. Мавжуд "Ўзбекистон тарихи" дарсликлари, назаримда, ҳали анча ишловга муҳтождир.

Республикамиз Президенти И. А. Каримов айтганларидек, бугун ишимизда икки йўналиш баб-баравар бақамти бориши керак. Биринчиси — янги давлат, янги тузумнинг шакли, андазасини яратиш бўлса, иккинчиси — ана шунга муносиб мақсадни англайдиган, ишни удалайдиган одамларни танлаш, жой-жойига қўйиш. Ислоҳот ҳаётга қачон татбиқ бўлади? Агар масъул кадрлар бу ислоҳотни теран англайдиган, жонкуяр, ватанпарвар бўлсалар, юртни, халқни ўйласаларгина, ислоҳотлар ким учун, нима учун қилинаётганлигини тушунсаккина ниятларимиз амалга ошади. Бундай кадрларни тарбиялаш, уларда ҳозирги замон дунёқарашини шакллантиришда ижтимоий фан ўқитувчилари биринчилар қаторида боришлари керак.

БОЗОР ВА ИҚТИСОДИЙ ТАФАККУР

*Абдувоҳид АБДУҒАНИЕВ,
иқтисод фанлари доктори,
профессор*

— Иқтисодчи олимлар зиммасига бозор иқтисодиётига ўтиш қонуниятлари, бозор муносабатларига амал қилиш механизми, унинг ижтимоий жиҳатларига оид тўла-тўқис хулосалар чиқариш, бу борада вужудга келган муаммоларга ўз вақтида ечим топиш вазифаси юклатилган. Бироқ кейинги беш-олти йил давомида ижтимоий-иқтисодий ҳаёт шунчалик жадаллашиб кетдики, улар тегишли дарсликлар, ўқув қўлланмаларини ёзишга улгурмаётирлар. Айрим китоблар эса нашрдан чиқмасдан туриб эскирмоқда. Масалан, ўзбек тилидаги "Сиёсий иқтисод" дарслиги (В. Медведев раҳбарлигида русча ёзилган дарслик таржимаси) охири марта 1992 йилда чоп этилган бўлса-да, у мазмун жиҳатидан ҳозирги бозор иқтисодиётига ўтиш даври таълабларига жавоб бера олмайди.

Фанимизнинг мушкул аҳволга тушиб қолганлигининг яна бир сабаби унинг марксизм-ленинизм уч таркибий қисмининг бири ҳисобланганлиги, собиқ КПССнинг ҳам мафкуравий, ҳам иқтисодий сиёсатини "илмий асослашда ва ҳаётга татбиқ этишда" ғоявий қурол бўлиб хизмат қилганлигидир. Устига устак, ўша даврда "Сиёсий иқтисод" сунъий равишда буржуа ва пролетар политэкономиясига бўлиниб, бошқа ижтимоий фанлар қатори унга синфий ва партиявий тус берилди, ҳаддан ортиқ мафкуравийлаштирилди. Шу боис Ўзбекистон мустақилликка эришгач, республикадаги 56 олий ўқув юртининг 37 тасида "Сиёсий иқтисод" кафедралари "Иқтисодий назария" кафедраси деб қайта номланди, қолганларида эса бошқа фан кафедраларига қўшиб юборилди. Шу муносабат билан, энг аввало, "Биз ўқитаётган фан қандай номланса тўғри бўлади?" деган саволга жавоб бермоқ лозим. Аввалгидай "Сиёсий иқтисод" бўлиб қолаверадими ёки "Ижтимоий иқтисодиёт назарияси" деб аташ мақбулми?

Рус забонидаги "Политическая экономика" атамаси юнонча "политейа" ва "ойкономия" сўзларидан олинган бўлиб, "жамият миқёсида хўжалик юритиш қонуниятларини ўрганувчи фан" маъносини англатади. "Политическая экономика" ибораси эса термин сифатида дастлаб француз олими А. Манкретьен томонидан 1615 йилда нашр қилин-

ган "Политэкономия талқини" асарида қўлланилган. Бизнинг таржимонларимиз уни тўғридан-тўғри "Сиёсий иқтисод" деб ўгирганлар. Ваҳоланки, грекчадан бевосита ўзбекчага таржима қилинса ҳам, юқорида айтилганидек, "жамият миқёсида хўжалик юритиш қонуниятларини ўрганувчи фан" маъноси келиб чиқади. Бу ҳолда "Сиёсий иқтисод" сўзига ҳеч қандай ўрин қолмайди. Шунинг учун, фикримизча, бундан буёғига бу фанни "Ижтимоий иқтисодиёт назарияси" деб юритиш тўғридир.

Мустақил Ўзбекистон ҳозирги ижтимоий-иқтисодий тараққиёт жараёнида иккита тарихий вазифани ҳал этмоқда: биринчидан, кучли давлатчилик барпо этиляпти, жумҳуриятимиз ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий жиҳатдан мустақилликни таъминламоқда, иккинчидан, бозор иқтисодиётига ўтилмоқда. Ана шу оламшумул масалани ҳал этишга ижтимоий иқтисодиёт назарияси ўзининг салмоқли ҳиссасини қўшиши керак. Бунинг учун эса, аввало, мазкур фанни ўқитишни янги босқичга кўтариш даркор. Бошқача айтганда, Президент И. Каримовнинг "Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли" ва "Ўзбекистон — келажаги буюк давлат" китобларида баён қилинган илмий хулосалар ва йўл-йўриқлардан ишимизда, ўқув жараёниларида кенг фойдаланишимиз лозим. Хусусан, юртбошимиз томонидан олға сурилган жумҳуриятимизга хос ва мос янгиланиш ҳамда тараққиёт йўлининг бешта бош тамойили биз, иқтисодчилар учун дастур бўлмоғи зарур.

Иккинчидан, марксча-ленинча иқтисодий назария инқирозга учраб ҳаёт ундан юз ўгирган бир пайтда, бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида ҳаётнинг ўзи иқтисодиёт назарияси олдига бошқа вазифаларни ҳам қўймоқда.

Амалда нима бўлаяпти ўзи? Айрим олий ўқув юртларида шошма-шошарлик билан "сиёсий иқтисод"ни "иқтисод" билан алмаштириб қўйинди ҳам. Бир хил кафедраларда эса баъзи ўқитувчилар ҳалигача марксча-ленинча ақидалардан, шнорлардан қутулолганлари йўқ. Кўп йиллик тажриба ва илмий таҳлиллар шунини кўрсатмоқдаки, олий илмгоҳларда ижтимоий иқтисодиёт назариясини уч тоифадаги дастурлар асосида ўрганиш мақсадга мувофиқдир:

1. Иқтисодиёт олий ўқув юртлари ва факультетларда (250—300 соат ҳажмда).

2. Гуманитар олий ўқув юртлари ва факультетларда (140—180 соат ҳажмда).

3. Табиий-техника ва тармоқ олий ўқув юртларида (140 соат ҳажмда).

Ушбу дастурларни Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги раҳбарлигида асосан ТошДУ, Тошкент техника ва иқтисодиёт университетлари муаллимлари тuzиб чиқишлари керак. Албатта, бу кенг кўламли ишга Ўзбекистон Фанлар академиясининг ҳақиқий ва мухбир аъзоларини ва бошқа етакчи иқтисодчи олимларни ҳам жалб этиш ва унц 1993—1994 ўқув йилида тайёрлаб, чоп этиш мақсадга мувофиқдир. Муаллифлар жамоасига зарур иш шароитлари яратиб берилиши лозим.

Шунга эришайликки, ижтимоий иқтисодиёт назарияси мустақил давлатнинг иқтисодий сиёсати, мафкурасининг илмий асоси бўлиб хизмат қилсин.

БИЗГА ФИДОЙИ МУҲАНДИСЛАР КЕРАК

*Салим ПЎЛАТОВ,
Ўзбекистон халқ депутати,
профессор.*

— Кейинги йилларда иқтисодий ва ижтимоий ҳаётимизда мислсиз ўзгаришлар содир бўлаётир. Ватанимизнинг мустақиллигини янада мустақкамлаш йўлида салмоқли ишлар қилинаёпти.

Биз Президентимиз раҳнамолигида олий мактаб тизимини тубдан ўзгартиришдек улуғ ишга ўз ҳиссамизни қўшиб келаётганимиздан гоят мамнунмиз. Гап мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаб, уларнинг билимдонлик даражаларини жаҳон андазаларига етказиш устида бораётир. Ҳозирги кунда бутун диққат-этиборимиз кадрлар етиштириб чиқаришнинг икки босқичли усулига ўтиш, талабаларни танлаш, ўқитиш жараёнида тест усули ҳамда рейтинг назоратини қўллаш, ўқитувчиларни муайян шартномалар орқали танлаб, уларнинг интеллектдан фойдаланиш ва шунга ўхшаш янгилликларни тезроқ амалиётга жорий этишга қаратилди. Бу борада институтимиз жамоаси бир қанча диққатга сазовор ишларни рўёбга чиқармоқда.

Вазирлигимизнинг ижтимоий-гуманитар фанларни ўқитиш муаммоларига бағишланган республика амалий анжуманини бизнинг билим масканимизда ўтказиш ҳақидаги қароридан ниҳоятда хурсандмиз. Негаки, бу ерда ижтимоий-гуманитар фанларнинг ўқитилишига алоҳида аҳамият берилмоқда. Жумладан, "Ўзбекистон халқлари тарихи", "Фалсафа", "Иқтисод назарияси асослари", "Иж-

тимой ҳаёт ва ҳуқуқ" ва "Маданият" каби бешта кафедрада 60 дан зиёд ўқитувчи-олимлар фаолият кўрсатишмоқда. 1990 йили эса "Муҳандислик таълимининг инсонпарварлик асослари" факультети ҳам ташкил этилди.

Шу йилнинг январь ойида республикамиз Президенти И. А. Каримовнинг "Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли" китобига бағишлаб олимларимиз ва ўқитувчиларимиз иштирокида ўтказилган китобхонлик анжумани ниҳоятда қизиқарли ва баҳслашувларга бой бўлган эди. Кейинчалик эса иқтисодчи олимларимиз раҳбарлигида талабаларимиз ўртасида ҳам худди шундай анжуман ташкил қилинди. Бундан асосий мақсад уларга бозор иқтисодиётининг асосий йўналишлари ва мустақил республикамиз ички, ташқи сиёсати ҳамда истиқлол йўллари тўғрисида тўла тушунча бериш, шунингдек, ўқиш, ўқитиш, тарбия ишларини олиб боришни янада такомиллаштириш эди.

Тарбия ишларидаги асосий масала талабаларнинг ўқишдан бўш вақтларида ранг-баранг машғулотлар билан банд қилишдир. Ёшларнинг чуқур ва мукамал ўрганишлари учун дарсдан ташқари вақтларда уларнинг мустақил ишлаш савиясини кўтаришга эътибор кучайтирилди. Жумладан, ҳар бир кафедра ўқув-викторинасини ўтказиши зарур. Бунда ҳар икки гуруҳ талабалари ўзаро баҳслашади, голиблар эса рағбатлантирилади.

Илм-фанга қизиққан талабалар кафедраларда ташкил қилинган тўғарақларга қатнашиб, дастлаб факультет ҳамда институт миқёсида, кейинчалик республика олимпиадалари совриндорлари бўлиб етишадилар.

Талабаларни ўзбек халқининг миллий анъаналари, урф-одатларидан бохабар этиб бориш ҳам айти муддаодир. Ўлкамиз тарихини ўрганиш улар ўртасида катта қизиқиш уйғотмоқда. Тез-тез китобхонлик анжуманлари ўтказиб турилади. Шу йил улуғ мутафаккирларимиз Мирзо Улуғбек, Хўжа Аҳмад Яссавий, Нодирабегим, Баҳоуддин Нақшбанд каби буюк зотлар ҳамда ўзбек халқининг оташин фарзанди, йирик давлат арбоби Шароф Рашидов ва отахон шоиримиз Ғафур Ғуломларнинг таваллудларига бағишлаб қизиқарли кечалар ташкил қилинди.

Бугунги кунда республикамизда мутахассислар тайёрлаш соҳасида ҳам туб ўзгаришлар жараёни кечаётир. Анжумандан эса умидимиз катта. Чунки 70 йил мобайнида ёшлар тарбияси анчагина эътибордан четда қолган эди. Ҳатто улар тилимизни, дилимизни, динимизни бутунлай

унутишларига бир баҳя қолди. Шунинг учун янги мафкура яратишда йигит-қизларни янги дунё талаблари ҳамда мустақиллик руҳида ўқитиб, улар тарбиясига алоҳида эътибор бериш лозим. Мазкур йигин иштирокчилари етиштиражак мутахассисларимизнинг сифат жиҳатидан дунё стандарти талабига лойиқ бўлишлари учун янги-янги маслаҳатларга таяниб, йўл-йўриқлар ишлаб чиқадилар, деган умиддамиз.

ОДАМИЙЛИК ЗИЙНАТЛАРИ МАДҲИ

*Мусоқул УСМОНОВ,
профессор*

— Жумҳуриятимиз мустақиллиги шароитида одоб-ахлоқ ва тарбиянинг аҳамияти янада ошди. Сабаби аён: маънавий баркамол инсонларгина баркамол жамият қуриши мумкин.

Қизил империя даврида ҳамма соҳаларда бўлгани каби бу борада ҳам бир ёқламалик ҳукм сурди. Тарбиянинг миллийлигига путур етказилди. Тарбиявий иш ўз ҳолига ташлаб қўйилди. Ваҳоланки, одамлар онгига инсонийлик хислатларини сингдириш ва уларни шу руҳда тарбиялаш фойдадан холи эмас.

Мақсадимиз янги, адолатли жамият қуриш экан, аввало, одоб, ахлоқ ҳақидаги назарий билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш ҳақида қайғуришимиз керак. Одоб-ахлоқ дарсларида одамни улуғлаш, унинг буюк ва азизлигини тараннум этиш зарур. Инсоннинг улуғлигини англаш, унинг қадрига етишнинг аҳамияти бениҳоя каттадир.

Шу билан бирга, тарбия борасида ҳам янги-янги йўл ва усуллардан фойдаланишни, уларни такомиллаштириб боришни ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Талабаларни, мактаб ўқувчиларини назарий жиҳатдан пишиқ-пукта дарсликлар, ўқув қўлланмалари, методик маслаҳатлар билан таъминлашнинг пайти келди.

Тошкент молия институтида Одобнома фани республикамизда биринчи бўлиб ўқув режасига киритилгани гоят савобли иш бўлди. Ҳозирги пайтда кенг жамоатчилик, олимларимиз томонидан яратилган “Одобнома” дастури лойиҳаси рисола сифатида чоп этилиб, атрофлича муҳокама қилинмоқда.

Одамлар ўртасидаги диёнатни асраш, улар ўртасидаги меҳр-оқибатни мустаҳкамлаш учун турли воситаларни

қидириб топиш, улардан оқилона фойдаланиш бугунги кунда, айниқса, муҳим. Худди шу нуқтаи назардан қараганда, одобнома фани диққатга сазовор. У ишончли ҳаётий мисоллар асосида одоб, ахлоқ масалаларини ечишга ҳаракат қилади. Унинг яна бир муҳим томони шундаки, унда ўзбек миллий анъаналари ва маросимларининг ахлоқий муаммоларига кенг ўрин берилган. Шунчалик бой миллий анъаналаримиз борки, уларнинг кўпчилиги халқимиз назаридан четда қолганди. "Одобнома" баҳоли қудрат ушбу ҳаётий халқ бойлиги билан таништиради, унинг тарбиявий аҳамиятининг буюқлиги ҳақида баҳс юритади.

"Одобнома"га киритилган мисоллар, хоҳ ижобий, хоҳ салбий бўлсин, бариси бугунги куннинг кишилари ҳаётидан олинган. Дарс мобайнида улар билан мулоқотда бўламиз, бирга нафас олиб, ёнма-ён ишлаймиз.

Республикамизнинг мустақилликка эришганлиги одоб, ахлоқ бобидаги қарашларимизга ҳам сезиларли таъсир ўтказди. Қуръони Карим, Муҳаммад пайгамбаримизнинг Ҳадислари, Имом Исмоил ал-Бухорийнинг "Ал-адаб ал-муфрад", "Ҳадислар" (Ишонарли тўплам) ларнинг чоп этилиши буюк воқеа бўлди. Бу мажмуалар инсон қалбини мунавварлаштирувчи манбалар бўлиб, уларда одоб ва ахлоқнинг назарий асослари пишиқ-пухта ишлаб чиқилган. Ҳар бир ахлоқ муаммоларини ечишда назарий асос бўлиб хизмат қилади.

Одобнома фани инсонийлик зийнатларини мадҳ этар экан, аждодларимизнинг, донишманд боболаримизнинг назарий қарашларидан унумли фойдаланган ҳолда ана шу хислатларнинг янги-янги қирраларини замондошларимиздан топиб, ўқувчилар ҳукмига ҳавола этади. Демак, у мукамал инсоннинг шаклланиши йўлидаги шарафли ва айни вақтда ҳаётий зарур вазифани амалга ошироқда.

ФАЛСАФИЙ МУШОҲАДАНИНГ ИККИ ҚИРРАСИ

*Нормурод МАМАТОВ,
фалсафа фанлари доктори,
профессор*

— Биз марксча-ленинча фалсафадан ўтган дарсларимизда "Фалсафий дунёқараш — синфий партиявий табиатга

эга" деб тушунтириб келдик. Ҳақиқатан ҳам шундайми? Ёки фалсафа сиёсатдан, синфийликдан бегоналашган ҳолда ҳам мавжуд бўла оладими?

Бизнинг фикримизча, бу саволга бир томонлама жавоб бериш мумкин эмас. Чунки "Фалсафий дунёқараш, албатта, синфий характерга эга" дейишнинг ўзи масалага метафизик ёндашишдир.

Бугунги кунга қадар фалсафий дунёқарашнинг синфийлиги, партиявийлиги биринчи галда унинг идеалистик ё материалистик характеридан келиб чиқиб белгиланди; фалсафа тарихи эса материализм ва идеализм ўртасидаги кураш тарихидан иборат, деб саналди. Лекин бунда биз идеализмсиз материализмнинг, материализмсиз идеализмнинг мавжуд бўла олмаслигини, улар ўртасидаги диалектик боғланишни унутдик. Бу икки "партия"— материализм ва идеализм бир умумийликка эга, яъни яхлит фалсафий мушоҳаданинг (мушоҳада фалсафанинг ҳам предмети, ҳам унинг мавжудлик усулидир) муайян жиҳатларини бўрттириш асосида вужудга келган дунёқарашлар эканлигини фаҳмламадик. Устига устак, идеалистик фалсафани жамият тараққиётининг консерватив кучлари ҳолатлари билан боғлаб, материалистик фалсафани ижтимоий ҳаётнинг илғор қарашлари, кучлари билан муштаракликда тушунтирдик. Биринчиси "реакцион"— ўта ёмон, иккинчиси прогрессив — яхши фалсафа деб санадик. Улар ўртасидаги зиддиятни эса антагонистик зиддият, деб атадик. Томонлардан бири иккинчисини енгмагунча, ғоялар саҳнасида супуриб ташламагунча курашни давом эттираверади, лекин ғалаба, албатта, материализм томонида, чунки у дунёвий илмга, табиатшунослик фанлари ютуқларига суянади, жамиятнинг революцион кучлари манфаатини ифодалайди, деб тушунтириб келдик. Идеалист деб саналган файласуфларимиз меросини танқидий руҳда ўргандик. Идеализм ва у билан боғлиқ бўлган дин ўзига хос маданият эканлигига аҳамият бермадик. Ҳатто давр анъаналарига итоат қилган, рисоаларини Аллоҳ таолога шукроналардан бошлаган, жаҳон дунёвий илмига ўзларининг ўчмас сатр ва ғоялари билан муносиб ҳисса қўшган улуғ бобокалонларимиз Форобий, Беруний, Хоразмий, Ибн Синоларни идеалистик файласуфлар қаторига кирит-

дик. Энди ана шу фалсафий партиялар — материализм ва идеализм ўртасидаги нисбатни қайта кўриб чиқиш пайти келди.

Философия ҳеч қачон зиддиятлар ва бирликлар олами — ижтимоий ҳаётдан ташқарида мавжуд бўлмаган. У ҳеч қачон соф назарий фан, таълимот сифатида вужудга келмаган. Философия ижтимоий ҳаётдаги ўрнига қараб, мазкур ижтимоий тузумга, сиёсий институтлар, сиёсий норма, назария, қарашларга файласуфнинг муносабати сифатида туғилган. Унинг негизида файласуфнинг субъектив принциплари, идеаллари, қадр ўлчовлари ётган. Унда маълум гуруҳ, синф, сиёсий институтнинг манфаати ифодаланганки, бу унинг ижтимоий табиатини белгилайди.

Фалсафий мушоҳада икки вазифани бажаради: биринчиси объектив оламни акс эттирса, иккинчиси ана шу олам аксини ифодалайди. Бу икки жиҳат бир-бири билан узвий боғланган. Шундан онгнинг объектив борлиққа бўлган муносабатининг оқибати — фикр вужудга келади.

Айни вақтда фалсафий мушоҳадада ҳамиша маълум мақсадга қаратилган ғоялар унинг муайян силсиласининг тизими сифатида майдонга келади. Бундай тизимнинг жамиятда ўз мухлислари бўлади. Мухлислар томонидан қабул қилинган фалсафий таълимот моддий кучга айланади. Масалан, марксча социал революция назарияси пролетариатга мўлжалланган эди. Ва бу назария унинг тимсолида моддийлашди.

Шундай қилиб, манфаатсиз фалсафа бўлмаганидек, маълум бир мақсад учун хизмат қилмайдиган фалсафий дунёқараш ҳам йўқдир. Лекин фалсафадаги манфаатни синфий манфаат даражасига кўтариш, манфаатлар муносабатини синфий кураш даражасига олиб чиқиб, фалсафани бу курашларнинг илмий-назарий асосига айлантириш масаласига қўшилиб бўлмайди.

Фалсафа тарихида инсон, унинг борлиги ва охири ҳамиша фалсафий мушоҳаданинг марказий муаммоси бўлиб келган. Ҳар бир давр ўз имконияти даражасида бу масалани ечган. Инсонпарвар, инсоний фалсафа ва шундай дунёқараш ҳамиша фалсафа оламида жамият руҳини тозалаш учун хизмат қилган. Бугун мустақил республикамизда Ўзбекистон Конституциясига биноан мафкура яккаҳокимлигига чек қўйилди. Фикр, тафаккур ривожига кенг йўл очиб берилди. Албатта, шунинг ўзи катта сиёсатдир. Мана шу сиёсатдан келиб чиққан ҳолда инсон

ҳақ-ҳуқуқлари гармонияси учун, инсоннинг инсоний ҳаёти, борлиги, қадрини қарор топтириш учун хизмат қиладиган фалсафий системани яратиш бугунги куннинг долзарб масаласидир.

ВАТАН ТАРИХИНИ БИЛМАГАН ФУҚАРО УНИ ТЎЛА СЕВА ОЛМАЙДИ

*Турсунбой ЮНУСОВ,
тарих фанлари номзоди,
доценти*

— Республикамиз мустақиллик ҳамда истиқлол йўлига кирганлиги муносабати билан бугун Ўзбекистон тарихи ўз бошидан янгилиниш даврini кечирмоқда. Шу кунга қадар она-Ватан тарихи бир ёқлама — синфийлик нуқтаи назаридан сохта социалистик назарий йўналишлар асосида баён қилиб келинди. Кўпгина тарихий ҳодисалар, воқелиklar, мумтоз шахсларнинг фаолиятига берилган баҳо эса деярли ғайриқонуний ғояга эга эди. Бизнинг ҳозирги асосий мақсад ва бурчимиз тарихни қандай бўлса, шундайлигича кўрсатишдир.

Тарихимизнинг мавжуд барча қирраларини давр ҳодисаларининг ўрнига кўра, тобора жонлантириш асосида авлодларга етказиш мақсадга мувофиқдир. Айтايлик, XIV асрдаги Ўзбекистон тарихига оид воқеликни баён қилиш керак бўлса, аввало, ўша даврдаги йирик сиёсий фаолият, халқ хўжалигининг аҳволи, қишлоқ хўжалиги ва ҳунармандчилик, савдо ва сотиқ, маданият ва маориф, халқ анъаналари ҳамда турмуш тарзи тарихи сифатида сингдирилса, биз шу давр воқелигини бутун кўлами билан тасаввур қила оламиз.

Ўқувчи тарихимизнинг қувончли дақиқаларини: буюк давлат арбоблари, улуғ саркардалар, зукко олимлару шоир ва шоиралар ижодини, уларнинг ўша даврдаги ўз тарихий ўрни ҳақидаги маълумотларни, ҳужжатларни ўқиш ҳамда ўрганиш билан ғурурланса, тарихимизнинг оғир, қийин, зиддиятли ҳолатларини кузатиш орқали юракдаги катта дард-алам билан ўтмишимизга ҳамдард бўлмоғи даркор.

Ўзбекистон тарихини баён қилишнинг ўзи ҳар бир ўқитувчидан ҳамда ушбу фан билан бевосита шуғулланувчи кишидан ўзига хос услубни қатъий талаб этади. Энг муҳими, биринчидан, ўқитувчи дарс жараёнида

талабада тарихни билишга қизиқишини уйғотмоғи лозим. Бунинг учун у ниҳоятда юқори малакали ва чуқур билимли бўлиши, тарихий воқеликни далиллар асосида ҳаётий, жонли, аниқ ва оддий тилда тушунарли баён қилмоғи керак. Иккинчидан, талаба ўз она юрти тарихини ҳақиқатан чуқур ва аниқ билиб олмаса, у ҳеч қачон тўлақонли фуқаро ҳамда юқори маданиятли шахс бўла олмаслигини қалбдан ҳис этмоғи зарур.

Биз тарихимизни ўрганаётганимизда яна шу нарсага алоҳида аҳамият беришимиз керакки, она-Ватан тарихи ҳар бир кишининг туғилиб ўсган хонадони, яшаш макони — қишлоғи, шаҳри, ўлкаси, юртидан бошланади. Ҳар бир одамнинг ўз она юрти, Ватани бордир. У эса ўша юрт ҳамда Ватаннинг фахрий фуқароси бўлиб ҳисобланади. Ҳаётимизнинг бутун борлиғи Ватанга бўлган муносабатимиз, ҳурматимиз ва муҳаббатимиз билан белгиланади.

Ватан — борлиғимизнинг, умримизнинг, инсонийлигимизнинг мазмуни ҳамда яшаш мақсадимиз ғоясидир. Ҳар бир инсон, ёш авлод эса ҳеч бўлмаганда ўзининг етти шажараси тарихини, она юрт диёрини яхши билиб олмоғи, англамоғи ва унинг равнақи йўлида сидқидилдан умрбод содиқ бўлиб, ҳалол хизмат қилмоғи шарт. Ўзининг ҳақиқий тарихига, маънавий хислатларига тўла эга бўлган Ватан ўғлонигина эл олдидаги муҳим инсоний бурчни бир умр адо эта олади.

Шунингдек, Ўзбекистон тарихи, айниқса, ёшларда ватанпарварлик туйғусини шакллантиришнинг чексиз имкониятларига эга бўлган воситадир. Биз ана шу воситанинг аниқ ва ҳақиқий ҳаётий усуллари ва шаклларини кашф қилмоғимиз лозим.

Суҳбатдош:

Икром ЎТБОСАРОВ,

"Халқ сўзи", 1993 йил 25 май

ИЖТИМОЙ ҲАЁТ ВА МАФКУРА

ЖАМИЯТ ВА МАЪНАВИЯТ

Кўп халқ, миллатларни ягона тизимга бўйсундириб, уларни маълум қолипларга солиб, тазйиқ остида ушлаб турган ягона Иттифоқ қулашининг тасодифий эмаслиги — бу тарих ҳукми, зарурият эканлигини амалиёт исботлади. Шуниси таажжубки, Иттифоқ ўрнида вужудга келган бирор миллий давлат аввалги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий тузумнинг меросхўри бўлмади, ҳаммаси ундан воз кечди. Бу эса Иттифоқда барпо этилган тоталитар социализмнинг вужудга келган мустақил давлатларда муайян бирор миллат хоҳишига, талаби, маънавиятига мос тушмаганлигини ҳам кўрсатади.

Яна шуни қайд этиш лозимки, барча миллий давлатларда иқтисодий соҳада ягона давлат мулкчилиги, социалистик мулкчилик шакли ҳукмронлигидан воз кечиб, турли хил мулкчилик ва бозор иқтисодига ўтиш томон йўл олинди. Бу тарихий ўзгаришлар миллий давлатлар ҳамкорлигида республикаларда, ўз табиий-ижтимоий, тарихий-маданий қадриятлари таъсирида турлича амалга оширилмоқда. Инқилобий мазмун касб этувчи улкан ижтимоий ўзгаришлар натижасида Ўзбекистон ўз миллий давлатига эга бўлди — бу, албатта, халқимиз тарихида буюк ҳодиса — узоқ йиллик интилиш, ўй-орзуларнинг рўёбга чиқишидир. Миллий давлатимизнинг барпо бўлиши бу — мустамлакадан қутулиш, мустақилликни қўлга киритишнинг бошланғич мевасидир. Лекин бу сиёсий жиҳатдангина мустақилликни қўлга киритишдир. Ўз сиёсий тузумимизни ўзимиз яратмоқдамиз.

Иқтисодда тўлиқ мустақилликка эришиш маълум даврни талаб этади, бирданига аввалги иқтисодий алоқаларни бузиб ташлаш мумкин эмас. Бу бозор иқтисодига ўтиш билан узвий боғлиқдир. Бозор иқтисодига ўтиш ҳозирги

Ўзбекистон иқтисодининг энг асосий йўналишидир, лекин бу жараён бошқа республикалардагига нисбатан ўзига хос томонлариға эгадир. Бозор иқтисодиға ўтиш бу — ҳозирги тарихий шароитда ривожланишни таъминлаш, дунё бозорига чиқиш, бутун дунёдаги энг тараққий этган давлатлар билан яқиндан алоқа боғлаш, халқ моддий фаровонлигини таъминлаш каби қатор долзарб иқтисодий муаммоларни ҳал этиш йўлидир. Бозорга ўтиш — бу объектив зарурий жараён.

Лекин у асосий мақсад эмас, балки миллатни шакллантириш, халқ маънавиятини юксалтириш, янги етук кадриятларни яратиш, комил инсонларни етиштириш, фозил жамоа барпо этиш воситасидир. Демак, асосий мақсад маънавиятимизни юксалтириш, уни олий даражага олиб чиқиш, олий фазилатли инсонларни ўзида бирлаштирувчи, демократик, адолатга, тенгликка, бирликка асосланган жамият яратишдир. Маънавиятда ҳам аста-секин мустақиллик йўлига кириб бормоқдамиз, уни яхшилаш, аввалги иттифоқ талаблари ўрнига ўз халқимиз, миллатимизнинг узоқ тарих давомида шаклланиб келган маънавиятини тиклаш, мустақкамлаш, ривожлантириш ҳозир бу соҳадаги асосий вазифага айланди.

Президентимиз ўзининг "Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли", "Ўзбекистон — келажаги буюк давлат" асарларида жамият тарихида, хусусан ҳозирги Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустақкамлашда, янги жамият сари ривожиди маънавиятнинг роли ва ўрнини юксак баҳолайди ва уни ривожлантиришнинг асосий йўналишларини белгилаб беради.

Маънавият жамиятнинг маънавий бойликларида ўз ифодасини топади. У инқилобий тўнтариш, ўзгаришлар шаклида эмас, балки, аста-секин тўпланиб, уйғунлашиб бориш асосида, ворислик асосида ривожланади.

Биз маънавиятни ўрганишга шу вақтга қадар марксизм-ленинизмнинг синфий кураш, синфий зиддиятлар ҳақидаги таълимоти асосида ёндашиб, инсониятнинг барча маънавий кадриятларини икки зид бўлакка кескин ажратишга ҳаракат қилиб, улардан бирини мақтаб, иккинчисини тўлиғича қоралаб, инкор этиб келдик ва ўзимизни кўп маънавий бойликлардан маҳрум этдик.

Бу йил кузда Баҳоуддин Нақшбанднинг 675 йиллик юбилеи ўтказилади. Бу йилни Қозоғистон ва Туркияда Яссавий йили деб эълон қилишди. Халқларимиз бошқа мусулмон ўлкалари билан бирга бу саналарни байрам

қиладилар. Авваллари бу қадриятлардан "реакцион" деб юз ўгиришга мажбур бўлган эдик. Ҳолбуки, улуғ инсонлар асослаган Яссавия ва Нақшбандия тасаввуфлик оқимлари халқларни бирлаштиришга, уларнинг ахлоқий, маънавий тозалик йўлидан боришига қаратилган эди.

Маънавият ривожини маълум халқ фаолияти тарихи билан боғлиқ, шу жиҳатдан миллийлик характерига эгадир. Олдинги иттифоқда маънавиятнинг миллийлигини камситиш, миллий маънавиятларни социализм қуриш мақсадларига бўйсундириш асосий йўналиш бўлиб келган эди. Байналмилаллик байроғи остида улуғ "оғамиз"нинг маданий-маънавий қадриятларига сажда қилиш, улардан ўрнак олиш ва улар йўлидан юриш тарғиб этилди — бундан чекинганлар қораланди, айбланди.

Мустақиллик маънавиятимизнинг мазмуни, йўналишинигина эмас, унинг тушунчаларини ҳам қайта кўриб чиқиш, янгилашни талаб этади. Қураётган янги жамиятимиз биз билган социализм ҳам, капитализм ҳам бўлмайди — буни, қандай "изм" бўлишини келажак кўрсатади. Лекин ҳар иккисидан вужудга келган маънавият ривожига хизмат қиладиган умуминсоний қадриятларни, фазилатларни сақлаб қолиш ва ривожлантириш янги жамият маънавиятининг вазифасидир. Биз, афсуски, КПСС сиёсати даврида вужудга келган барча бойликларни қоралашга берилиб кетдик. Бу ҳам бир ёқламаликдир. Бу бойликларни ҳам халқ ўз меҳнати, қийинчиликлар билан бунёд этди. Илм-фан, маориф, санъат ривожини, маданий бинолар қурилиши каби соҳаларда халқимиз катта ишларни амалга оширди. Бу даврда ҳам халқдан чиққан истеъодлар сиёсий-ғоявий тузумнинг сиқувига қарамай, маданиятга, маънавият ривожига катта ҳисса қўшганлар. Шунинг учун ҳам Президентимиз атоқли шоир Ғафур Ғуллом юбилейининг Навоий театридаги якуновчи кечасидаги сўзида бундай истеъод эгаларининг халқимиз маънавиятига қўшган ҳиссасини қадрлаш зарурлигини, улар келажакимизни яратишга хизмат қиладиганлигини алоҳида таъкидлаб ўтди.

МАЪНАВИЯТ ВА МАФКУРА

Маънавиятимизнинг шу кунларга етиб, янгилашни йўлига киришида бу ютуқлардан ижобий фойдаланиб янада юксалиш ҳозирги вазифамиздир. Маънавиятимизни янгилаш, тиклаш масалалари янги Конституциямизда ҳам

ўз ифодасини топди. Эндиликда янгиланаётган маънавият асосида мустақил, истиқлол мафкурасини яратиш кун тартибидаги долзарб масаладир.

Афсуски, ижтимоий янгиланишнинг бошланишида марксизм-ленинизм билан бирга умуман ҳар қандай мафкурадан воз кечишни тарғиб қилувчилар кам бўлмади. Ҳатто мафкура масаласи тилга олинмай қўйди. Бу масалага ҳам Президентимиз биринчи бўлиб эътиборни жалб этди. У республика ёзувчилари билан бўлган учрашувда бу соҳада бўшлиқ вужудга келганини, миллий истиқлол мафкураси ҳозирча йўқлигини қайд этиб, уни яратиш ва ҳаётимизга татбиқ этишни олдимизда турган энг муҳим масала қилиб қўйди. 1993 йил 6 мартдаги Олий Кенгашнинг ўн иккинчи сессиясидаги нутқида эса бу масалага батафсил тўхтаб ўтди.

Мустақилликни мустаҳкамлаш, янги жамият қуриш мақсадини амалга оширишни халқни шунга йўналтирмай ва уюштирмай рўёбга чиқариш мумкин эмас. Бу эса халқни шу мақсадга йўналтирувчи, тарбияловчи гоёни, янги мафкурани яратишни долзарб масала қилиб қўяди.

Ҳар бир жамият ўз мақсадларини ҳимоя этувчи, шу мақсад атрофига халқни уюштириб сафарбар қилувчи гоёларига эга бўлиши керак. Бундай ижтимоий гоёлар маънавиятнинг маълум уйғунлашуви ва натижаси сифатида намоён бўлади.

Ўзбекистон халқлари маънавияти узоқ тарихга эга. Бизнинг маънавий меросимиз ниҳоятда бой ва мустаҳкам, унда минг йиллик маънавий ривожланишнинг ютуқлари ифодаланиб қолгандир. Фозил шахс, комил ва ахлоқий стук инсон ҳақидаги ўйлар Х асрдаёқ Абу Наср Форобий ижодида муҳим ўринни эгаллади ва бу гоёлар ўз даврида илғор кишиларни янги ижтимоий ютуқларга илҳомлантирди.

Гоёлар тизмаси, идеялар системалашса, идеология — мафкурани вужудга келтиради. Мафкура жамиятнинг турли соҳалари ҳақидаги янги иқтисодий, сиёсий, фалсафий, ахлоқий, ҳуқуқий, диний қарашларнинг мажмуидан иборатдир. Мафкура янги маънавиятнинг ютуқларини ифодаловчи назарий билимлар, қарашлар мажмуи сифатида жамият ривожини учун муҳим режа, стратегия аҳамиятига эгадир. Совет давлати, КПСС марксизм-ленинизм мафкурасини ўрганишга, унинг ташвиқоти ва тарғиботига ниҳоятда катта эътибор бергани, шу ишга маблағни, кучни аямагани, у билан қанча-қанча давлат ташкилот-

лари шуғуллангани бежиз эмас эди. Марксизм-ленинизм ғояси ташқарида яратилиб, сўнг Ўзбекистонга ҳам мажбуран олиб кирилди ва тарқатилди. Мустақил Ўзбекистонимиз тайёр мафкурага эга эмас ва ташқаридан тайёрини олмайди. Бу мафкурани ишлаб чиқиш ҳозирда муҳим аҳамият касб этади. Бу мафкурани асослаш, унинг йўналишларини белгилаш Президентимизнинг Ўзбекистон истиқлоли ҳақидаги китобида бошлаб берилди. Бу мафкурани ишлаб чиқиш ва халқимиз онгига сингдириш ишида ижтимоий фанларнинг аҳамияти улкандир. Бу фанлар олам, ижтимоий тараққиёт ҳақида назарий билимлар бериш билан ёшлар дунёқараши, мафкурасини шакллантириш, мавжуд мафкурани уларга сингдириш ишида етакчи роль ўйнайди. Афсуски, ижтимоий илмларни ўқитишдан воз кечишни кўтариб чиқувчилар ҳам учраб қолди. Ижтимоий фанларга нисбатан нигилизм, менсимаслик бир оз кучайди. Бу олий ўқув юртларида ижтимоий фанлар соатини қисқартириш, бу соҳадаги имтиҳонларни йўқ қилиш каби ташаббусларда ўз ифодасини топмоқда.

Инсон маънавияти, ахлоқи, жамият тузилиши каби ижтимоий ҳодисалар ҳақидаги илмлар қадимий илмлардир. Албатта, ҳозирда, биринчидан, ижтимоий фанларни янги жамият талаблари, мустақиллик, истиқлол мақсадлари асосида тубдан қайта кўриб чиқиш зарур — бу соҳада ижтимоиётчиларимиз фаол иш олиб бормоқдалар.

Иккинчидан, ижтимоий фанга, уни ўқитиш, дарсликлар, адабиётлар яратиш ишига эътиборни кучайтириш лозим. Бу ишларни амалга ошириш фақат ижтимоий фан вакилларидагина эмас, олий ўқув юртлари раҳбарияти, Олий таълим вазирлигидан ҳам катта эътибор ва жавобгарликни оширишни, назоратни кучайтиришни талаб этади.

Сўнгги вақтларда бу соҳада жонланиш рўй берганини қайд этиш керак. Ижтимоий фанларнинг турли масалаларига бағишланган илмий анжуманлар бўлиб ўтди.

Мустақиллик, истиқлол мафкураси ватан, халқ манфаатига садоқат, миллий маънавиятимизга, инсон, илм-фан, маданий юксалишга муҳаббат, шахс истеъдоди, фаоллиги, эркига зўр ҳурмат, бошқа халқларга дўстлик ва биродарлик ғоялари билан суғорилган бўлиши керак.

Бу мафкура зиддиятларни тинчлик йўли билан ҳал этиш, мувозанат сақлаш, томонлар интилишини қовуштириш асосида изчил ривожланиш ғоясини тарғиб қилиши, ақидачиликни, зўравонлик, таъйиқни инкор этиб, фикрлар

ранг-баранглигига, ижобий-фикрий ташаббусларга кенг йўл бериши лозим. Бу мафкура ахлоқий ва ҳуқуқий тарбияга катта эътибор, қонунга сўзсиз риоя этиш, демократия ва ҳурфикрлик, давлатга катта ҳурмат ва интизом билан суғорилган бўлиши зарур.

Бу янги мафкурамиз сиёсатдан устун туриши, вақтли сиёсий тебранишлардан холи бўлиши, шу билан бирга унинг изчил, бир тартибда узоққа мўлжалланиб ривож топишини таъминлашга яқиндан ёрдам бериши керак. Бу мафкура бозор иқтисодига аста-секин ўтишнинг манфаатларини ва устунлигини тарғиб этиш, унинг қийинчиликларини енгишга ёрдам бериш, иқтисодий юксалишнинг мақсадларини аниқ белгилаш, бу юксалишнинг изчиллигини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ғояларни ўзида ифодалаш лозим.

Ижтимоий фан ва унинг вакиллари — файласуфлар, иқтисодчилар, ҳуқуқшунослар, тарихчиларнинг янги мафкурамизни ишлаб чиқиш, унинг масалаларини муҳокама этиш ишида фаол иштирок этуви уларнинг асосий вазифаси ва бурчидир.

*Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон Фанлар академиясининг
академиги*

“Ўзбекистон овози”, 1993 йил 26 май

ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ ВА КАДРЛАР СИЁСАТИ

Ўзбек халқи ўз тарихий тараққиётининг янги босқичи — давлат тузумининг янги эрасига қараб қадам қўйди. Юз йиллар орзуланган Мустақиллик бугун еримизда, қонунларимизда, байроғимизда, мадҳиямизда намоён бўлиб, қарор топмоқда. Бугун юракларимиз, тафаккуримиз қай аҳволда? Бирон анжуманда Ўзбекистон мадҳияси янграса, ўрнидан туриб-турмай қолган одамларни, ўзини қандай тутишини билмай каловланган кишиларни, шунчалик иккиланиб турганимизни қандай изоҳлаш мумкин. Бу нима? Ғофилликми ёки мерос лоқайдликми? Бу ҳолатлар одамни чуқур хаёлга солади.

Юқоридаги ҳолатларда миллий онг ўзини нечук тутади? Сиёсий маданиятимиз қай аҳволда? Келинг, шарқона ҳикматларга мурожаат қилайлик. Мустақиллик боболаримизнинг қони, жони, орзу-умидлари эвазига қозонилган буюк ва оламшумул ғалабадир. Биз энди Машраб исёни, Чўлпон, Фитрат ва бошқа улуғ маърифатчиларнинг ҳаёти ва ўлими сабабларидан аниқ хулоса чиқариб, бугуннинг дафтарига — истиқлолимиз мафкурасига тегишли сатрларни ёзишимиз керак.

Жавоҳарлал Неру: "Ҳеч бир азоб-уқубатлардан қўрқмай Ҳиндистон келажаги учун табассум ва иштиёқ билан илгарилаётган эркаклар ва аёллар, ўғил-қизларни кўрмоқ нақадар ажойиб мўъжизадир!" — деган эди. Шу ўринда бошқа тарзда айтилган, лекин биз бугун чанқоқлик билан излаётган туйғуга жавоб бўлувчи Алишер Навоий бобомизнинг қуйидаги сўзларини қиёсан келтирмоқни истар эдим: "Мусофир бўл, аммо Ватан ичра бўл, тила хилвату анжуман ичра бўл!"

Биз бугун мустақиллик ва мафкура, шунга уйғун тарзда кадрлар масаласига қайси нуқтадан қарамайлик, сурункали мустамлакачилик тарғиботи ва тартиблари қолдирган меросни, Ўзбекистоннинг жуғрофий-сиёсий мавқеини, Ислон дунёсидаги ўрнини, жаҳон ҳамжамиятида ярқ этиб порлаган юлдузини ва, ниҳоят, собиқ Иттифоқнинг юз минглаб нуқталари билан чамбарчас боғланиб қолган иқтисодий, молиявий ва ҳ. к. занжирларни эътиборга олмасдан иложимиз йўқ.

Президент Ислон Каримов таъкидлаганларидек, мустақилликнинг файзу ҳавосига тўйиб бўладими? Сўзсиз, биз дарҳол фазоларга эркин парвоз қилгимиз, қанотларимизни ердан узиб, юксаклаб кетгимиз келади. Лекин ҳар бир паримиз юқорида айтилган занжирлар билан бандкишан эканлигини дарҳол сезамиз. Мустақил, эркин парвоз биздан узоқ ва машаққатли тайёргарликни, куч ва ақл билан ҳаракат қилишни талаб этади. Бугун ой билан кундек равшанки, Ўзбекистон Президенти биринчилардан бўлиб илгари сурган ва ҳаётга татбиқ қилишга киришган, халқимиз кенг қўллаб-қувватлай бошлаган бозор иқтисодиётига, бошқарувнинг демократик ҳуқуқий мавқеига босқичма-босқич ўтиш концепциясининг илдиждари ғоят чуқурдир, айна мазкур тарихий шароит учун Президентимиз олиб бораётган йўл энг тўғри ва адолатли, узоқни кўзлаб танланган йўлдир. Кеча иккиланиб, ўзини четга тортиб турганлар ҳам бугун тан бердилар ва ишлаш истагидалар.

Юқоридаги объектив ҳолатлар ўз-ўзидан бир қанча масалаларни туғдиради. Мустақиллик — умумий орзу-армонларнинг рўёби ўлароқ, айрим сўзамоллар айтганидай, афсонавий қудратнинг тортиғидек осмондан ногаҳон тушмайди ва тушмаган. Унинг ҳар дона гишти, устунни ва йўлларини ҳар биримиз кундалик меҳнатимиз, бетиним интилишларимиз билан фақат ўзимиз бунёд этамиз. Худди шу нуқтада меҳнатга муносабат ҳам янгича бўлмоғи зарур, токи одамлар онгли меҳнат қилсинлар. "Мен Ўзбекистон учун ишляяпман!", "Мен бугун Ўзбекистоним дея яшляяпман!", "Бу ер, бу мулк меники, мен уни ҳимоя қиламан!", "Бу тупроқ, бу бойликлар бола-чақамнинг ҳақ-ҳуқуқидир!"

Бир нарсага ишончимиз комил бўлсин — давлат мустақиллигига эришдик, аммо унинг замирида, асосида иқтисодий мустақиллик ётмоғи зарур. Иқтисодий мустақилликка эришмоқ эса республиканинг ҳар бир фуқаро-

сига боғлиқ. Ҳар бир ўзбекистонлик инсон ўз ақлини, салоҳиятини, куч-қувватини ишга солсагина жумҳурият иқтисодий мустақил бўлади, ғалла, нефть, шакар илинжида бошқа мамлакатлар қовоғига қараб ўтирмайди.

Масаланинг яна бир томони борки, бу шахс мустақиллиги масаласидир. Президентимиз парламентимизнинг май сессиясида ҳаммани жасоратга, ташаббускорликка чақирдилар. Тўғри-да. Нафақат республика, балким вилоят, туман, ҳар бир корхона ва унинг ҳар бир аъзоси имкониятларини тўла ишга сола олсин. Давлат озодлиги озод шахслар орқали амалга ошади.

Кўрамизки, гап дарҳол Миллий манфаатларга келиб тақалади. Мустақиллик Миллий манфаатларнинг уйғунлигидир. Шубҳасиз, бу уйғунликка эришиш учун узоқ тер тўкиш керак. Бу жараёнда миллий онгимиз ўзини қай даражада кўрсатади? Сиёсий маданиятимиз бизни уялтириб қўймаймими? Миллий иззат-нафс, гуруримиз "умуминсоний" қадриятлар қаршисида қандай мавқеда бўлади? Миллат бирлиги йўлида сиёсий ҳаракатлар бирлигига эриша оламизми? Эътибор қилинг, бугун Ўзбекистонда юз бераётган, кимларнингдир назарида гўё "секин кетаётган" иқтисодий, ижтимоий, сиёсий жараёнларга ташқаридан, бошқа давлатлар тажрибалари ойнасидан қарасак, яна Ислом Каримовнинг жасоратли сиёсати меваси бўлган Ўзбекистоннинг истиқлол ва тараққиёт йўли нақадар актуал, замонавий ва узоқни кўзлаган стратегик концепция эканлигини яққол кўрамиз.

Истиқлолимизнинг дастлабки ойларини эслаб кўрайлик. Агар айрим сиёсий гуруҳ, ҳаракат, дин пешволари катта-кичик майдонларимизда "ўз тарихий ҳақликларини" аввал хитоб билан, кейин дўқ билан, сўнг "сур-сур" билан ва охири "ур-ур" билан намоиш қила бошлаганларида оқибат нима бўлиши мумкинлигини Тожикистон мисолида кўрдик-ку. Энди шукурлар бўлсин, енгил нафас олиб, тин олиб яна бир бор ўйлаб кўришга имконимиз бор. Ҳа, имконимиз бор! Бу имкон бўлмаслиги мумкин эканлигини, тўрт томонимизга қараб оддий назар билан ҳам ҳар бир киши кўриши мумкин.

Шу ўринда фикрлаш учун халқимизнинг "Йўлда игна ҳам юк", "Тез пишар мева узоқ турмайди", "Икки сўрида бирданига ўтириб бўлмас" деган доно сўзларини эслаб кўриш зарар қилмайди. Оврүполиклар "Шарқ, бу — нозик масала" деб кўп таъкидлайдилар. Аммо юртимизга ўтган

асрда ҳам, бу асрда ҳам босқин қилган кучлар бизнинг нозик кўнглимизни, илоҳий даражада муқаддаслашган оила, уй-яшаш тарзимизни, анъаналаримизни, инжа санъатимизни бир пулга олмадилар! Биз бугун ўз тўғри ва орифона сиёсатимиз билан, ўзимизга хос ер илми, иш илмимиз билан дунё илғор тажрибаларига тенглик асосида суянган ҳолда оламга чиқишни истасак, энди ҳам "Йўқ, ундоқ эмас, бундоқ!", "Бу йўлдан эмас, бу йўлдан!" дегувчи "ҳомий-доҳийчалар" ва уларнинг "ҳамроҳ"лари пайдо бўляпти.

Мустақиллик масъулияти ҳақида ҳам ўйлаб кўриш муҳимдир. Жойлардаги айрим раҳбарларнинг тамагирлиги, порахўрлиги меҳнаткашларнинг гашини келтирмоқда. Қатор вилоятларда ишни эплай олмаганлар лавозимидан четлаштирилди. Президент ташаббуси билан, раҳбарият ҳаракатлари натижасида тозариш ишлари ўтказилиб, янгича фикрловчи, ҳалол, малакали кадрлар ишга тайинланмоқда. Аммо ошкор бўлиб қолган қаллобликлар ҳақида ўйласанг, ҳайрон қоларкансан киши. Қўли кир, дили кирлар ўйламайдиларки, бугун мустақил давлатмиз. Кеча қилинган айбни буюришди қилдик, дея Москвага тўнкаб кетиш мумкин эди. Бугун юз берган ҳар бир ноҳўя ҳаракат мустақил давлатимиз юзига доғ бўлиб тушиши мумкинлигини ҳар бир фуқаро, айниқса, раҳбар киши билиши шарт.

Демак, мустақиллик бугун бизнинг республикамиз учун шунчаки бир янги сиёсий вазият, сифат ё унвон эмас, чинакамига ҳар томонлама ҳимояга муҳтож, нафақат кучли шахсларнинг, ҳар бир фуқаронинг фидойилиги, фаоллигини талаб қиладиган улкан қалъадир. Демак, бугун миллий ҳис-туйғулар, ватанпарварлик, гурур ва жасорат ғоят тарихий зарур факторлар бўлиб майдонга чиқади.

1991 йилги Олий Кенгашнинг VII сессияси, шубҳасиз, ҳаммамизнинг ёдимизда. Уша кунги аҳвол нафақат собиқ Иттифоқда юз берган ва бўлаётган алғов-далғовларнинг инъикоси, шунингдек, янги давлатимиз, миллатимиз учун иқтисодий, сиёсий йўл танлаш масалалари билан ҳам боғлиқ эди. Ҳар биримиз Кенгаш ҳайъатида ва залда ўтирганларнинг ҳолат ва ҳаракатларини гоҳ ҳайрат, гоҳ қўрқув, кўпроқ ғазаб туйғулари билан кузатган қонуний иштирокчиларга айланган эдик. Ўйлайманки, республика телевидениесидан бу йиғилишни томоша қилган ҳар бир ҳалол ва фаол инсон дарҳол яна миллатимиз, яна

давлатимиз келажигини ўйлаб, чуқур ташвиш ва изтиробга тушган эди.

Ёдингизда бўлса, ўшанда сессияда фитнакорлар бехос қўзғалиб, минбардан бирин-кетин юртбошимизга қаратилган иғво гапларни айтиб, лавозим даъво қила бошладилар. Зал ҳайратда қолди. Президент номига ва шаънига ёғилаётган туҳмат ва ҳатто ҳақоратлар кимларнингдир қоқ юрагига бориб урилаётган бўлса, кимларнингдир мудроқ бошларининг ёнидан, тегмай ўтарди. Ўша вақтда Президент ҳимоясига бирон-бир сўз айтишни ўзига эп кўрмаганлар ёки бунга жасорат ва журъат топа олмаганлар ҳозир қаердалар? Бор! Ҳеч нарса билмагандек ўз хизмат "юмшоқ" курсиларида бемалол ўтирибдилар. Қора булут эсон-омон узоқлашганини кўрганлар бетларини қаттиқ қилиб, яна "садоқат" билан хизматга тайёр эканликларини изҳор эта бошладилар.

Амир Темурни эсланг. "Агар душманлар ўз ерини ҳимоя қилиб, бизга қарши қилич кўтарган бўлсалар, уларни тушуниш, ҳурмат қилиш мумкин". Хўш, ўша сессиядаги "найзабозлар" кимлар эди! Мақсад нима эди? Ватанпарварлик туйғуларими, халқ манфаатларими ёки тўғрироғи, президентлик курсиси эдими?

Бугун ўша сессиянинг сири ошкор бўлди: бир неча халқ депутатларидан пинҳона сессияни "тайёрлаш ишчи гуруҳи" тузилган — кейин айнан шу гуруҳ аъзолари мўътабар мажлис раисининг ижозати билан бирин-кетин сўз олганлар. Ҳозир аён: ўша нутқларни ким ёзиб берган, қайси ерда чоп қилинган, устидан ким кўриб берган! Варақалар мўътабар идорада кўпайтирилгани ҳам маълум. Кейинчалик шу ишга яқин депутатлардан бири: "Бу фитнанинг илдиши шу залдан бир километр атрофида", — дегани ҳам ҳақиқатга яқиндир.

"Фитначилар" халқ орасида ҳурматли депутатларни ҳам икки-уч тун тинимсиз "ишлаб", ўз томонларига оғдирмоқчи бўлганлар, ҳокимиятни "олсалар", зўр мансаблар беришни ваъда қилганлар. Биров ваъдага учган, биров учмаган. Бугун ҳаммаси аниқ бўлди. Халқ депутатини 30—35 минг киши сайлаган, у бир қоғозга қўл қўйишдан олдин шу одамлардан рухсат сўрадимиз, сайловчилар фикрини билдимизки? Умуман бугун бир ҳақиқат қарор топмоқда: эл, умумхалқ сайлаган Президентни бирор-бир мажлисда, ҳатто парламентда ҳам ишдан олиб бўлмайди. Чунки, халқ сайлаган Президентга қарши бориш — халқнинг иродасига, фикрига қарши бориш демакдир.

Ҳадис китобларида келтирилганидек, "Оғзингдан беихтиёр чиқиб кетган қасам учун гуноҳкор қилмагайдир, лекин дилингда тугилган ёмонликлар учун гуноҳкор қилгайдир". Вақт шундай буюк ҳакамки, жамиятдаги ижтимоий жараёнларни ҳам гоҳ олов билан қиздиради, гоҳ қор-сув билан элайди, ювиб тарайди. Манзара аниқлашади. Бугун бир қанча депутатлар бироз кечикиб бўлса ҳам, ўша сессиядаги хатти-ҳаракатлари учун узр сўраб келмоқдалар. Ва ўшанда кимлар "худо мақсадга етказса", ўзларига қанча-қанча мансаблар, аниқ лавозимлар ваъда қилганликларини айтмоқдалар. Ҳайрон қоласан киши. Амир Темур бобомиз душман томондан сир сотиб ўзларига келганларни қабул қилганлар, аммо яқин олмаганлар. Зеро, бугун душманни бизга сотганлар эртага бизни ҳам кимгадир сотади. Ўшандан худо асрасин.

Хўш, бу ерда ватанпарварлик мезони нима билан ўлчанади? Ўтган ишга саловат, деб қўл силкиб қўя қоламизми ёки халқимизнинг "Ёмонга раҳм этсанг, яхшини ўлдирасан", деган ҳикматини эслаб, қаттиқ иш тутамизми?! Президентимиз Ислом Каримовнинг Андижон, Жиззах ва Сурхондарё вилоятларидаги салбий ҳодисаларга нисбатан ўз вақтида кўрган кескин, айни пайтда оқилона чора-тадбирларини халқимиз тўла қўллаб-қувватлайди. Бу йўл оғишмай давом этади.

Маҳаллийчилик — миллатнинг ёви. Кўпгина ҳуқуқбузарликлар, қонунбузарликлар, ҳатто уюшган жиноятчиликнинг ҳам илдиэларидан бири — маҳаллийчиликка бориб тақалмасмикми? Тўғри, ўзбек кўп уруғлик халқ. Ҳар бир уруғнинг тарихига боқсак, афсоналаримиз, нурли эртак ва қўшиқларимиздан мисол олсак, биламизки, этник хусусиятлар миллатни ажратувчи, пароканда қилувчи эмас, аксинча, улуғловчи, бирлаштирувчи хусусиятлардир. Айни фозил кишилар учун миллат туйғулари ана шулар воситасида шаклланади, мужассамланади. Ғоят мураккаб шароитларда яшаб, халқ тарихини чуқур билган, олам-олам хусусиятларини улуғлаган Ғафур Ғулом: "Қадим ўзбек халқисан, асл одам авлоди!" — дея олди.

Бугун Президентимиз халқ генофонди — соғлом авлод учун алоҳида рағбат, ташаббус кўрсатар экан, ёш истеъдодлар учун кўламли жамғармалар жорий этар экан, бундан нафақат ёшларимиз, бутун республика аҳли нақадар мамнун эканлигини биламиз. Ҳар биримиз, хўш, шу фармонлар ҳаётга тез ва самарали татбиқ этилиши учун, энди ўзбек миллати фарзанди камолоти, ғурури

XXI аср баландлигида озод юксалиши учун шахсан нима қилишимиз керак, деган саволни ўзимизга берайлик. Юртга эгалик қилиш ҳисси миллатнинг ҳеч бўлмаса биттагина фарзандининг бошини силашдан бошланади, худди шу жойда юрак учун ҳам, халқ учун ҳам Маънавий покланиш деган муқаддас жараён бошланади, ҳаракатга келади.

Ерга, мулкка эгалик ўз-ўзидан уни ҳимоялаш, кўркамлаштириш туйғуларини келтириб чиқаради. Худди шу ўринда миллат бирлиги, оила мустаҳкамлиги ва поклигига, юрт маънавиятига боғлиқ яна бир жиҳат пайдо бўладики, буни соддагина қилиб, бу бизнинг Миллий маърифатимиздир, деб ғурурлансак арзийди.

Бундан бир неча йил бурун ижодкорларимиз республикада "пахта иши" ниқоби остида собиқ марказ бошлаган айёрона кампанияга қарши орийат билан, дадил чиқишлар қилишган эди. Шу ва шунга ўхшаш қатор ҳаққоний мақолалар учун халқимиз ёзувчиларимиздан гоят миннатдордир.

Бугун республикаимиз Президенти, Олий Кенгаш жорий этаётган қонун ва фармонларнинг республикаимиз истиқболи учун нечоғли аҳамиятли эканлигини биламиз. Беҳуда мадҳ, даъватлар даври ортда қолди. Ўтиш жараёнида қандайдир "мафкуравий бўшлиқ" борлигини сездик. Уни тўлдирмоққа ижод аҳлининг ҳам кўламдор, тошбосар, эҳтиросли сўзи зарур. Асрлар бўйи орзу қилинган Мустақилликка эришилгач, энди уни эъозлаш, одамлар дилига эзгу туйғулар солиш, тараққиётга даъват этишда ижод аҳлининг алоҳида ўрни бор.

Элимиз ўз зиёлиларини қадимдан азиз ва мўътабар тутади, маърифатчилар деб билади. Тарихнинг ҳар қандай қирғин, қатағонларида ижодкорларимизни ана шу маърифий руҳ, илм ташкилотчилиги тарк этмаган. Аҳмад Яссавий, Баҳоуддин Нақшбанд, Сўфи Оллоёр ва бошқа қатор руҳоний қалблар ижодига чуқур разм солсак, Ислому маърифати уларга халқимизга ёруғлик таратиш учун ҳаётбахш восита бўлганлигини ҳис этамиз. Уларнинг сўзлари масжиддан ташқарига чиқмайдиган қайтариқлар эмас, инсонни юксакликка чорловчи нузли чақириқлар эди.

Энди андак истиҳола билан баъзи мулоҳазаларни билдирмоқчимиз. Бугун ёзувчиларимиз корхонасига назар солсангиз, бир оз изза бўласиз, кўп нарсаларни айтишга тортинасиз. Неча авлод адибларининг ватанпарварлиги,

умри, ҳаёти, жони эвазига Мустақилликка чиққанзимизда бугун битта ажойиб ташкилот иккига бўлиниб, "рўзгор бошқа, қозон бошқа" қилиб ўтиришлари тўғримикин?

Ватанпарварлик туйғуларини жўрттага кичрайтирмоқчи эмасмиз, лекин маънавият масалаларида кичик муаммонинг ўзи йўқ. Яна ва қайта-қайта муаммо кадрларга келиб тақалади. Бу ерда ҳам эндиликда кучли ташкилотчи кишилар, умумманфаати, ёзувчилар бирлиги учун фидоийлик кўрсатиб, кексаларнинг ҳам, ёшларнинг ҳам бошини силай оладиган, жасоратли, ҳалол раҳбарлар керак. Мутахассис бўлмаган кишига ҳам кундек равшанки, Ўзбекистонда янги Конституция қабул қилинди, ҳар иккала ижодий ташкилот, агар уларнинг баъзи раҳбарлари кўпчиликдан ажралиб, ёлғизланиб қолмаган бўлсалар бугун мардона ва баралла айтишлари керак: "Биродарлар, ҳамкасблар! Иттифоқнинг ҳам, уюшманинг ҳам дастур ва низомлари эскирди, улар собиқ тузум мафкураси таъсирида тузилган эди. Келинг, ўз ваколатларимизни топширайлик, дастур ва низомларимизга Мустақиллик даври руҳини киритиб, бирлаштирайлик, ташкилотимизни янгилайлик. Дўрмон боғларида яна илоҳий ижод қайнасин. Гуррас-гуррас вилоятларга чиқайлик, энг олис ҳудудлардаги жамоалар, корхоналар, мактабларда, дала-ларда, хонадонларда истиқлол мафкураси нурларини таратайлик!"

Чор қўшинлари Ўрта Осиёга юриш қилганларида дастлаб энг баланд иморатларни бузганлар, маърифатли кишиларнинг пайини қирққанлар, деҳқон ўз кетмони билан ёлғиз қолиб кетган. Ўзбекларнинг бир қисми эса "хориждаги ўзбек"ларга айланиб, Ватан, миллат, тупроқ, имон туйғуларини олисларда, мислсиз қувғунлар, қатагонлар, сарсон-саргардончиликларда сақлай билганлар. Демак, Ватан кучли шахслар, соғлом тафаккур эгалари, дини, имони ҳалол, покиза кишиларнинг ҳисобига бойдир, ўлмасдир. Қувонарлиси шундаки, бугун ёзувчиларимиздан, ижодкор зиёлиларимиздан истиқлолга хизмат қилиш борасида кўплаб ташаббус, таклифлар битилган хатлар ҳам келмоқда. Ҳар бир истеъдодли ижодкор — Ўзбекистонимизнинг бебаҳо миллий бойлигидир. Ҳар бир истеъдодни ҳимоялаш — бизнинг бурчимиздир. Куни кеча Ўзбекистон Президенти республикада чиқадиган газета ва журналларнинг, журналистларнинг шарт-шароитларини яхшилаш, муҳим имконлар яратиб бериш белгиланган махсус фармойишини имзолади. Ҳа, давлат ўз маданият

ҳазинасини мунтазам бойитиш чора-тадбирларини кўраверади.

Мамлакатимизда ҳар ҳафтанинг жумасини Маърифий кун деб белгилаб, ўша кунини ҳар бир жамоада маданият, адабиёт, санъат ва фан юзасидан махсус ўқувлар, лекциялар ташкил этилса, ўзаро фикр алмашилса. Хонадонларда эса қадим анъанамиз — китоб мутолааси қайта тикланса. Жойлардаги ҳокимлар, ташкилот, муассаса ва хўжалик раҳбарлари ана шу тадбирларга Маънавий интизом сифатида қараб, уларни жиддий назорат қилиб боришлари мақсадга мувофиқдир.

Бугун асосий эътибор ёш ватанпарварларга қаратилиши керак. Бунга жойлардаги мутахассис кадрларнинг, шунингдек, марказдаги тегишли ташкилотларнинг ҳам фаол ҳаракати лозим. Ёшлар, ёш ватанпарварлар ҳаракатини жонлантириш учун тегишли дастур ва амалий тадбирлар жорий қилиш пайти келганлигини алоҳида айтиб ўтиш даркор. Октябрят, пионер, комсомол каби собиқ мафкура қурилмаларидан фарқли, афзал ва устун, ёшлар ташаббускорлигидан ибрат олиб ишлайдиган, сиёсий мажбуриятларсиз, руҳан ва мазмунан янги тарбия тизимларини татбиқ қилишни ўйлаб кўриш лозим.

Космик кузатишлар, замонавий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, тупроғимиз XXI асрда Ўзбекистонни дунёда етакчи ўринларга чиқарадиган қазилма бойликларига эга. Болаларга дунёвий билимлар бериш, замонавий ўқув қурол-аслаҳалар билан таъминлаш энг долзарб вазифалардан биридир. Бугун баъзи жойларда дастлабки диний маълумот ниқоби остида ёшларни, умуман, аниқ фанлардан узоқлаштиришга мойиллик сезилмоқда. Бу бизнинг таълим-тарбия тизимимизда номукамаллик, қоқоқлик, мафкуравий ишларда ҳам андак салқилик борлигидан далолат беради. Кўраяпмизки, Мустақиллик тушунчаси бевосита Ватанпарварлик, Тараққиёт тушунчаларини ҳам ўз ичига олади.

Дунё ва биз. Бугун кўчада оврупоча замонавий тусла кийинган ёшларни ҳам кўрамиз, оқ рўмол ва бошқа анъанавий эътиқод билан боғлиқ либослар ҳам тез-тез учрайди. Ўз ўрнида бўлса, чуқур идрок этилган бўлса, барчаси ҳам ярашиқдир. Бунга кўникишимиз керак. Гап бошқа ёқда. Республикаимизнинг аҳолиси, асосан, қишлоқда яшайди. Шунинг учун фақат телевидение бош маърифат ўчоғи ва маданият белгиси бўлиб кўринади. Бу

нотўғри тушунчадир. Бугун қишлоқда ҳам, шаҳарда ҳам китобхонлик, театрларга қатнаш, спорт маросимлари паст даражада. Тараққиёт шахс факторига, кадрлар фаолиятига бевосита ва кўп жиҳатдан боғлиқдир. Қишлоқ деганда биз фақат деҳқонни, чорва ва турли экинларни экиш, ўстириш ва йиғиб олиш жараёни деб тушуниб қолганмиз. Шу ўринда бизнинг фанимиз мавқеи қандай?— деган савол тугилади. Тўғри, Ўзбекистон Фанлар академияси ҳозир ўз мустақил дастур ва тизимлари билан ишламоқда. Аммо қишлоқда биз велосипедни қайта ихтиро қилиб ўтирмаслигимиз керак. Бугун жамоа хўжалигида бир қатор тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган дастгоҳлар ишлай бошлаган бўлса, афсуски, бу бизнинг миллий фанимизнинг тараққиёти эмас, Президентимизнинг тўхтовсиз ҳаракатларию, жойлардаги айрим кадрларнинг ташаббуси билан содир бўлаётганини биламиз. Демак, республикадаги умум демографик вазият ва фан ўртасида маълум узилиш борлиги сезилади. Бу борада ҳам кучли ташкилотчи кадрлар зарурлиги билиниб қолмоқда.

Ўтган йили Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов вилоят, шаҳар ва туман ҳокимлари билан учрашувида: "Республика сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини маънавий жиҳатдан таъминлаш учун республика давлат органлари ва ҳокимият бошқарув тизимларида жиддий ўзгаришлар ясашга тўғри келади",— деган эди. Жойларда ҳокимлик — халқ ҳокимиятининг тимсолидир. Ҳокимларнинг бурч ва вазифаларини жаҳондаги бирон китоб ёки низом ўзида мужассамлаштира олмайди. Ҳоким кеча-кундуз ўз ҳудудидаги ҳамма воқеа учун биринчи навбатда жавобгар шахсдир.

Президентимиз ҳозирги кадрлар орасида қуйидаги уч тоифа ҳам борлигини кўрсатганлар. Биринчи тоифа — имонсиз, виждонсиз кишилар. Улардан огоҳ бўлиш керак, токи бундай кишилар энг кичик идорада ҳам одамлар устидан раҳбар бўлмасин. Уларга меҳнаткашнинг куни қолмасин.

Иккинчи тоифа — қўрқоқ, ташаббуссиз кишилар. Улар кимга тобе бўлса, шунга хушомад, қуллуқ қилаверадиладу, ўз иродалари билан, ақли билан иш қилолмайдилар. Булар тараққиётга зиддир.

Учинчи тоифа — ёшлар, янгича фикрловчи кишилар. Улар ҳали тажрибасиз бўлиши мумкин, аммо виждони тоза. Шундай кишиларни излаш, топиш ҳокимларимизнинг вазифасидир. Бундай ёшларнинг пайини қирқишга уринишни кечириб бўлмайди.

Умуман олганда, ҳар бир раҳбар ўзини, атрофидагиларни шу уч тоифа спектрига солиб кўриши керак: қайси тоифага киради, қандай иш тутади? Уч тоифа ҳақидаги гапни ёдлаб, қайтариб юрмай, ундан хулоса чиқариш керак.

Чархнинг ўйинини қарангки, ҳали ҳам эскича ишлашдан воз кечолмаётган айрим маҳаллий раҳбарлар Президент фармонининг бажарилиши борасида ҳеч иш қилмаяптилар. Тўғри, улар гапга чечан. Юртбошимиз эълон қилган йўлимизнинг беш принципи, кадрларнинг уч тоифаси ҳақидаги гапни ёдлаб олиб, ҳар мажлисда шариллатиб такрорлайдилар. Аммо уларни амалга ошириш учун бирор иш қилмоққа келганда эса гунг бўлиб ўтирадилар.

Президент фармонларини "компанияга" айлантириш, кўр-кўрона ёдлаш самара бермайди, уларга жон киритмоқ, куч бағишламоқ ва ҳаётга татбиқ этмоқ керак. Ҳокимнинг ҳуқуқлари бизнинг адолатли Конституциямизнинг, истиқлол, мафкурамизнинг ҳуқуқларидир. Бугун жойларда ҳокимдан тортиб жамоа хўжалигининг раисигача кадрлар факторига эътибор бермас экан, то ўз жамоасидаги лаёқатли болаларнинг комил тарбиясигача, ўқиб ўрганиши, чет элларда таълим олишигача назарга олмас экан, биз тараққиёт деган неъматдан келажакда катта самара кута олмаймиз.

Биз кўп миллатли республикамиз. Демографик ҳолат бу ерда ҳам ҳисобга олиниши керак. Кўп тиллилик ҳам зарур замонавий талаб даражасига чиқмоқда. Бугун нафақат дипломатлардан, етишиб келаётган ёш авлоддан ҳам кўп тиллилик малакасини талаб қилмоғимиз керак. Буни хорижда ўқиётган ёшларимизнинг, шунингдек малака оширишга бораётган мутахассисларимизнинг тажрибалари ҳам яққол кўрсатиб турибди.

Халқда "Аввал ибодат, кейин тижорат" деган ибратли сўз бор. Бунинг маъноси шуки, тижорат билан ибодатни покиза қўл ва тоза дил билан амалга оширмоқ лозим. Афсуски, баъзи кишилар "тижорат" деганда ўз корхоналарида етиштирган маҳсулотнинг қийматини эмас, воситачилар орқали тайёр маҳсулотларнинг баҳосини биладилар, холос.

Бир қараганда, мафкура масалаларининг юқоридаги гапларга алоқаси йўқдек кўринади ва худди шундай фикрлайдиган бўлсак, Ватан ҳимоячиларимиз — ёш армиямиз аскарларининг ҳам қурооларни ўрганишдан бошқа

катта вазифаси йўқдек бўлиб қолади. Ҳокимнинг, жойлардаги раҳбарларнинг бу ишларга қандай алоқаси бор, деган савол туғилиши табиий. "Оқсоқ отга ёрти юк", дейди халқимиз. Улуғ давлатнинг ҳимоячилари ҳар жиҳатдан юртга муносиб бўлмоқлари, ҳарбий, сиёсий, тарбиявий тайёргарликни, фидойилик, қаҳрамонлик туйғуларини мужассам қилган ҳолда олиб бориш керак.

Чет эллардан келаётган мутахассислар билан суҳбатлашсак, хоҳ дипломат бўлсин, хоҳ тужжор, уларнинг ҳамма нарсадан хабари бор. Улар учун ҳамма нарса қизиқарли. Уларнинг маълумот кўламига ҳавас қиласиз. Чет эллардан келган баъзи ишбилармонлар ойлаб, йиллаб идораларда бюрократик ғовлардан кўнгли айниб, ўйлаган ишидан кўнгли совиб, орқасига қайтиб кетган ҳолларни биламиз. Бундай бюрократлар тараққиётимизнинг душманлари деб саналмоқлари лозим. Тўғри, биз кўп ҳолларда сусткашлик, сансалорлик, бюрократизмни баъзи раҳбар кадрларга собиқ тузумдан қолган мерос — иллат-да, деб қараймиз. Бундан тез қутулиб кетамиз, деб ўйлаймиз. Аслида табиат инсонга ўз-ўзини янгилаш, маънавий поклаш учун ғоятда улуғ неъмат ва имкониятларини яратиб берган. Маънан юксак одамларда нафс учун жой ҳам, вақт ҳам қолмайди. Агар ўтган аср шоири тили билан айтадиган бўлсак, ўзини кибр ҳаво, нафс чиркидан тозалай олган одамгина маънан комил ва беғубор, яъни "малойикдин ҳам буюк" бўлади. Демак, инсон ўз-ўзини поклаши масаласи мафкураининг етакчи дарсликларидан бири бўлиб қолиши керак.

Гап маънавий покланиш ҳақида борар экан, бу соҳада Ислом динининг ўз ўрни бор. Тарбия, камолот борасида диндорлар халқимизга беқиёс ёрдам беришлари мумкин. Бунинг учун улар мўлжални тўғри олишлари керакки, мақсад — одамларнинг дилига кириш бўлсин, лавозимнинг иссиқ курсиси бўлмасин. Афсуски, айрим дин пешволари хатти-ҳаракатларини одамларимизнинг имон софлигини тарбиялашга эмас, балки халқни ўз измига солиб, тобе қилишга сарфламоқдалар.

Дин — тараққиётга хизмат қилиши керак. Оқил фикрли тақводорлар, пайғамбаримизнинг бир ҳадисини билсалар керак: "Уч ҳолда ёлғон кечирилади: 1. Эр-хотинни яраштириш учун айтилган ёлғон; 2. Одамларнинг низосини тугатиб, мураса қилиш учун айтилган ёлғон; 3. Урушнинг олдини олиб, айтилган ёлғон..." Биз одамлар орасида жанжал қўзғамай, рост сўз айтишларини истаймиз. Аллоҳ

уларга халқни низога чақиришни ман этади, яраштириш учун ёлгонга ҳам йўл беради. Аллоҳни ёдлаб, элга, тараққиётга хизмат қилишга чақирамиз.

Ҳали бугун ҳам унда-бунда нега унинг одами ҳоким бўлди, нега бунинг одами тайинланмади, дсб юргувчи кишилар, ҳатто гуруҳлар топилади. Бу ақидапарастликнинг ҳам тубида миллат тақдирига бефарқлик ёки оддий кундалик манфаат билан боғлиқ жаҳолат ётади. "Миллатнинг асл фарзанди" деган тушунчани иш фаолиятимизнинг барча соҳаларига татбиқ этиб, ҳар бир фуқаронинг меҳру муҳаббатини, кўмагини сезиш, буюк келажакка шахсий ишончини шакллантириш учун кураш бошлашимиз керак.

Яқинда биз республика матбуотида дин намояндаларининг, кўплаб жамоат ташкилотларининг, шулар қаторида "Эрк" демократик партиясининг ҳам республика фуқароларига мурожаатларини ўқидик. Бир қараганда, бу факторлар шунчаки, қандайдир даражада нимагадир, кимларгадир ён босишдай, келинг, шу ҳам керакдир-да, дегандай тасаввур туғилиши мумкин. Аслида гап мутлақо бундай эмас. Тарихдан маълумки, миллат, давлат жиддий муаммолар, ҳал қилувчи синовлардан ўтаётганида ҳамма эл бир ёқа-енглик билан ҳаракат қилганлар. Ўз оромидан кечиб, гарчи баландпарвоз сўздек туюлса ҳам, миллатни, Ватанни сақлаб қолиш туйғулари билан бирлашганлар, елкадош туриб ҳаракат қилганлар. Бу муроса ва иттифоқдан ҳеч бир томон ютқизмаган. Мустақиллигимиз, миллий манфаатлар ҳар қандай шахсий, диний манфаатлардан устунроқдир. Буни англаб етсак, давлатимиз буюк, элимиз фаровон бўлади.

Агар давлатлар юксалиши ва таназзулининг тарихий йўлларига назар солсак, миллатни ҳаракатга келтирувчи улуғ ғоя, улуғ раҳбар, бекаму кўст фидойилик ҳар доим юксак мақомга эга бўлганлигини кўрамиз. Бу ўринда маълум тарихий шароитда юртбошининг шахсий жасорати, миллат қутқарувчиси бўлиб майдонга чиқиши, юксак ташкилотчилик, сиёсий уддабуронлик, иқтисодий малака ва хўжалик юритиш тажрибаси бош ва муҳим роль ўйнаган. Иккинчидан, улуғ давлат қурилиши ғоясининг кўлами, буюклиги, фуқароларнинг шунга бўлган ишончи ва садоқати ҳам муҳим масаладир. Учинчидан, юқоридаги икки омилдан келиб чиқувчи ҳосила — бирлик ва ҳамжиҳатлик билан, қайтмай, чекинмай, танлаган йўлдан олдинга интилишдир.

Ҳа, Ўзбекистон ўз истиқлол йўлига чиқди. Дунёда бизга хайрихоҳ, ёрдам беришга тайёр кучлар кўп. Аммо бош муаммоларни ўзимиз ҳал этишимиз талаб қилинади. Истиқлол ҳар биримизни синовдан ўтказди. Ҳар биримизнинг фаолиятимиз аниқ ишларда ва амалда синалади. Бу синов тили билан дили бир, имони бутун кишилар учун бамисоли жаннат йўли бўлса, қинғирлик ва сохтакорлик учун боши берк кўчага айланажак.

Назаримда, табиат, Яратганнинг ўзи миллатимизга, халқимизга, Ўзбекистонимизнинг келажагига қарата Президентимиз юрагига, кўнглига ёниқ эҳтирос, куч-ғайрат солиб, унинг тили билан дунёга эшитарли қилиб, бизнинг бош сўзимизни нозил этган: "Ўзбекистон — келажаги буюк давлат!"

Ҳа, бизга толе ато этган ёрқин ҳақиқат учун комил ишонч, собит эътиқод ва ғурур билан яшашу, ишлашнинг ўзи улкан бир саодатдир.

*Мавлон УМУРЗОҚОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президентининг
Давлат мадлаҳатчиси,
Ўзбекистон халқ депутати*

"Халқ сўзи", 1993 йил 3 июнь

МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОННИНГ МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ

Ўз истиқлол ва тараққиёт йўлини танлаб олган Ўзбекистон Республикаси сиёсий ва иқтисодий мустақилликка эришибгина қолмасдан, маънавий мустақилликни таъминлашга ҳам интиляпти. Ана шу оламшумул тарихий вазифани бажаришда Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ислон Каримов томонидан олға сурилган миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга татбиқ этиш ғояси катта аҳамиятга эгадир. Президентимиз адиблақ билан бўлиб ўтган учрашувда бу олдимизда турган энг муҳим масала эканлигини яна бир бор таъкидлади. Ўзбекистон Халқ демократик партияси бу мафкуранинг асосий қоидаларини ишлаб чиқиш ишига фаол қўшилди.

Шу муносабат билан Ўзбекистон ХДП Марказий Кенгашида миллий истиқлол мафкураси муаммоларига бағишлаб давра суҳбати ўтказилди. Унда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши қўмиталарининг раҳбарлари, таниқли олимлар, адиблар, жамоатчилик ва оммавий ахборот воситалари вакиллари иштирок этдилар.

Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгашининг иккинчи котиби Муқимжон Қирғизбоев суҳбатни бошлаб бераркан, биз эски мафкурадан воз кечган эканмиз, миллий истиқлолимизга жавоб берадиган янги мафкура яратишимиз ва ҳаётга татбиқ этишимиз зарурлигини алоҳида уқтирди. Ғоявий соҳада бўшлиқ бўлиши мумкин эмас. Яратиладиган янги мафкура халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланиб келган маънавий, руҳий, ахлоқий фазилатларини янада бойитишга хизмат қилмоғи даркор. Ана шу миллий истиқлол мафкураси қандай бўлиши тўғрисида халқ ноиблари, олим ва адиблар, партия фаоллари ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар.

— Мен сўзимни атоқли шоиримиз Ғафур Ғуломнинг машҳур шеъридаги ушбу сатрлар билан бошламоқчиман. "Билиб қўйки, сени Ватан кутади...". Чунки фикримча, ватанпарварлик — миллий истиқлол мафкурасининг энг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Умуман олганда эса, бу мафкурада қуйидагилар мужассамлашиши мақсадга мувофиқ бўларди:

биринчидан — мустақиллик ҳис-туйғуси ва уни тўла идрок этиш;

иккинчидан — ўзбек миллий мафкураси;

учинчидан — кўп миллатли Ўзбекистон халқининг ватанпарварлиги;

тўртинчидан — жамиятда оиланинг устуворлиги;

бешинчидан — қонунга итоатгўйлик, интизом ва тартиб.

Миллий истиқлол мафкурасини ишлаб чиқишда биз Шарқда қадимдан мавжуд бўлган хамсачилик анъаналарига мурожаат этишимиз ҳам фойдадан холи эмас. Маълумки, Шарқнинг энг буюк алломалари "Хамса" яратиб халқимиз маънавиятини бойитиб кетганлар. Бу "Хамса"ларда қомусий билимлар ўз ифодасини топибгина қолмасдан, маънавий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний фазилатлар ҳам мужассамлашган. Таъбир жоиз бўлса, мен мафкурани маънавият гулшанига қиёслаган бўлар эдим. Муҳтарам Президентимиз, партиямиз Раиси Ислом Каримов таъкидлаганларидек, "Халқимизнинг маънавий пойдевори — бўлажак давлатимизнинг таянчлари жуда қадимий ва мустаҳкам"дир. Шундай экан, биз маънавий тикланиш ва покланиш орқали миллий истиқлол мафкурамизни яратишимиз мумкин.

Ўзбек халқи асрлар мобайнида авайлаб сақланиб, сайқал топиб келган ўз миллий урф-одатлари, расм-русм, удум ва анъаналари, гурури, ижтимоий-иқтисодий турмуш тарзи, ҳуқуқий онги, эътиқоди, бир сўз билан айтганда, маданий-маънавий дунёси билан ажралиб туради. Буюк аждодларимиз умумбашарият маърифатпарварлигини яратишда бевосита иштирок этганлар, улар жаҳон цивилизациясига улкан ҳисса қўшганлар. Уларнинг бой маданий меросидан фойдаланиш миллий истиқлол мафкурасининг

шакл-шамойилларини яратиш учун хизмат қилиши шубҳасиздир.

Миллий истиқлол мафкурасида ватанпарварлик асосий ўринни эгаллаши табиийдир. Бу мафкура том маънода халқ мафкураси, яъни Ўзбекистонда истиқомат қилаётган ўзбеклар, қозоқлар, тожиклар, руслар, украинлар, хуллас, республикамизни ўзининг жонажон Ватани деб билган, Ўзбекистоннинг фуқароси эканлигидан гурурландиган барча миллат вакилларининг мафкураси бўлиши керак, деган фикрдаман.

Миллий истиқлол мафкурасида оилага алоҳида аҳамият берилиши ҳам мақсадга мувофиқдир. Қадимдан Шарқда биринчи ўринга оила, унинг манфаатлари қўйилган. Бу қадриятларимизни эъозлаш халқимиз маънавиятини бойитишга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий давлат қуришга азму қарор қилган экан, юксак ҳуқуқий маданият, қонунга ҳурмат, итоатгўйлик миллий истиқлол мафкурасида муҳим ўрин эгаллаши лозим. Миллий истиқлол мафкураси ҳар қандай партиявий мафкуралардан устун бўлиши зарур. Зеро, у ўзида халқимизнинг энг ардоқли фазилатлари — иймон ва инсоф, меҳр-оқибат, шафқат ва раҳмдиллик, уят ва андиша, ор-номус, ўзаро ҳурмат, юксак ватанпарварлик, элига ва халқига садоқат қадриятлари ва ғояларини мужассамлаштиришига ишончимиз комил.

Шундай мафкурагина турли сиёсий партиялар, ижтимоий гуруҳлар, олиму муҳандислар, ишчию деҳқонлар, барча ватанпарвар фуқароларнинг дунёқарашини, ғояларини, кечинмаларини яқдиллик, ҳамжиҳатлик нуқтаи назарига келтириш имконини беради.

*Пиримқул ҚОДИРОВ,
Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши
Миллатлараро муносабатлар,
тил ва маданият масалалари қўмитасининг раиси:*

— Биз ҳуқуқий давлат қуриш йўлидан бораяпмиз. Шундай экан, миллий истиқлол мафкураси қандай бўлиши тўғрисидаги таклиф ва мулоҳазаларимизни энг аввало Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қоидалари билан солиштириб кўришимиз керак. Асосий Қонунимизнинг 12-моддасини бир эслатиб ўтмоқчиман, унда "Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги

асосида ривожланади. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас", деб қайд этилган. Шундай экан, миллий истиқлол мафкурамизда жамиятимиздаги барча кучлар, ҳаракатлар, жамоат ташкилотлари, аҳоли турли қатламларининг ўй-фикрлари, орзу-умидлари ўз ифодасини топмоғи керак, деб ўйлайман. Бунинг учун эса ана шу фикр ва мулоҳазаларни умумлаштириш, сўнг яхлит ҳолатга келтириш вазифасини бажарадиган миллий маънавият маркази ташкил этиш эҳтиёжи пайдо бўлмоқда. Унга турли сиёсий партиялар ва ҳаракатлар вакиллари билан бир қаторда давлатимизнинг нуфузли оқсоқоллари, зиёлилари, меҳнаткашлари жалб этилиши лозим. Улар яратилган мафкуралар лойиҳаларидан энг яхши ғояларни танлаб олишлари мумкин бўлади.

Миллий истиқлол мафкурасининг жиҳатларига келганда эса унинг асосига маънавият ва қадриятларимизнинг энг яхши жиҳатлари қўйилиши керак, деб ўйлайман. Улар ҳақда Президентимиз Ислон Каримов ўзларининг "Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли" рисоласида лўнда, аммо чуқур маъноли фикрларни баён этганлар. Юртбошимиз ёзганларидек, "Маънавият инсонга она сути, ота номуси, аждодлар ўғити билан сингади". Ватанпарварлик, халқпарварлик, меҳнатсеварлик, миллий туйғу, ғурур, ўз оиласи, насл-насаби билан фахрланиш, ор-номус ана шу маънавиятнинг теран жиҳатларидандир.

Умуман олганда эса миллий истиқлол мафкураси давлатимиз барча фуқароларини улуг мақсад йўлида қалбан бирлаштиришга хизмат қилиши керак. Президентимиз ёзувчилар билан учрашувда миллий истиқлол мафкурасини яратиш ҳақида фикр алмашганларида буни алоҳида таъкидладилар. Олдимизга қўйилган ана шу улуг ва шарафли вазифа ҳаммамизни миллий истиқлол мафкураси хусусида чуқур мушоҳада юритиш, изланишга ундади. Бу, албатта, бир кунлик ёки мавсумий иш эмас. Мафкура йиллар давомида шаклланиб, сайқал топиб боради.

*Бектош РАҲИМОВ,
республика Фахрийлар ташкилотлари
уюшмаси кенгашининг раиси:*

— Президентимиз бугунги кунда маънавий инқироздан чиқиш иқтисодий тангликни бартараф этишдан ҳам

муҳимроқ вазифа эканлигини бежиз таъкидламаяптилар. Мамлакатимиз фуқаролари Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлаш учун онгли равишда қатъий кураш олиб борган тақдирдагина олдимизга қўйилган мақсадларнинг уддасидан чиқамиз.

Миллий истиқлол мафкурасини яратиш тўғрисида гап очган эканмиз, мен, аввало, яқин ўтмишимиздаги ҳамма нарсадан ҳам воз кечавериш тўғри бўлмасди, деб айтмоқчиман. Юртимизда 40-йилларнинг бошларидаги воқеаларнинг шахсан шоҳиди бўлганман. Ўшанда ўспирин ёшларимизда ватанпарварлик туйғуси шу қадар кучли эдики, улар ҳатто ёшларини катта кўрсатиб, фронтга боришга интилардилар.

Уруш фахрийларимиздаги ватанпарварлик ҳис-туйғуларини ёшларга ўргатиш муқаддас вазифалардан бири, деб ўйлайман. Бу масалада биз ҳаммамиз, фикримча, муҳтарам Президентимиздан намуна олишимиз керак. Ғалаба куни арафасида уруш қатнашчиларига, ҳалок бўлган ҳарбийлар оилалари, байналмилалчи жангчиларга кўрсатилган муруват барча фахрийларимизни чексиз тўлқинлантириб юборди. Бу ерда гап иқтисодий танглик пайтида ажратилган катта маблағдагина эмас. Бу Ватан ҳимоячиларининг фидойиликларига берилган юксак баҳо намунасиدير.

Биздаги маълумотларга қараганда, иккинчи жаҳон уруши даврида юртимизнинг 500 минг нафар ўғлони Ватан, деб жонини фидо қилди. Улар хотирасини абадийлаштириш биз учун ҳам қарз, ҳам фарз. Буюк Ғалабанинг 50 йиллигига "Хотира китоби"ни нашр этиб, урушда шаҳид бўлганларни номма-ном эслашни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз.

Миллий истиқлол мафкурасини яратишда ёшларимизга халқимизга хос бўлган хислат — меҳнатсеварликни синдиришнинг аҳамияти каттадир. Ватан мустақиллигини мустаҳкамлаш, ҳақ фаровонлигини таъминлаш йўлида фидокорона меҳнат қилаётган кишилар рағбатлантирилиши, энг аввало, маънавий жиҳатдан рағбатлантирилиши зарур. Биз фуқароларимизда меҳнатсеварлик фазилатларини шакллантирмасдан ҳозирги инқироздан чиқишимиз осон бўлмайди.

*Пўлат ҲАБИБУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши
Халқаро ишлар қўмитасининг раиси:*

— Биз яратмоқчи бўлган миллий истиқлол мафкураси шундай пойдевор устида бунёд этилиши керакки, уни сел ҳам, бўрон ҳам, зилзила ҳам йиқита олмасин. Ўзи халқимизнинг ана шундай бақувват маънавий пойдевори бор. Бу унинг узоқ тарихга эга қадриятларидир. Илм эгаллаш, фозилларга ҳурмат — халқимизнинг ана шу азалий фазилатларидан бири, деб ҳисоблайман. Афсуски, сўнгги пайтларда маънавиятимизнинг бу жиҳатига эътибор сусайган кўринади. Акс ҳолда олий ўқув юртлари талабаларининг машғулотларда суст қатнашишини қандай баҳолаш мумкин? Ахир фарзандларимиз замонавий илм соҳиблари бўлмасалар келажаги буюк давлат қуришимиз ширин орзу бўлиб қолмайдими?

Тарбия масалалари ҳақида гап кетганда жамиятда оиланинг мавқеини тиклаш ва улуғлаш заруратини алоҳида таъкидламоқчи эдим. Халқимиз "Қуш уясида кўрганини қилади", деб бежиз айтмайди. Бола оилада яхши тарбияланмаса, мактаб ҳам, жамоат ташкилотлари ҳам бунинг уддасидан чиқишлари мушкул. Шу боисдан, айниқса, жамиятимизда оналар обрўсини оширишга эътибор кучайтирилиши керак. Хотин-қизларимиз замонавий билимларни эгаллабгина қолмасдан, энг юксак маданият соҳиблари ҳам бўлишлари керак.

Ўзбекистонда кўп миллатли маданият ривожланиб бораётганлигини ижобий ҳол, деб баҳолайман. Турли халқлар маданияти ўзбек маданиятини бойитишга хизмат қилади. Биз жаҳон халқлари яратган дурдоналардан, албатта, баҳраманд бўлишимиз керак.

Миллий истиқлол мафкурасини яратишда турли партия ва ҳаракатлар, ташкилотлар ўз фикр ва мулоҳазаларини билдиришлари турган гап. Лекин бу мафкура лойиҳалари қанча бўлмасин, улар негизига ягона мақсад — Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлаш вазифаси қўйилиши керак.

*Эркин ХАЛИЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий Кенгаши Раисининг ўринбосари:*

— Қонунга ҳурмат, унга итоат қилиш ҳуқуқий давлат фуқароларининг асосий фазилатидир. Бу миллий истиқлол

мафкурамизда ўзининг муносиб ўрнини эгаллайди, деган фикрдаман.

Совет даврида жамиятда қонунга беписандлик ҳолларига дуч келдик. Бу амалдаги қонун меъёрлари жамиятдаги ахлоқ мезонларидан анча узоқлиги оқибати ҳамдир. Шундай экан, биз халқимизнинг миллий анъаналарига, қадриятларига хос ва яқин бўлган меъёрлардан қонуншуносликда кенг фойдаланишимиз лозим. Мисол учун, маҳаллий анъаналарни олиб кўрайлик. Маҳалла азалдан юртимизда фақат ўз-ўзини бошқариш тизими бўлибгина қолмасдан, балки катта тарбиявий воситани ўтаб келган. Шу сабабли маҳалла ўз ҳудудда яшовчи фуқаролар учун масъулликни зиммасига олган.

Маҳалланинг аҳамияти Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ўз ифодасини топди. Ҳозир эса республикамизда ўзини-ўзи бошқариш идоралари тўғрисидаги қонун лойиҳаси тайёрланяпти. Унда маҳалла нуфузига катта аҳамият берилади.

Миллий истиқлол мафқурасида меҳнатсеварлик хислатларини шакллантиришга алоҳида эътибор берилиши зарурлиги тўғрисида давра суҳбати қатнашчиларининг бу ерда билдирган фикрларига тўла-тўқис қўшиламан. Бизда кўпинча "япон мўъжизаси" ҳақида гапирилади. Ҳақиқатдан ҳам, бу мамлакат халқининг меҳнатсеварлигини намуна қилиб келтириш мумкин. Японияда меҳнат таътили муддат асосан бир ҳафтадан ошмаслигига қарамасдан, ходимлар дам олишга чиқишга шошилмайдилар. Уларга ёшликдан бошлаб бирор фирмага мансублик учун фахрланиш ҳис-туйғуси сингдирилади. Шу сабабли улар ўз фирмаларининг шон-шухрати учун билим ва истеъдодларини аямайдилар.

*Нозима ДЕҲҚОНХУЖАЕВА,
Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш
вазирлигининг замбуруғлар ва протозой
касалликлари республика илмий маркази раҳбари,
тиббиёт фанлари доктори, профессор:*

— Ҳозир қондан жуда кўп касалликлар чиқаяпти. Шунлардан бири республикамизда кенг тарқалган замбуруғ касали бўлиб, у шундай бир муттаҳам касаллик эканки, ҳар бир қон таначаси ичига ўтириб, кўпайиб, қонни ичдан

смириб боради. Бу касаллик шу қадар кўп тарқатиб кетдики, ҳар бир учинчи бола, ҳар бир ўнинчи катта одам унга дучор бўлмоқда. Касаллик қирқ икки хил шаклда ўтади. Мен йигирма йилдан бери шу касалликни ўрганиб келаяпман. Ўзбекистоннинг буюк келажигини, унинг миллий истиқлол мафкурасини яратишимиз учун бизга соғлом халқ, соғлом ёш авлод керак. У нафақат жисмонан кучли, балки ақлан ва маънан теран ҳам бўлиши керак.

Мен алоҳида айтаётган касаллик эса миллатимиз ирсияти (генофонди) билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам бунга катта эътибор беришимиз лозим. Америка Қўшма Штатларида мана шу замбуруғ касалликларини 284 та муассасада ўрганишади. Бизнинг замбуруғлар ва протозой касалликлар илмий текшириш марказимиз эса атиги бир ярим йилдан бери фаолият кўрсатапти. Олдинги даврда эса шахсий ташаббуслар асосида ишлаганмиз. Шунга қарамасдан, бу кунга келиб биз бу касаллик борасида жаҳон аҳамиятига молик бўлган икки кашфиёт яратишга эришдик. Фаолиятимизни янада юқори даражага олиб чиқиш, халқимиз хизматига қўйиш, қолаверса, жаҳон даражасига олиб чиқиш учун катта вазифаларни режалаштириб қўйганмиз. Ўйлайманки, ҳукуратимиз бизга шунга яраша имкониятларни яратиб беради.

*Сергей ЗИНИН,
Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши
Миллатлараро муносабатлар,
тил ва маданият масалалари
қўмитаси раисининг ўринбосари:*

— Ҳал қилиниши лозим бўлган яна битта муаммо бор. Мен "Ўзбекистон халқи" деган конституциявий тушунчани назарда тутаяпман. Ўзбекистон ҳудудида яшовчи барча фуқаролар миллати, диний эътиқоди, тили, ижтимоий мавқеидан қатъи назар халқдир, дейилади Конституцияда. Бу ерда ҳаммаси оддий бўлиб кўринса-да кўплаб мураккабликлар бор. Мен буни шунинг учун гапираяпманки, биз халқ тушунчасидан келиб чиқиб, ватанпарварликни кўп миллатли сифатида белгилаймиз. Биз ис-тайимизми, йўқми, битта ўзбек миллати ва Ўзбекистон ҳудудида турли миллий гуруҳлар мавжудлиги ҳолида ватанпарварликнинг, афтидан, умумий ва ўзига хос таъ-

рифи бўлса керак. Биринчидан, бу тушунча ўтган йиллар давомида катта авлод вакилларигагина эмас, айти пайтда анча ёшроқ авлод намояндаларига ҳам таъсир ўтказди.

Иккинчидан, миллий ўз-ўзини англаш нуқтаи назаридан, ватанпарварлик тушунчасига нисбатан турли ёндашувлар бор. Ҳозир асосий миллатнинг ватанпарварлиги, ўзбек халқининг ватанпарварлиги кўзга яққол ташланмоқда. Ўзбек халқининг бой тарихий меросига қилинадиган мурожаат, табиийки, ўша заҳоти бутун ўзбек халқи томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватланади. Шубҳасиз, битта миллат учун муқаддас ва қадрли бўлган нарсани бошқа миллат бирмунча бошқачароқ қабул қилиши мумкин. Шунинг учун жамоатчилик тушунтириш ишларини олиб бориши керак. Ахир, неча ўн йилликлар давомида бизга, масалан, Амир Темур босқинчи деб зўр бериб уқтириб келишган.

Шундай бўлса-да, ватанпарварлик тушунчаси, энг аввало, бизни ўзаро бирлаштириб турган халқ деб аталмиш битта умумий тушунчадан келиб чиқади. Бу умумий мустақил Ўзбекистон Республикаси манфаатларидир.

Муболага эмас, русийзабон аҳолининг кўпчилиги Ўзбекистонга нисбатан ватанпарварлик ҳис-туйғулари билан яшайпти. Бу — Ўзбекистон ватанпарварлигидир. Мамлакатимизда рўй бераётган барча воқеалар бизларни ҳам тўлқинлантирмоқда, бизларни ҳам ташвишга солмоқда. Кўпчилик ўзининг фуқаролик, ижтимоий бурчини бажаради.

*Зиёд ДАВРОНОВ,
Ўзбекистон ХДП*

*Яккасарой туман партия кенгашининг
биринчи котиби:*

— Мен айтилган фикрларнинг аксарият қисмига қўшилган ҳолда ўз фикрларимни билдирмоқчиман. Ишимиз жараёнида турли тоифадаги кишилар билан учрашмоқдамиз. Учрашув ва суҳбатларда Президентимиз Ислом Каримовнинг ижодкорлар билан суҳбати жуда ўринли бўлганлигини таъкидламоқдалар. Президентимиз бу соҳада ҳам бошқа юртбошиларга қараганда узоқни кўра биладилар. Сабаби бошқа республикаларда ҳали бу масалага яқин ҳам келмаганлар, десак хато бўлмас.

Яқинда "Ўзбекистон овози"да берилган "Маънавий қадриятлар мажмуи" мақоласини синчиклаб ўқиб чиқдим. У менга маъқул бўлди, кўп нарсаларни ўйлашга мажбур

қилди. Мафқурани ишлаб чиқишда партиямиз олдинги сафларда бораётганлигидан беҳад хурсандман. Марказий Кенгашнинг вилоятларда ўтказаетган учрашув ва йиғилишларида партия аъзоларининг фикр ва мулоҳазаларини эшитаёпмиз. Бу партиямизнинг нуфузини кўтаришга ҳам ёрдам беради.

Айтиш лозимки, биринчидан, мафқуранинг номини ҳам ўйлаб кўриш керак. Фақат ватанпарварлик мафқураси, десак торроқ бўлмасмикан. Иккинчидан, матбуотда баъзи кишилар бу масалада ҳам чет давлатлардан ўрганайлик, деган фикрларни билдирдилар. Шу тўғримики? Менимча, ўз маънавиятимиз келажак авлодни тарбиялашда асосан етарли деб ўйлайман. Президентимиз ҳам "маънавий пойдеворимиз етарли" деб бежиз айтмадилар.

Ҳозирги кунда ҳам бутун мусулмон мамлакатлари (бошқалари ҳам) тажрибаси, ўтган бобокалонларимиз Ал-Хоразмий, Форобий, Ибн Сино, Беруний, Хожа Аҳмад Яссавий, Исмоил Бухорий, Ат-Термизий, Улуғбек, Заҳириддин Бобур, Алишер Навоий ва юзлаб ҳали бизга номаълум бўлган ўтмишдошларимиз пухта ўрганилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Учинчидан, янги мафқураимиз принципиал кишиларни тарбиялаб етиштирадиган бўлсин. Тарих шуни кўрсатаптики, баъзи кишилар, айрим раҳбарларимиз ҳам тарозининг қайси томони оғир бўлса, шу томонда турадиган бўлиб чиқдилар. Бундайлар қийин пайтда ўз фикрларини қатъий айтолмаяптилар, ҳимоя ҳам қилолмайдилар.

Тўртинчидан, мафқуранинг мазмуни аниқ инсонга қаратилиши, мавҳум бўлмаслиги лозим. Демак, у жамиятнинг кичик ячейкаси бўлган оилага меҳр-муҳаббатдан бошланиши керак. Ватанпарварлик, дўстга садоқат, ҳурмат-иззат, қадр-қиммат, мустақилликка муносабат оиладан шаклланади.

Бешинчидан, истиқлол мафқураси ҳар бир шахсда жамиятга нисбатан лоқайдликни йўқотадиган мафқура бўлиши керак. Бундай мафқура онгига сингган фуқаро Ўзбекистон деб аталмиш юрт учун керак бўлса жонини ҳам фидо қилиб, Ватан туйғусини баланд кўтарсин. Буюк бобомиз Заҳириддин Бобур узоқда туриб ҳам:

Самарқанду Ҳиротда ўтмаган умр айшу ишрат-ла,
Афсус Аграда вайрона бўлди жабру ситам-ла —
деб ёзганлар.

Мана, она-Ватанга муносабат, меҳру муҳаббат!

*Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ,
фалсафа фанлари доктори,
Ўзбекистон Фанлар академиясининг
Фалсафа ва ҳуқуқ институти директори:*

Муҳокама этилаётган мавзунинг туб моҳиятини яхши-роқ тасаввур этишимизга Алишер Навоийнинг:

...Ҳар ишки қилмиш одамизод,
Тафаккур бирла билмиш одамизод,

— деган сўзлари яхши ёрдам беради. Негаки, биз ҳозиргача модда, ижтимоий борлиқ бирламчи, онг эса иккиламчи, деб ҳисоблаб, ақл-заковат, маънавият, мафкура, дунёқараш каби омилларнинг аҳамиятини, уларнинг яратувчилик, бунёдкорлик хусусиятларини яхши тушуниб етмадик. Ахир ҳар қандай киши бирон бир ишни бошлар экан, албатта, унинг режасини авваламбор ўз миёсида шакллантиради. Шу билан бирга, ҳеч қачон кулба қуриш учун имконияти бор одам қаср қуришни режалаштирмайди.

Иккинчи томондан, модда, борлиқ бирламчи десак-да, моддий, мулкӣ муносабатларни ўзгартирмадик, такомиллаштирмадик, уларни замонавий дунёқараш, сиёсий онг, ахлоқий маданиятнинг тағ-заминига айлантирмадик.

Бугунга келиб, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг истиқболини таъминлаш худди мана шу масалаларни ҳал этишга тақалиб турибди. Зеро, миллион-миллион кишиларнинг ҳаётига, мамлакатнинг тақдирига дахлдор ишларни пухта ўйламай, шошма-шошарлик билан зинҳор амалга ошириб бўлмайди.

Албатта, юксак маънавиятсиз, замонавий мафкурасиз ҳам жамият яшаши мумкин. Аммо, чинакам инсоний адолатли жамиятни маънавиятнинг юксак даражасисиз қуриб бўлмайди. Бу ҳол зиёлиларимизга, олимларга, биринчи галда, жамиятшуносларга, сиёсатшуносларга алоҳида масъулият юклайди. Чунки, юксак маънавият, илғор мафкура ўз-ўзидан шаклланмайди. Уларни мутахассислар яратадилар ва муайян йўллар билан омманинг онгига сингдирадилар. Ана шундагина илғор гоялар моддий кучга айланади.

Бундай Ватанни чинакам ватанпарварлар қурадилар ҳамда уни барпо этиш йўлида асл ватанпарварлар авлоди

шаклланади. Ватан — бу фақат ер, сув, тоғлар, боғлар, дарёлар, табиий бойликларгина эмас. Балки у, одамлар, улар ўртасида шаклланган муносабатлардир.

Атоқли шоир Ғафур Ғулом айтганидек:

Инсонга ҳурмат бу — ўзни танимак,
Муқаддас атамак яшаган ерни...

Акмал САИДОВ:

— Бугунги қизгин, очиқчасига ўтган суҳбат айрим хулосаларга келишга имкон беради. Биринчи хулоса шундан иборатки, миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш мустақил йўлимизнинг, амалга ошираётган илоҳотларимизнинг энг муҳим, ажралмас жиҳатларидан биридир. Иккинчидан, ҳар қандай мафкура бир кунда бир гуруҳ олимлару сиёсатчилар томонидан "кампания-бозлик" тарзида яратилмайди. У маълум тарихий давр мобайнида, зиддиятли жараёнлар натижасида шаклланади. Ҳар қандай мафкуранинг негизида халқнинг туб манфаатлари ва истаклари ётгандагина, у халқ мафкураси бўлади. Бунда биринчи ўринга шу мамлакат асосий аҳолисининг, миллатининг мафкураси чиқмоғи керак. Шунинг учун ҳам бизда ўзбек миллий маънавиятига асосий эътиборни қаратмоқ лозим. Учинчидан, маънавият бу ҳар қандай мафкурадан (сиёсий, миллий, ҳуқуқий, тарихий ва ҳоказо) кенг тушунчадир. Расмий мафкура халқ, миллат маънавиятидан йироқ бўлса, ҳеч қандай натижа бермайди. Маънавият мафкурани озиклантирувчи булоқ, манбадир.

Тўртинчи хулоса шуки, ватанпарварлик ҳар қандай мафкуранинг муҳим жиҳатидир. Чунки биз, ҳар бир фуқаро, ўзбекистонлик учун мустақиллигимизни тўла ҳис этмоқ, мустақилликни эъозламоқ, мустақиллик учун жон фидо қилмоқ миллатимиз, давлатимиз буюк келажагининг муҳим асосидир.

*Давра суҳбатини
Ирисмуҳаммад АБДУКАРИМОВ,
Олимжон НАЗАРОВ,
Эркин ЭРНАЗАРОВ тайёрладилар.*

"Ўзбекистон овози", 1993 йил 5 июнь

МАЪНАВИЙ КАМОЛОТ АСОСИ

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Республика Олий Кенгаши XII сессиясида сўзлаган нутқида жамият маънавий камолотига, мустақил истиқлол мафкурасини яратишга жиддий эътибор бериш ҳозирги куннинг энг долзарб масалаларидан бири эканини кўрсатиб ўтди.

Дарҳақиқат, жамият тараққиётини, улкан масъулиятли вазифаларни бажаришга оммани сафарбар этишни юксак маънавият ва мафкурасиз тасаввур этиш мумкин эмас. Инсоннинг фаоллиги, ўз меҳнати, умид ва орзуларини муайян мақсадлар билан боғлай олиши юксак маънавий камолотга эришгани, илғор мафкурага эътиқод қилаётгани билан ҳам боғлиқдир.

Сўнгги йилларда мафкурага бўлган ишонч ва эътиқод анча сўниб кетди. Марксизм-ленинизм таълимотини ягона илмий мафкура деб изоҳлаш, унга эътиқод қилишни одамлардан талаб этиш ҳеч қандай самара бермади.

Ўзбекистон мустақил тараққиёт йўлига қадам қўйган дастлабки даврларда миллий истиқлол мафкураси тўла асосланмаганлиги, маънавият борасида ҳам совет тузуми даврида, қайта қуриш деб аталган йилларда авж олган парокандалик, инқироз таъсири кучли бўлганлиги сабабли маънавий муҳитда маълум қийинчиликларга дуч келди. Кўпчилик зиёлилар мафкура соҳаси мустақиллик, миллий истиқлол учун курашнинг асосий майдони эканини яхши англаб етмадилар. СССР барбод бўлганидан кейин иқтисодий қийинчиликлар тобора чуқурлашиб бориши, Ҳамдўстликка кирувчи мамлакатлар ўртасидаги барча алоқалар аста-секин издан чиқиши натижасида мафкура билан шуғулланувчи ташкилотлар, оммавий уюшмаларнинг фаолияти ҳам эътибордан четда қолиб кетди.

Жонкуяр Президентимиз шу сабабли ҳам ҳаммамизни мафкура ва маънавият масалаларига жиддий эътибор беришга чақирмоқда.

Ҳар бир миллатнинг маънавий бойлиги миллий ва умуминсоний қадриятларнинг бирлигидан ташкил топади. Маънавий мерос — ўтмишнинг ютуғи. Уни тўла, одилона эгаллаш ва ривожлантириш эса ҳозирги авлодларнинг вазифасидир. Гап бой маданий меросга эга бўлишдагина эмас, балки уни чуқур эгаллаб, янги, юксак босқичга кўтара билишдадир.

Ўз маданий меросини билмаслик ёки менсимаслик — манқуртликдир. Ўз маданиятини бойитиб, юксак даражага кўтаришга интилмаслик эса миллат ва унинг истиқлоли учун катта фожиадир. Маънавияти юксак даражада ривожланган миллатгина порлоқ истиқлол, чин мустақиллик учун курашга ўзида куч ва қудрат топа олади.

Мафкура — маънавий ҳаётнинг таркибий қисмидир. Бошқача қилиб айтганда, мафкура миллатнинг тарихий тараққиётини, амалий тажрибани, хорижий мамлакатларда тўпланган ижобий сабоқларни ўрганиш ва умумлаштириш натижасида шаклланган, миллат ва мамлакат истиқлоли муаммоларини биринчи ўринга қўйган режалар, мақсад ва умидлар, уларни амалга ошириш йўллари ва усуллари ҳақидаги илмий хулосаларнинг муайян тизимидир. Мафкура жамиятнинг иқтисодий, сиёсий, маънавий тараққиётига мақсад ва йўналиш беради. Мустақил тараққиётимизнинг асосий йўналишлари Президентимизнинг "Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли" номи рисоласида чуқур ёритиб берилган. Бемақсад меҳнат бўлмаганидек, мафкурасиз тараққиёт ҳам бўлмайди. Мафкурасизлик — фақат шу кунни ўйлаб, эртанги кунга кўзни юмиб боришлиқдир. Бундай йўлдан борган миллат биринчи тўсиққа учрабоқ қоқилиб йиқилади. Маънавият ҳам илмий мафкура билан боғланганда катта ижтимоий кучга айланади.

Етук, давр талабларига, истиқлол эҳтиёжларига мос келувчи мафкурани яратиш, уни тўла эгаллаш ва амалга оширишга киришиш миллат маънавий камолоти даражасининг кўрсаткичидир. Етук маънавиятнинг соҳиби бўлган миллатгина истиқлол мафкурасини эгаллаб, қўлни-қўлга бериб келажак сари бирлик, аҳиллик, ҳамжиҳатлик билан бора олади.

Ҳозирги кунда маънавият ва мафкура масаласи мустақилликни мустаҳкамлаш, истиқлол сари ишонч билан

боришнинг оқилона йўллари ёритиш билан боғлиқдир. Бу муаммоларни ҳал қилишда республикамиздаги асосий сиёсий куч бўлган Ўзбекистон Халқ демократик партияси ҳам катта роль ўйнашига ишонамиз.

Миллий истиқлол мафкурасининг муҳим жиҳатларига ҳозирданоқ катта эътибор бериш керак.

Мустақиллик ортга қайтиш асло мумкин бўлмаган тарихий заруриятдир. Мустақиллик ниҳоятда оғир, давомли курашлар натижасида қўлга киритилган улкан тарихий ғалаба экан, уни сақлаб қолиш, мустаҳкамлаш биз учун виждон амригина эмас, балки келажак авлодлар олдидagi масъулият ҳамдир. Биз мустақилликни қўлга киритганларгина эмас, балки оғир шароитларда уни мустаҳкамлаш, ҳимоя қилиш ва сақлаб қолиш учун ўзида куч, ирода топган авлод сифатида тарих саҳифасида қолмоғимиз керак.

Янги мафкуранинг асосий мақсадларидан бири Ўзбекистонда яшовчи ҳар бир фуқарони, миллати ва эътиқодидан қатъи назар, мустақилликнинг онгли фидойисига айлантиришдир.

Ўзбекистоннинг истиқлолини, сиёсий тузумининг муайян чегарасини қандайдир "изм"лар ила чеклаб қўювчи ғоялар билан ҳам боғлаб бўлмайди. Ўзбекистоннинг келажаги, менинг фикримча, том маънодаги капитализм ҳам эмас. Келажакда Ўзбекистон инсонпарварлик, ижтимоий адолат, демократиянинг шароитимиз ва маънавиятимизга мос келувчи талабларига асосланувчи, халқни ижтимоий ҳимоялашни бош вазифа сифатида белгилаган ҳуқуқий давлат бўлади. Ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг қандай усуллари, мулкчиликнинг қандай шакллари ҳукмрон бўлиб қолишини белгиловчи асосий мезон жамият манфаатлари, амалий тажрибадир. Бизнинг сиёсий тузумимиз ҳам Фарбдаги демократик давлатлардаги тузумларнинг айнан ўзи бўлиб қолиши мумкин эмас. Қатор Шарқ мамлакатларида ўрнатилган сиёсий тузумлар тажрибасини ҳам кўзни юмиб кўчириб олмаймиз. Миллий истиқлол мафкурасининг қатор иқтисодий, ижтимоий, сиёсий муаммоларини муайян амалий тажриба тўлдириб, ойдинлаштириб, ривожлантириб боради.

Биз ҳамма замонлар ва даврларда ҳам ўзгармай қоладиган абадий мафкурани яратишга интилиш йўлидан бормаслигимиз керак.

Янги мафкурада мустақиллик учун бўлган курашлар тарихи, тажрибасини ёритиш ҳам ўрин олмоғи зарур.

Мустақилликни бизга ҳеч ким ҳадя этган эмас.

Қарам ўлкаларнинг бойликларини талаш, миллий қадриятларини камситишга ўрганиб қолган чор мустамлакачилари ҳеч вақт ўзларига қарам бўлган халқлар тўла мустақил бўлиб кетишига ихтиёрий йўл бермаганлар. Улар мустақиллик эълон қилингандан кейин ҳам мустамлакачиликнинг янги ва янги йўллариини излайдилар.

Ўзбек халқи XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлабоқ ўз мустақиллиги учун мустамлакачилик тузумига қарши кураш олиб борди.

1898, 1916-йилги халқ қўзғолонлари, тарихда "босмачилик" деб аталган ҳаракатнинг соғлом кучлари, жадидлар, ёш бухороликлар ва ёш хиваликлар, турли миллий касаба уюшмалари, Қўқон мухторияти ташкилотчилари олиб борган ҳаракатлар ҳам мустақиллик учун олиб борилган кураш эди. Социалистик жамият даврида "миллатчи", "аксинқилобчи", деб аталган зиёлилар олиб борган ҳаракатлар ҳам миллий масалада адолат ва ҳақиқат тантана қилишини таъминлашга қаратилганди. Бу йўлда кўп жафо чекдик, минглаб қурбонлар ҳам бердик.

1989—1991 йилларда Ислом Каримов бошчилигида ўзбек халқининг ор-номуси, қадр-қимматини ҳимоя қилиш, ўлкамизнинг бойликлари талон-торож қилинишига йўл қўймаслик учун қилинган ҳаракатлар ҳам мустақиллик йўлидаги курашнинг саҳифаларидир.

Мустақиллик мафқураси етук миллий онг, миллий бирдамлик туйғуси заминда шаклланган ватанпарварликни ҳам ўз ичига олади. Ватанпарварлик — миллий манфаатларни, миллат тақдири ва истиқлолини чуқур ўйлаш ва англаш билан боғлиқ бўлган маънавиятдир. Кишиларда ватанпарварлик туйғуси қанчалик кучли бўлса, мустақиллик ҳам шунчалик барқарор бўлади. Тушқунлик кайфиятларининг ватанпарварликдан устун келиб қолиши хатарли бир ҳолдир.

Ватанпарвар киши ҳозирги мураккаб даврларда ҳам бугунги кундан кўра эртанги кунни кўпроқ ўйлайди, Ўзбекистоннинг имкониятларини яхши тушуниб, келажакка комил ишонч билан боради.

Ҳозирги қийинчиликлар мустақиллик йўлини танлаганимиз сабабли эмас, балки мустамлакачи кучлар узоқ даврлар давомида олиб борган иқтисодий ва ғоявий сиёсатнинг оқибати сифатида юзага келди.

Аҳиллик, ҳамжиҳатлик, осойишталик барқарор бўлса, бу қийинчиликларни албатта енгиб ўтамыз. Улкан бой-

ликларимиз, катта имкониятларимиз Ўзбекистон келажакда дунёдаги энг бой давлатлардан бирига айланиши муқаррар эканини кўрсатяпти.

Ҳозир яна бир нохуш ҳодиса юз бемоқда. Айрим истеъдодли ёшлар илмий тадқиқот институтларини ва олий ўқув юртларини ташлаб, тижорат йўлига ўтиб кетмоқдалар. Албатта, тижорат иқтисодий тараққиётимизнинг муҳим йўлларида биридир. Лекин мустақил Ўзбекистоннинг иқтисодий тараққиёт йўллари ва имкониятларига кенгроқ қарамоқ керак. Бошқа давлатлардан маҳсулот олиб келиб ўлкамизда сотиш билан истиқболимизни порлоқ қила олмаймиз. Бу йўл билан борсак кимлардир бой бўлар, лекин Ўзбекистон қолақ хом ашё ўлкаси бўлиб қолаверади. Хом ашё сотиб, четдан тайёр маҳсулот олишга ўрганган давлатнинг истиқболи порлоқ бўлмайди. Агар истеъдодли ёшлар тижорат, осон пул топиш йўлига ўтиб кетаверсалар, эртанги маънавиятимиз қандай бўлади?

Ҳақиқий ватанпарварлар бу масалани асло эътибордан четда қолдирмайдилар. Ватан, миллат тақдири, манфаати масалаларини шахсий манфаатлар соясида қолдириб кетмаслик ҳозирги мураккаб даврнинг талабидир. Ҳозир фақат қориннигина эмас, балки миллат қадр-қиммати, ор-номуси, тақдири масаласини кўпроқ ўйламоғимиз зарур.

Ватан ҳар бир фуқаро учун муқаддас ва бетакрордир, Ўзбекистон ўзбек халқи учун она-юрт бўлган, унинг манфаатини ҳимоя қила оладиган жаҳондаги ягона давлатдир. Миллатнинг етуклиги, шахснинг маънавий камолоти ҳам ўз ватанига бўлган муҳаббати, ҳурмати, садоқати билан белгиланади.

Миллий маънавият ва қадриятлардан тўла баҳраманд бўлмаган, она тилини ҳам ҳурмат қилмайдиган кимсалар сохта демократиядан гаразли мақсадлари йўлида фойдаланишга интилмоқдалар. Бу демократия эмас, балки, ўтакетган бебошлиқдир. Демократия худбинликдан иборат бўлган шахсий манфаатларга эмас, балки ватан, миллат тараққиётига хизмат қилмоғи керак. Демократия деган шиорни шахсий, гуруҳий манфаатлар йўлида қўллаш қандай аянчли оқибатларга олиб келиши мумкинлигини қўшни Тожикистон мисолида яққол кўрдик. Биз демократик давлат сари бораётган бўлсак ҳам демократияни бундай талқин этишни асло қўллай олмаймиз.

Янги мафкурада дин, кишиларнинг диний эътиқодига муносабат масаласи ҳам катта ўрин тутлади.

Биз собиқ тоталитар тузум олиб борган атеистик сиёсатни асло маъқулламаймиз. Виждон эркинлиги, кўпфиррилиқ жамият маънавий камолотининг муҳим омилларидан биридир. Диний ғояларга қарши "аёвсиз" кураш олиб бориб, кишиларни кўп маънавий қадриятлардан маҳрум этдик.

Ҳозир дин, диний ташкилотлар, эътиқодлар йўлидаги барча ғовлар олиб ташланди. Сўнгги бир асрдан кўпроқ бўлган вақт давомида кишиларнинг диний эътиқодлари ривожланишига бугунгидек катта имкониятлар очиб берилмаган. Бунинг учун худога минг марта шукр қилмоқ керак. Лекин дин сиёсат эмас, балки маънавият, иймон ва эътиқоддир. Мустақиллигимизнинг маънавий заминини қарор топтиришда диний эътиқодлар ҳам маълум аҳамиятга эга эканини асло унутмаслик лозим. Бироқ динни ҳокимият учун кураш қуролига айлантириб бўлмайди. Бу жамият, миллат ва дин олдидаги катта гуноҳи-азимдир. Бизнинг асосий мақсадимиз диний қадриятларни ҳурмат қилган ҳолда, туб моҳияти жиҳатидан дунёвий бўлган мафкурани яратишдир.

Янги мафкура ҳозир ҳам, келажакда ҳам ҳамдардлик, ҳамфиррилиқ, ҳамжиҳатликка чорловчи ғоя бўлмоғи зарур. Мустақиллик масъулияти, тақдири масаласида бир фиррилиқ бўлиши керак. Мансабпарастлик, маҳаллийчилик, тарафкашлиқ, турли иғво ва фисқу фасодларга берилиш истиқболимиз учун ниҳоятда хатарлидир. Бу етук миллий онг шаклланиши йўлидаги асосий ғов ҳамдир. Ҳозирги кун масъулияти барча миллатпарвар кучлар Президенти-миз атрофига жипслашиб, бир ёқадан бош чиқариб иш тутишларини тақозо қилмоқда.

Миллий истиқлол мафкураси бир миллатнинг манфаати билан боғлангангина эмас, Ўзбекистон замини ҳар доим кўпмиллатли бўлиб келган, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади. Байналмилалчилик, барча миллатларнинг тенг ҳуқуқлилигини, қадр-қимматини, манфаатларини ҳимоя қилиш янги мафкуранинг моҳиятида катта ўрин олмағи керак.

Бу мақолада ўзимнинг мафкура ҳақидаги шахсий мулоҳазаларимни айта олдим, холос.

Асосий вазифа миллий истиқлол мафкурасини яратиш, уни халқ орасида тез ва кенг ёйишдир. Ҳар қандай

янги ғоя омманинг онгига синггандагина катта ижтимоий кучга айланади. Бу ўринда омманинг миллий онги, умумий маданий савиясини кўтаришга ҳам катта эътибор бермоқ керак.

Ўзбекистон зиёлилари Илм-маърифат уюшмаси ғоявий жабҳа жангчилари қаторида янги мафкурани яратиш ва тарғиб этишга катта ҳисса қўшишга интилмоқдалар.

Э. ЮСУПОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Илм-маърифат уюшмаси президенти, академик.

"Ўзбекистон овози", 1993 йил 9 июнь.

МУСТАҚИЛЛИГИМИЗ ҚАДРИЯТЛАРИ

МАЪНАВИЙ МЕРОС

*Миллат дардига дармон бўлмак
вазифамиздир.
Амир ТЕМУР*

Биз ўзбек-туркларнинг насл-насабимиз илдизи тарих саҳифасига сиғмай афсоналарга тутшиб кетган. Тарихий ёдгорликлардан бири — Рабғузийнинг "Қисаси Рабғузий" асарида баён қилинишича, инсоният тарихи оламнинг барпо этилиши ва Одам Атонинг яратилишидан бошланади. Асарда зикр этилишича, Нуҳ пайғамбар Одам Атонинг ўнинчи бўғини бўлиб, унинг 4 ўғли ва бир қизи бўлган экан. Ўғилларининг биринчиси Сом, иккинчиси Хом, учинчиси Ёфас, тўртинчиси Канъон бўлган. Кейинчалик Сомни Ҳиндистонга ҳукмрон бўлгани учун Абул Ҳинд, Хомни Эрон ва Бобилни бошқаргани учун Абул Форс номи билан атаганлар. Хулқу одоб бобида ота меҳрини уйғотган Ёфасга эса ҳокимлик қилиш учун Туркистон берилган. "Ул йўлдан турклар азиз ва мукаррам бўлдилар", дейилади асарда.

Ўз насл-насаби ҳақида чуқур маълумотга эга бўлган Амир Темур Кўрагоний "Зафар йўли" (Таржимаи ҳол) китобида "Бизнинг аجدодимиз Абул Турк Ёфаснинг ўғли, Нуҳнинг набираси ва туркларнинг буюк хони эрди", деб ёзади. Бошқа ўринда бу фикрга янги мазмун бериб:

**"Биз ким — мулки Турон,
Амири Туркистон биз,
Биз ким — миллатларнинг
Энг қадими ва улуғи
Туркнинг бош бўғини биз",**

дейди.

Улуғ бобокалонимиз Амир Темур Кўрагонийнинг "бош бўғини биз" деган иборасини мутлақлаштириб, бошқа

қардош халқларни камситиш ниятидан холимиз. Бунинг учун ҳеч қандай зарурат йўқ.

Бизнинг аждодларимиз неолит давридаёқ турларни (қора молларни) хонакилаштирганликлари, яъни чорва маданиятини яратганликлари учун Турк номини олганлар. Миллоддан аввалги 1756 йилдан бошлаб Хитой солномаларида бизни "Хунлар" деб атайдиган бўлганлар. Икки буюк дарёларимизнинг Жайхун, Сайхун дейилиши боиси ҳам шунда. V асрнинг иккинчи ярмида хунлар давлатининг парчаланиб кетишига қарамай, улар ҳеч кимга бўйсунмай, кўчманчилик қилиб, мустақил, ўзига ўзи беклик қилиб яшаганлар. Шунинг учун айрим қўшни халқлар бизни "турк ўти"— бўри ўриги деб атайдиган бўлганлар. Демак, мустақиллик руҳи халқимизнинг азалий фазилати бўлган. Миллий худбинлик кайфиятида бўлган гуруҳлар аждодларимизнинг кўчманчи (осий) лигини рўкач қилиб, тарихимизни камситишга уринадилар. Аслида эса, бу фазилат билан ҳам гурурлансак арзийди. Кўчманчилик — дайдилик эмас, балки юксак маданият бўлиб, бир қанча билим ва ҳунарни вужудга келтирди. Кўчманчилик туфайли номаълум ерлар очилди, табиат ўзлаштирилди, ҳайвонот ва ўсимликлар дунёсининг фазилати кашф этилди. Шунинг учун ҳам Марказий Осиёдан то Эгей, Атлантика денгизларигача, улардан Тинч океан соҳилларигача, Шимолий муз океанидан то Ҳинд океани соҳилларигача бўлган ерлар аждодларимизнинг қадамжолари бўлиб, ўша макон доирасидаги кўплаб жойлар ҳануз туркий номлар билан аталиб келинмоқда.

Аждодларимизнинг ососий қисми неолит давридаёқ ўтроқ меҳнат билан кун кечириб, буюк деҳқончилик маданиятини яратдилар. Бу меҳнат инсоннинг табиат билан мураккаб муносабатини такомиллаштиришида маънавий омил кучайиб борганлигини кўрсатади. Шунинг учун ҳам Марказий Осиёда меллоддан аввалги XVII асрдаёқ пахтачилик шаклланди. Сепма, тепма, чиғириқ ўрнатиш, каналлар қазниш, тўғонлар қуриш, қавзалар яратишнинг илк кўринишлари моддий маданият сифатида юзага келди.

Бундан 4 минг йил бурун қадимги шаҳарлар қад кўтарди. Туроннинг илк шаҳарлари қишлоқ меҳнатидан ажралиб чиқиб, мамлакат ва давлат тузилмаларининг иқтисодий, сиёсий ва маданий марказлари сифатида ижтимоий вазифани бажара бошлади.

Хоразмда, Бақтрияда, Суғдиёна ва Парфиёнада қадимги ёзувлар вужудга келди

Ёзувнинг вужудга келиши туфайли, биринчидан, ҳаёт тажрибалари ва билимларни авлоддан авлодга ўтказиш имконияти кенгайди, иккинчидан, муомала воситаси сифатида тилнинг ижтимоий макон ва замон доирасидаги имконияти кучайди, учинчидан, ёзув туфайли маънавий ятти ривожлантириш ва тарғиб қилишда салоҳиятли ишлар бошланиб кетди, тўртинчидан, ёзув вужудга келиши билан қўлёзма яратиш, китоб чоп этиш каби ишлар авж олди.

Турон моддий ва маънавий маданияти ажодларимизнинг бунёдкорлик ва яратувчанлик фаолиятининг ёдгорлигидир. Тарихий обидаларда, илмий асарларда, ёзма ва оғзаки бадиий асарларда диний ва ахлоқий қадриятларга сайқал берганлар ақлий меҳнат пешволаридир. Уларнинг ҳаётини моддий жиҳатдан таъминлаган, тил ва ёзув берган, ижодиётларини рағбатлантириб, маънавий буюртма, асарларига гоё, бадиий қаҳрамонларига қиёфа берган, асарларини асрлар оша авайлаб сақлаб келган Турон халқидир. Ажодларимиз маънавияти ва маънавий эҳтиёжисиз Аҳмад Ал-Фарғоний, Ал-Форобий, Ал-Хоразмий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Бурхониддин Марғиноний, Хожа Аҳрор, Мирзо Улуғбек, Али Қушчи каби алломаларни, Лутфий, Алишер Навоий, Ҳусайн Бойқаро, Заҳририддин Муҳаммад Бобур, Турди, Фурқат, Муқимий, Завқий каби донишманд мутафаккирларни, Беҳзод ва Шоҳ Музаффар каби мўйқалам соҳибларини, Қул Муҳаммад Шайхӣ, Ҳусайн Шуқуҳӣ каби созандаларни тасаввур қилиб бўлмайди.

Туронда ҳунармандчилик ва бошқарув меҳнати шаклланди. Бу меҳнат турлари ватанпарварлик руҳиятини кучайтирди, ижодий изланишларга замин яратди. Бирлашиб яшаш, бошқариш ва ўзини мудофаа қилиш ҳарбий санъатнинг шаклланишига имкон берди. Ижтимоий тартиб-қоидаларни муқаддас ҳисоблаб, ҳимоя қилиш ва амалга ошириш ор-номус иши бўлиб қолди. Улар ўз замондошларини инсонпарварликка даъват этдилар. "Ўзингга эп кўрмаган нарсани бировга ҳам раво кўрма", деган қоида асосида яшаб, ўрнак кўрсатиш ва ишонч қозонишни адолат нишони деб билганлар. Бошқаларда нафрат туғдирувчи хатти-ҳаракатлардан ўзни тийиш уларнинг турмуш тарзи, қоидаси бўлган. Умуминсоний фазилатларга қизиқиш тобора ортиб борган. Ипак йўлида диёримиз тутган ўрин, обидаларимиз ва маънавий ёдгор-

ликларимиз, жаҳоннинг цивилизациялашган халқлари билан бўлган чуқур, баркамол иқтисодий-сиёсий ва маънавий муносабатларимиз тарихи буларнинг ёрқин тимсолидир.

Яқинда биз орзиқиб кутган "Ўзбекистон халқлари тарихи" асари академик Аҳмадали Асқаров таҳририда чоп этилди. Асарни мақтаса арзигулик жойлари кўп. Лекин бизни қизиқтирадиган нарса асар фалсафасидир. Чунки фалсафий нуфузга эга бўлмаган тарих илм эмас, йилномадир. Бу ерда асарни махсус таҳлил қилишга имкон йўқ. Шундай бўлса-да, қуйидаги мулоҳазани айтишни жоиз деб ҳисоблайман. Биринчидан, китоб олий ва ўрта мактаблар учун ўқув қўлланмаси тарзида чоп этилган. Назаримда, олий ва ўрта ўқув юрти талаба-ўқувчиларининг Ўзбекистон халқлари тарихига бўлган эҳтиёжидаги тафовутни ажратмасликнинг оқибати илмий ва педагогик жиҳатдан яхши бўлмаса керак. Иккинчидан, ўқув қўлланмаси методологик ва педагогик қоидаларга мос келмас экан, ҳеч ким асар ўз олдига қўйган мақсадига эришишига кафолат бера олмайди. Учинчидан, қўлланмада Ўрта Осиё деган ибора кенг ишлатилган. Бу ибора қачон келиб чиқди? Уни ким, нима мақсадда ишлатди? Бу тушунча Турон тушунчасининг моҳияти ва мазмунини ифода эта олдимиз? Бу ва шунга ўхшаш долзарб масалаларга аниқлик киритмай, тарихий онгимизни тиклаб бўладими? Аввало, Қозоғистон Ўрта Осиёга кирмайди. Қолаверса, бу ибора азалий бир халқнинг сунъий бўлинишидан таркиб топган минтақага марказ кўзи билан қарашни эслатади. Шу маънода Ўрта Осиё деган ибора бизнинг буюк цивилизациямизни камситиш ниятида ишлатилган мафкуравий тажовуз сарқити эмасмикан? Бешинчидан, асарнинг ҳар бир бобига берилган адабиётлар рўйхатидаги муаллифларнинг исми-шарифларига назар ташласак, миллатимизга мансуб тарихчилар йўқ экан, деган хулосага келасиз. Олтинчидан, қўлланмада халқимиз тарихий тараққиёти ижтимоий босқичлар тизимида таҳлил этилган. Бу эса тарих илмини синфийлик, партиявийлик қолипига солиш демакдир. Еттинчидан, тарихимиз цивилизация омиллари нуқтан назаридан ёритилмаганлиги учун Турон цивилизацияси маънавиятида боқимондалик руҳияти сақланиб қолган. Бу эса қадимги Хитой, Ҳинд, Бобил цивилизацияларига тенгдош Турон цивилизациясини камситади, унинг бетакрор хусусиятларини тиклашга

тўсқинлик қилади. Агар биз тарихимизга цивилизация нуқтаи назаридан қарамасак, қуруқ меросхўрликка берилиб, ворислик маданиятини қўлдан бой бериб қўйишимиз мумкин.

Туронда дунёвий ва диний маънавият ҳамкорликда яшаган. "Байт-ул ҳикма" деб аталган илмий муассаса академиямизнинг илк кўриниши бўлиб, унда 500 дан ортиқ ватандошимиз фаолият кўрсатган, Турон маънавияти қадрини кўкка кўтарган. Ислом динини буюк маданиятга айлантирганларнинг ҳам кўпчилиги Турон фарзандлари эди. Турон бадиий адабиёти ва санъати ҳамда моддий ва маданий ёдгорликлари туркий халқлар мулкидир. Маънавий меросимиз хазинаси ҳали ўз тизимини топгани йўқ. Уни ўрганиш услублари ва тизимларида ҳали аниқлик йўқ. Бу мерос қадриятларини баҳолашда синфийлик ва партиявийликка хос кўникмалардан тўлатўкис қутула олганимиз йўқ. Тилимиз ва ёзувимиз муаммоларини ҳал этишдаги имиллашларимиз бунинг далилидир.

Турон илму ҳунар ўчоғи бўлган. Фанни қадрлаш унинг сўнмас анъанасидир. Ўзбекистон Фанлар академияси миллий фахримиздир. Унинг камолоти ва ривожини учун алоҳида дастур ишлаб чиқишнинг вақти келди.

Юқорида айтилган фикрлардан шундай хулоса чиқариш мумкин:

Биринчидан, инсониятнинг насл-насаби бир, уларнинг барчаси Одам Ато фарзандларидир. Иккинчидан, Турон қадимги цивилизацияларга тенгдош мустақил цивилизациядир. Учинчидан, Турон цивилизациясининг келиб чиқишида туркий халқларнинг қардошлиқ қони ва жони бор. Тўртинчидан, Турон давлатчилиги тарихда ҳарбий-сиёсий жиҳатдан узлуксиз тўқнашувлар туфайли ўзгариб турган бўлса-да, цивилизация нуқтаи назаридан, яхлитликка эга бўлган. Бешинчидан, Турон цивилизациясидаги яхлитлик қўшни цивилизацияларнинг бизга, бизнинг қўшни ва жаҳон цивилизациясига қизиқишимизни кучайтириб келган. Олтинчидан, Турон маънавияти унинг цивилизациясидан олдин келиб чиқса-да, маънавиятнинг ўзининг ўсиши ва ривожланиши цивилизация билан боғлиқдир. Цивилизация маънавиятнинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий мавжудлик шакли бўлса, маънавият жамиятда инсонийликни рўёбга чиқариш усулидир.

ИНСОНПАРВАРЛИК

*"Одамларга кенг қалбли бўлинлар,
шунда одамлар ҳам сизларга
шундай бўладилар".*

ҲАДИСДАН

Инсон шахсининг ижодий имкониятлари чексиз. Лекин бу табиий имтиёз унинг ўзини-ўзи юзага чиқариш муҳитини яратишига боғлиқ. Инсон шахсида жо бўлган яратувчанлик қобилияти унинг эркинлиги меъёри билан мутаносиб равишда содир бўлади. Ижтимоий муносабатлар руҳи ва даражаси доирасига монанд инсон ўзини ўзи белгилаб ва ўзгартириб, ўз тақдирининг соҳибига айлана боради. Тоталитаризм фожиаларидан бири шундаки, у туфайли инсон "мен"ини ҳаракатга келтирувчи эркинлик ва мустақилликни кишанловчи тизим яратилди. Инсон шахсизлигини илоҳийлаштиришга қаратилган назарий қоидалар — индивидуализмни танқид қилиш зайлида юзага чиқди. Ҳолбуки, индивидуализм ўз-ўзига маҳлиёлик, худбинлик эмас, балки ўз-ўзини қадрлаш, шахсий камолот сари интилиш, ташаббускорлик, ишбилармонлик, тadbиркорлик, ўз "мен"ининг мустақиллиги салоҳиятини ўрнатишни тақозо этади.

Масаланнинг бу тартибда қўйилиши фақат назарий жиҳатдангина эмас, балки методологик жиҳатдан ҳам катта аҳамиятга эга. Маълумки, иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий тизимдан ва уларнинг тартиб-қоидаларидан на арбоб, на шахс холи бўлиши мумкин эмас. Тоталитаризм даврида жамиятнинг ҳар бир соҳаси ва унинг бўгинлари, ижтимоий ҳаётимизнинг ҳар бир ҳужайраси давлат назорати остида эди. Айниқса, миллий республикалар сиёсий арбоблари марказнинг диққат-этиборида эдилар. Бундай шароитда миллий республика манфаатини тоталитар марказ манфаатига қарши қўйиш ўз-ўзига ўлим ҳукмини чиқариш билан баробар эди. Шу боис сиёсий арбобларимиз сопини ўзидан чиқариб, халқ таъбири билан айтганда, лўлининг эшагини суғориб, ҳақини олиб, пулини халққа тарқатиб келдилар. Аслини олганда, тоталитар тadbирларни қўллаб-қувватлашда ҳар биримизнинг муайян улушимиз бор. КПСС ички ва ташқи сиёсатини маъқуллашда, олий ва маҳаллий ташкилотларга бўлган сайловларда юксак кўрсаткичларни берган бизнинг баланд кўтарилган қўлларимиз ва овозларимиздир. Бу

Ўринда гап ўз-ўзимизни ёқавайрон қилиб, айюҳаннос кўтариб, иллизимизга болта уриш ҳақида эмас, балки имонимиз олдида тавба-тазарру қилиш, покланиш ва янгилиниш хусусида бораётир. Афсуски, шу оддий ҳақиқатни тушунмай республикамизда коммунистик партияни қайта тузиш учун ҳаракат қилиб юрганлар бор. Тўғри, бизга партия тузиш ҳуқуқи берилган. Лекин тоталитаризмнинг туғма доғларини мутлақлаштириш мустақиллик руҳига кирадими? Ўзбекистондаги компартия халқимиз тараққиёти ихтиёридан келиб чиққани йўқ, уни бизга болшевиизм янги қулчилик мафқураси ва сиёсий ташкилотни сифатида олиб келди. Болшевиизм деганда, менинг хотирамга миллий озодлик учун қўзғалган йигитларимизнинг ўққа тутилиши, қишлоқларимизнинг замбараклар ўти билан пайхон этилиши, мазорларимиз устига даҳрийлик ҳукмронлик қилган мактабларнинг қурилиши, насл-насабимиз гурури бўлган илм ва маърифатни ўзида жо қилган қадимги китобларимизнинг ёндирилиши, тилимиз ва ёзувимизга бўлган тажовузлар, ҳунармандчилигимиз ёвузларча тугатилиши, деҳқонларимизнинг ерга эгаллик ҳуқуқидан маҳрум этилиши, аёлларимизнинг беорларча ишчи кучига айлантирилиши келади. Бундай фожиалар пролетар диктатураси воситаси билан болшевиклар томонидан амалга оширилди. Болшевиизм сиёсий фирқаси ғайридемократик тарзда давлат устидаги давлатга айланиб, қабиҳ ишларнинг илҳомчиси, ташкилотчиси, амалга оширувчи кучи сифатида моҳиятан фашиизм билан тенглашиб қолди.

Болшевиизмнинг фашиизмдан фарқи шунда бўлдики, фашиизм "миллий социализм" мафқураси стачкилигида рўёбга чиққан бўлса, болшевиизм сохталаштирилган "илмий социализм" байроғи остида рўёбга чиқди. Биринчиси миллий манфаат ниқобида, иккинчиси шовинистик байналмилалчилик тарзида юзага келди. Биринчиси олиий ирқ сифатида дунёга ҳукмрон бўлиши керак деса, иккинчиси "катта оға" манфаатларини ҳукмрон сиёсатга айлантирди. Лекин иккаласининг ҳам умум-социологик назарий қондаси тоталитаризм бўлиб, инсонни халқаро гегемонизмга таянган ягона давлат манфаатига бўйсундириш, меҳнат кишиларини демократик ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилишга қаратилганди. Фашиизм ва болшевиизм насл-насаби жиҳатидан бирлигини эътиборда тутган Риббентроп 1940 йил мартда Италия ташқи ишлар министри Чианога

Москвага сафари таассуротлари ҳақида гапириб, "Мен Кремлда ўзимни қадрдон партиявий ўртоқларим қаторида бўлгандек ҳис этдим", деган эди. Демак, компартияни республикамызда қайта тиклаш мустақиллигимиз қадрига доғ туширади, уни бебурд қилади.

Ечилиб кийиниш тўғридан-тўғри кийинишга нисбатан қийинроқ бўлгани учун кўпроқ вақт талаб қилганидек, 75 йиллик кўникмаларимиздан қутулиш, покланиш ва янгиланиш кўп муддатни талаб этади. Тоталитаризмнинг туғма доғлари осонликча йўқолмайди. Истиқлол ва истиқбол пешволари бўлган зиёлилар ҳам ҳозирга қадар мафкуравий ҳукмронликка бўлган боқимандаликдан тўла-тўкис қутула олганлари йўқ. Фалсафани давлат дини деб қарайдиган файласуфлардан, сиёсий иқтисод назариясини давлат мулкига қарам иқтисодий муносабат зайлида талқин қилувчи иқтисодчилардан, тарихни ўтмишга қаратилган субъектив сиёсат тарзида баён этувчи тарихчилардан, ҳуқуқий давлатни давлат ҳуқуқи тизимида талқин этувчи қонуншунослардан, сиёсатшуносликни субъект мулкига айлантиришга интилаётган сиёсатчилардан, адабиёт ва санъатни сарой манфаатига мослашга интилаётган нафосат ходимларидан сақлаш керак. Бунинг учун ҳаммамиз покланишимиз ва янги-ланишимиз, ўз соҳамизда ислоҳот ўтказишимиз ва фалсафа, тарих, иқтисод, ҳуқуқ, сиёсатшунослик, адабиёт ва санъатни инсонийлик анъаналари асосида янги-лаб, ҳаёт билан боғлашимиз даркор.

Маънавиятни мафкуравий ҳукмронликдан озод этиш мафкурани мутлақо инкор этишни англатмайди. Мафкурасиз маънавият йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас. Ҳар қандай мафкура муайян гуруҳлар манфаатидан келиб чиқади. Мафкурада мақсад белгиланади, мақсадга эришиш йўллари, усуллари, воситалари, таянч кучлари аниқланади. Агар биз республикамыз иқтисодий, ижтимоий, маданий, ҳуқуқий ва сиёсий мустақиллигини таъминловчи яхлит мафкура ишлаб чиқмасак, мустақиллигимиз ноумидлик руҳиятининг қурбони бўлади. Айни вақтда ижтимоий субъектлар ўз манфаатларидан келиб чиқиб, ўз қадрини тиклаш учун эртами-кечми ўз мафкураларини ифодаловчи фикрлар тизимини яратадилар. У ҳолда манфаатлар баланси йўқолиб, адоватлар келиб чиқиши мумкин. Ижтимоий субъектлар манфаатларини адолат нуқтаи

назаридан жамловчи, улар ўртасида зиддиятлар келиб чиқишига имкон бермайдиган мафкурани яратиш давр тақозосидир.

Ижтимоий субъектлар — оила, элат, миллат, синф, тад-биркорлар, диний уюшмалар, ёшлар ва ветеранлар, аёллар, фирқаларнинг ҳар бири ўз манфаати ва қадрини тиклаш учун фаоллик кўрсатади. Умумий мафкурасиз улар ўз манфаатини бошқа манфаатлардан устун қўйиб, ижтимоий мувозанатга путур етказиши табиий ҳол. Шунинг учун ҳам тоталитар тузум мафкуравий ҳукм ролига қарши умуминсоний қадриятлар имтиёзи кўтарилганда ижтимоий руҳиятда хурсандчилик кайфияти уйғонади. Лекин умуминсоний қадриятлар инсон манфаати, инсон эркинлигисиз мавҳум, муаллақ қадрият бўлиб қолаверади. Бинобарин, ҳамма қадриятлар тизими мазмунида инсоннинг аниқ манфаати ва унинг қадр-қиммати ётади. Фақат инсонпарварлик мафкураси бизнинг ички ва ташқи сиёсатимизни шакллантирувчи ва амалга оширувчи ғоявий қудрат бўлиши мумкин. Фақат шу мафкурагина тинчлик, меҳнат, озодлик, биродарлик, адолат, бахт каби умуминсоний қадриятларни ўз идеали қилиб олиши мумкин.

Бизнинг янги мафкурамиз инсонпарварлик мафкураси бўлиб, унинг мақсади мустақил Ўзбекистонда чинакам инсоний жамият қуриш ва ижтимоий инсонни тарбиялаш бўлмоғи керак. Фақат шундай жамият ва инсонгина умумбашарий идеалларни ўз фаолияти учун дастур қилиб олиши мумкин. Бундай мафкуранинг иқтисодий замини мулк шакллариининг кўпхиллиги ва маъмурий кишандан холи бўлган бозор муносабатидир. Унинг ижтимоий асоси ижтимоий гуруҳлар эркинлиги ва тенгҳуқуқлилиги, маънавий таянчи ҳурфикр кўпхиллиги, дахлсизлиги ва ошкоралик, сиёсий замини фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат тузумларини амалга ошириш, ҳуқуқий омили эса инсон эркини қонунларда мустаҳкамлашдир.

Инсон эрки бепоён эмас. Шунинг учун ҳам эрк меъёри ҳуқуқ билан чекланади. Инсон эркининг савияси эса, маънавият даражасига монанд бўлиб, у ҳар бир инсон шахсининг амалий қадр-қиммати ўлчови ҳамдир.

Инсон шахси — буюк маънавий ва сиёсий қадрият. Лекин унинг қадриятлари миллат ва халқ эҳтиёжи билан уйғун бўлсагина, у фаол кучга айланади. Ҳукуматимизнинг қандай бўлиши бизнинг маънавиятимиз қандай бўлишига боғлиқлиги шундан келиб чиқади.

ВАТАНПАРВАРЛИК

"Ватан молимиз эмасдир,
мозорда ётган оталаримизнинг,
қийматга қадар туғилдиган
авлодларимизнинг бу ерда
ҳақи бордир. Ватандан
бир қарич ер бермакка
ҳеч кимда ҳуқуқ йўқдир".

МЭТЭ

Хун давлатининг асосчиси

Ватан — муқаддас қадрият. Тараққиёт Ватандан бошла-
нади. У инсоннинг киндик қони тўкилган жой, инсонни
ижтимоий етимликдан асровчи манзил, ҳар кимнинг
бирлигини қадрловчи, ўз-ўзига сиёсий беклигини ифода-
ловчи замин, маънавий камолот ва фуқаролик майдони,
ҳаёт мактаби, фаровонлик ва бахт-саодат ўчоғидир. Шу-
нинг учун ҳам ҳар бир одам ўз дард-аламини, орзу-умид-
ларини Ватан тақдири билан боғлаб келган, унинг тим-
солида ўз халқининг ақл-идрокини, ор-номусини ва виж-
донини кўриб келган. Ватанпарварлик туйғуси азалий
қадриятдир. Бу туйғу туғма қадрият сифатида вужудга
келиб, ижтимоий-маънавият бағрида камолотга эришади.

Қизил империя даврида бизга сенинг Ватанинг СССР,
деб келдилар. СССР сиёсий харитаси чок-чокидан сўкилиб
кетганида эса, биз Ватан фожиасини деярли сезмадик.
Чунки ҳақиқий Ватанимиз — Ўзбекистоннинг овози энди
жаҳон цивилизацияси қавмида баралла янграй бошлаган
эди. Эндиликда бизнинг ватанпарварлигимизга янги қон,
янги жон кирди. Мустақил Ўзбекистоннинг улуғлиги
эндиликда "катта оға"нинг кучи билан эмас, балки шу
республикага ўз номини берган миллатга мансуб киши-
ларнинг уюшқоқлиги ва юксак инсоний фазилатлари,
уларни камолотга етказишнинг ижтимоий муҳити, адолат-
парвар, демократик, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий ва ах-
лоқий тартиби билан ўлчанмоқда.

Эндиликда ватанпарварлик туйғулари билан чайқовчи-
лик қилиш, Ватан моддий ва маънавий қадриятларини
камситиш, "шунча одам босмачи", "шунча одам халқ
душмани", "шунча одам панисломчи ва пантуркист",
"шунча одам қулоқ", "шунча одам рашидовчи", "шунча
одам пахта иши, ўзбек иши қатнашчиси" деб ишдан
олинганлар, қамалганлар, тазйиқ қилинганлар ҳақида
Москвага ҳисобот берувчи ватанфурушлар йўқ.

Қизил империя даврининг кейинги йилларида кўпгина эҳтиёжларимиз муайян даражада қондирилган эди: уй-жой, кийим-кечак, шаҳар ва қишлоқлар ободончилиги, хилма-хил жиҳозларнинг кўпайиши, электрлаштириш, газлаштириш, турмуш тарзининг моддий ва маънавий жиҳатларини кўтариш ва ҳоказолар. Лекин халқимиз ўз Ватанига эга бўлмагани, ўз тақдирини ўзи белгилай олмагани учун ўзини бахтли ҳис эта олмасди. Ватан мустақиллигининг манбаи ўзбекнинг мустақиллигидир. Ўзбекнинг иззати, ўзбекнинг қадр-қиммати, ўзбекнинг бахти, ўзбекнинг қалби Ватандир.

Ўзбек ерининг ҳар бир қаричи муқаддас ва дахлсиздир. Унинг сиёсий харитасини хоҳлаганча ўзгартириш ҳуқуқига даввогарлик қилганлар тарих чиқиндисига айланган бўлсалар, эндиликда ўзбек миллати марҳаматини суиистеъмол қилиб, унинг ерларига эгалик даввосини қилиш ўт билан ўйнашиш демакдир. Турон халқларини бир-бирига қарама-қарши қўядиган, уларнинг тинч ва осойишта ҳаётини кўра олмайдиган ташқи қора кучларнинг найрангларига учмаслик керак.

Ватанимиз келажагидан умидимиз катта. Ҳар бир инсоннинг ҳаёти нодир ва бетакрордир. Инсон бир марта яшайди, ҳар бир кишининг ҳаёти мутлоқ қадриятдир. Ҳаётимиз макони ва замони Ўзбекистондир. Демак, Ватан моддий ва маънавий бойлиги, иқтисодий-сиёсий ва ҳуқуқий тизими жаҳон цивилизацияси қавмида манманлик кўргазмасида қатнашиш учун эмас, балки ўзимиз, келгуси авлодимиз учун яратилмоғи керак. Ватанпарварлик шуҳратпарастлик эмас, халқимизнинг тирик авлодини бахтли ва саодатли қилишдир. Шу қоидага амал қилиш, аввало, ўз-ўзини қадрлаш замирида халқимизнинг бошқа халқларга бўлган ижобий муносабатларини шакллантиради. Гап Ватан манфаатларини бошқа мамлакатлар манфаатларига тескари қўймаслик, бошқа миллатлар маданияти, тили, урф-одатлари, диний эътиқодларини камситмаслик, миллий қадриятларимиз хазинасини умуминсоний қадриятлар бойлиги билан боғлаб, инсонпарварликни кучайтириш ҳақида бормоқда.

Саодат нури эркесвар, иродали кишилар йўлинигина ёритади. Қолипга сиғмайдиган, ностандарт, нодир ғоялар, қарашлар, ҳаракатлар ана шундай кишилардан чиқади. Эркесвар, мард кишилар ижтимоий зулму қатағонлардан тап тортмайдилар. Боиси — уларнинг эрки англанган зауратдир, иродаси эса ақл-идрок, ор-номус ва виждон

камолотидадир. Бинобарин, маънавият етуклиги мустақиллик ва бунёдкорлик манбаидир. Маънавият — инсонпарварлик тарзида мутлақ қадрият ҳисобланмиш ватанпарварликнинг таркибий қисмидир.

Фуқароси қўрқиб яшаган жамият бахтсиз жамиятдир. Бундай жамият кишанларини парчалаш, ҳокимларини жиловлаш учун ҳаёт забардаст маънавиятни яратиши лозим. Шунинг учун ҳам бизда илк бор зардуштийлик қадриятлари шаклланди. Ўша даврлардаёқ жамиятга бир оила тарзида қараш, жоҳилликка қарши ахлоқ қоидаларини ишлатишга ружу қўйилди. Унинг ўрнига келган Ислом маънавияти эса асрлар давомида Аллоҳ олдида шоҳу гадонинг тенглиги, ҳалол ва ҳаром, инсоф ва адолат, сахийлик ва бахиллик каби ахлоқ қоидаларига сайқал бериб, фуқароларнинг ўзаро ва шоҳ олдидаги, шоҳнинг эса фуқаро олдидаги масъулиятини белгилади. Бу маънавият қадриятларидан бири, айниқса, диққатга сазовордир. Унда "Шоҳнинг бир соатлик адолатли иши йигирма марта Ҳажга бориш савобига тенг", дейилади. Бу ўринда фуқаролар манфаати, ҳатто, шоҳнинг диний ихлосидан баланд қўйилган.

Биз ҳозир Ватанда умид боғлаб интилаётган маънавиятимиз меҳробида инсонни қадрлаш ғояси туради. Бу борада жаҳон маънавиятида зилзила яратган ғоя бизнинг қадимий цивилизациямиздан униб чиқди. Гап "Анал Ҳақ", "Мен — Худо" деган фикри учун ўлим топган Мансур Халлож ғояси ҳақида бормоқда. "Анал Ҳақ"ни даҳрийликка йўйиш инсон қадрини букиш, фуқаролар ўртасидаги меҳр-шафқатга шикаст етказиш демакдир. "Турк пири" Аҳмад Яссавийнинг "Анал Ҳақ"нинг маъносини билмас нодон, Доно керак, бу йўлларда поки мардон..." деган мисраларида, Жалолиддин Румийнинг "Аё сиз, жон чекиб, ҳар лаҳза изларсиз илоҳийни, Ани излашга ҳожат йўқ, илоҳий — сиз, илоҳий — сиз!" деган ғазалида ҳаёт фалсафасининг маънавий чўққиларини кўрамиз. Ўз даврининг маънавий қолипига сиғмайдиган, нодир, ностандарт бундай ғоялар рўҳий камолот маҳсули бўлиб, унинг замирида инсонга хос бўлган муқаддас фазилатларни уйғотиш ва уни умумбашарий хоссага айлантиришдек соф ният ётади.

Оқ, қизил империялар даврида ҳудудимиз фуқаролари қаддини букиш, уларнинг инсоний қадр-қимматини таҳқирлаш турли шаклларда намоён бўлди. Бу ерда одамхўрликнинг жаллодликдан бошлаб ўта нозиклашти-

рилган ҳийла-найрангларигача қўлланилди. Натижада биз ўз насл-насабимизни унутаёздик. Ўртамиздан меҳр-шафқат кўтарилди. Қамалган, сургун қилинган, отилганлар у ёқда турсин, ишдан четлатилганлар, раҳбарлар эътиборидан тушиб қолган кишилар ва уларнинг оила аъзолари, қариндош-уруғларига нисбатан ҳам совуқ муносабатда бўлдик. Орамизда иккиюзламачилар, хушомадгўйлар, айғоқчилар, чақимчилар, туҳматчилар кўпайди. Одамларимизда бир-бирига шубҳа билан қараш, ишончсизлик кучайди. Инсоф, андиша, меҳр-шафқат сўна бошлади...

Ўмана, энди жафокаш улуғ Ватанимизда эрк ва мустақиллик шарофати билан маънавий анъаналаримиз тикланмоқда, буюк ғоялар кўтарилмоқда. Инсонни муқаддаслаштириш тўлқини аста-секин маънавий ҳаётимизни қамраб олмоқда. Ислон Каримов "Ўзбекистон — келажаги буюк давлат" деган асарига "Эндиликда инсон, унинг ҳаёти, эрки, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқ ҳамда эркинликлар муқаддас саналиб, улар давлат томонидан кафолатланади", деб Мансур Халлож, Аҳмад Яссавий, Жалолиддин Румий, Ат-Термизий, Алишер Навоий, Ислон Бухорий орзу қилган инсонни муқаддасликка эриштиришга давлат кафолатини эълон қилди. Дарҳақиқат, огоҳ бўлинг! Ватанда бахт тонги отмоқда.

*Ҳайдар ПЎЛАТОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академиясининг мухбир аъзоси.
(Охирати обод бўлсин)*

*"Ўзбекистон адабиёти ва санъати",
1993 йил 11 июнь*

МАФКУРА МУВАҚҚАТ БЎЛМАЙДИ

Мамлакатимизда зўравонлик усулига асосланган, барча миллатлар ва халқлар тарихи, тили, дини, маънавий меросини инкор этиб, йирик миллат тарихи, тили ва маънавий меросини барча учун умумий деб ҳаётга кириштишга уринган коммунистик мафкура ана шу миллатлар учун бадҳазм бўлганлиги учун эрта ёки кеч барҳам топишга маҳкум эди. Зеро ранго-ранг маданий, адабий меросга, ўзига хос анъаналар ва қадриятларга эга бўлган юзлаб миллатлар ва халқларни бир хил қолипга жойлаб, бир казармада сақлашга уриниш инсон табиатига зид эди.

Шунинг учун ҳам ягона маъмурий марказ барҳам топгандан кейин мустақил давлатлар сифатида қадам боса бошлаган бирорта собиқ республикада коммунистик мафкура сақланиб қололмади. Нисбатан қисқа давр ичида пайдо бўлган мафкуравий вакуум "қаерда ғоявий бўшлиқ пайдо бўлса, — уни ёт ғоялар эгаллашга ҳаракат қилади" деган эски қоиданинг ҳақиқат эканлигини яна бир бор исботлади.

Президентимиз И. А. Каримовнинг ёзувчилар билан учрашувида, сўнгра Олий Кенгаш сессиясидаги нутқида мустақиллик мафкураси ҳақидаги масала аниқ вазифа сифатида илгари сурилган бўлса-да, аслида бундан аввалроқ юртбошимизнинг "Ўзбекистон — келажаги буюк давлат" китобидаги республикамиз тараққиёт йўлларининг сиёсий чизгилари ҳақидаги фикрларда келажакда ишлаб чиқиш лозим бўлган мустақил тараққиёт мафкурасининг асосий белгилари ва йўналиши масалаларига ҳам қатор аниқликлар киритиб кетилган эди.

Бинобарин, Президентимизнинг "Олдимизда турган энг муҳим масала, бу — миллий истиқдол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга татбиқ этишдир" — деган сўзларининг

моҳиятини халқимизнинг истиқлол йўлидаги курашининг ғоявий-маънавий йўналишини ҳамда унинг оқибат мақсадларини илмий аниқлаш вақти етди, деган мазмунда тушуниш тўғри бўлади.

Ҳеч қандай мамлакат, жамият, халқ муайян мафкурасиз яшаши мумкин эмас. Зеро, маълум мақсадлар ва ниятларни олдиндан белгилаб олмаган ва уларга интилиш йўллари, воситалари ва усулларини аниқлаб олмаган жамият ривожлана олмайди, у ҳолда тараққиёт учун кураш режасизлик тусини олади.

Мафкура моҳиятан ҳар бир жамият, давлат, миллатнинг келажак тараққиёт йўли аниқлаб берилган амалий фалсафасининг ҳамда бу йўлда кураш олиб бориш сиёсатининг муштараклигидан иборатдир. Мафкуранинг икки томони — унинг амалий фалсафаси ва кураш йўллари ва воситалари бир-бирига тамоман мутаносиб ва мос равишда ишлаб чиқилгандагина у келажак йўлнинг асл ҳақиқатини ўзида ифодалаган илмий мафкурага айланади.

Кейинги вақтда олимларимиз томонидан бу мавзуда бир неча сермазмун мақолалар эълон қилинди, уларда мустақиллик мафкурасининг илдиэлари ва ғояларига доир баъзи масалалар таҳлил қилиб берилмоқда. Шунинг билан бирга, менинчга, аввало мафкурамизнинг илмий концепциясини ишлаб чиқиш асосий вазифа ҳисобланмоғи лозим.

Чунки, назарий жиҳатдан мафкуранинг қандай номланиши ҳамда унинг таркибий қисмлари илмий асосда аниқланиб олмасдан, асосий илдиэлари, ғоялари ва мақсадларини системага солиб олмасдан, унинг айрим соҳалари ва белгилари қанчалик чуқур таҳлил ва тавсиф қилинмасин, мафкуранинг умумий тузилиши ҳақида тасаввур ҳосил қилиб бўлмайди.

Мафкуранинг концепцияси унинг системасини аниқлаб бериши керак. Менимча, бу системага мафкуранинг аниқ номланиши ва унинг учта таркибий қисми: илдиэлари, асосий ғоялари ва оқибат мақсадлари киради. Бинобарин, мафкурамиз системаси илмий асослангандан кейингина унинг таркибий қисмлари ва уларнинг мазмуни ва меъёри ҳақида илмий муҳокама юритиш мумкин. Чунки мафкура ва унинг таркибий қисмлари ҳақидаги масала моҳиятан фалсафий вазифа, унинг барча соҳалари ва ғояларининг таҳлили эса барча ижтимоий фанлар соҳасидаги тадқиқотларга асосланиши лозим бўлади.

Демак, мафкуранинг концепцияси унинг қандай аталишидан бошланиши керак. Ҳозиргача "мустақиллик маф-

кураси", "истиқлол мафкураси", "миллий истиқлол мафкураси", "миллий мафкура" ва бошқа иборалар тилга олинмоқда. Буларнинг ҳаммаси ҳам тўғри, мафкурамиз мазмуни ва ҳақиқатига мос келади.

Лекин мафкуранинг номи тўла бўлиши учун унда асосий мақсад ва йўналиш тўла ифода этилган бўлиши, яъни мафкурамизнинг учта асосий белгиси тилга олинган бўлиши шарт. Булар — мустақиллик, миллийлик ва тараққиётдан иборатдир. Агар бу белгилардан бирортаси қисқартириб ташланса, у ҳолда мафкурамизнинг моҳиятига хос бўлган бир жиҳати эътибордан четда қолган бўлади. Бинобарин, агар мафкурамизни "Ўзбекистоннинг мустақил миллий тараққиёт мафкураси" деб атасак унинг моҳияти ва мазмуни тўлароқ ифодаланган бўлади.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, "миллий истиқлол", "миллий уйғониш", "миллий ўз-ўзини англаш" каби иборалар моҳиятан давлатимиз тараққиётининг муайян дастлабки босқичини англатади, холос. Мафкура эса муваққат бўлолмайди, у миллатнинг узоқ тараққиёт истиқболларини белгилаб бериши, ҳатто оқибат мақсадларни ҳам аниқлаб, қандай жамият қурамыз, деган саволга ҳам жавоб бериши керак. Бунда мафкура долзарб вазифалардан йироқлашиб кетади, деб иккиланиш учун асос йўқ. Чунки, мафкура узоқ истиқболни кўзласа-да, лекин ана шу дастлабки босқичдан иш бошлайди, яъни сиёсий ва иқтисодий истиқлол учун кураш унинг дастлабки ва энг масъулиятли босқичини ташкил этади.

Назарий-фалсафий жиҳатдан ёндошилганда, мафкуранинг илдизлари, асосий ғоялари ҳамда оқибат мақсадлари алоҳида таҳлил қилиниши лозим бўлади. Чунки мафкуранинг қандай илдизларга таяниши, қандай ғояларни олға суриши ва оқибатда қандай жамият қуришни мақсад қилиши унинг асосий таркибий қисмларини ташкил этади. Энди ана шу уч таркибий қисмни қисқа тарзда изоҳлаб ўтамыз.

1.

Ҳар қандай миллатнинг мафкураси ўзининг асосий ғоялари ва оқибат мақсадларини белгилаш ҳамда унинг учун курашда ўз илдизларига суянади.

Президентимизнинг "Миллатимиз чуқур илдизга эга. Бу — бизнинг бойлигимиз" — деган сўзлари халқимизнинг минг

йиллик тарихий ва маънавий илдиэларини кўзда тутади. Умуман олганда, бу тарихий илдиэимиздир.

Лекин мустақил миллий мафқуранинг илдиэларини аниқлашда ана шу тарихий илдиэларимизни тасниф қилиб, уларнинг асосий ва мустақил соқалари сифатида халқимизнинг тарихий давлатчилик ва қонунчиликка хос меросини, илмий, маданияй ва адабий меросимизни ҳамда ислом дини билан боғлиқ бўлган меросимизни алоқида-алоқида ажратиб олиш лозим бўлади. Бунга умуминсоний қадриятларни ҳам қўшсак, мустақил миллий тараққиёт мафқурасининг тўртта асосий илдиэларини аниқлаш мумкин.

Бу илдиэларнинг ҳар бири мустақил таҳлилни тақозо этадиган йирик масалалар бўлиб, бу ўринда биз қисқа тарздаги изоҳлар билангина чекланамиз.

1. Тарихий давлатчилик ва қонунчилик меросимиз. Ўзбек халқининг тарихий давлатчилик, ҳуқуқ-тартибот, мустақиллик, миллий озодлик, тинчликсеварлик ва бошқа тарихий анъаналари ва улар билан боғлиқ бўлган манбалар шу илдиэни ташкил этади.

2. Илмий, маданияй ва адабий меросимиз. Халқимизнинг ғоятда бой илмий, фалсафий, адабий ва маданияй мероси жаҳонга машҳурдир. Мустақиллик мафқурамиз ана шу бебаҳо меросни асос қилиб олиши керак. Бунинг учун уни тиклаш ва ўрганиш кенг йўлга қўйилиши лозим бўлади.

3. Исломий меросимиз. Ислом дини халқимиз ҳаётига қарийб 14 аср давомида чуқур сингиб кетган буюк қадриятдир. Бинобарин, миллий мафқурамиз исломга хос имон, эътиқод, инсоф ва ахлоқ қоидаларига суяниши керак. Бунинг учун исломнинг ота-боболаримиз эътиқодига хос бўлган аслий ақоид йўллари ва анъаналари тикланиши, бошқа минтақаларда ёйилган фирқачилик ва ақидапарастлик оқимларининг бизда ёйилишининг олдини олиш керак бўлади.

4. Умуминсоний қадриятлар. Ҳар қандай миллат жаҳон цивилизациясида ўзининг муносиб ўрнини эгаллашга интилар экан, у миллатнинг мафқураси умуминсоний қадриятларга ҳам суяниши шартдир. Ҳар бир халқнинг тарихий, маданияй ва маънавий меросида умуминсоний қадриятлар ҳам ўзига хос шакллар ва кўринишларда ифода этилган бўлади. Шу билан бирга, бошқа миллатлар, давлатлар, динлар ва цивилизацияларнинг хос қадриятлари ва ижобий тажрибаларидан фойдаланиш ҳам жаҳон

тараққиятининг ҳозирги босқичида маълум аҳамият касб этади.

қ

II

Мустақил миллий тараққият мафкурасининг асосий ғоялари (ёки фалсафий ибора билан айтганда, категориялар) оқибатда қандай инсонни тарбиялаш ва қандай жамият қуришни мақсад қилиб қўйганига қараб аниқлашни мумкин. Олис мақсадни аниқлаб олмасдан туриб, унга олиб борадиган йўллар ва воситалар ҳақида гапириш ўринсиз бўлади.

Мафкурамиз маънавий жиҳатдан комил инсонни тарбиялашни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Ўрта асрдаги буюк мутафаккирларимиз меросида ҳар тарафлама ишлаб чиқилган "комил инсон" ҳақидаги назария ғоят мукамал таълимот бўлган, лекин маълум тарихий муҳит ва сабаблар туфайли унутилган эди.

Энди биз ана шу таълимотни тиклашимиз керак, чунки "комил инсон" тушунчаси кейинги асрлар давомида Оврупо фанида инсонга нисбатан берилган барча ижобий таъриф ва тавсифларни ўша даврданоқ ўз ичига олган эди.

Айрим кишилар кейинги ярим аср давомида адабиётимизда кенг тарқалган "юксак ахлоқли шахс", "ҳар тарафлама ривожланган шахс" каби ибораларни ишлатишни афзал кўрадилар, буюк фалсафий меросимизга хос назария ва тушунчаларни ўтмишга хос деб биладилар. Ваҳоланки, комил инсон ҳақидаги таълимот инсоннинг ҳар жиҳатдан — инсоний, ахлоқий, илмий, эътиқодий ва бошқа соҳаларда энг юксак камолотга етган хислатларини кўзда тутар эди. Буюк олимларимиз, шоирларимиз, мутафаккирларимизнинг ўзлари ҳам ҳаётда ана шундай комил инсонликка интилган сиймолар эдилар.

Менимча, биз Шарқ фалсафасида Оврупо фанидан 700—800 йил илгари инсон ҳақида ғоят мукамал таълимот яратилганлигидан ва биз уни қайтадан тиклаш имкониятига эга бўлганимиздан фахрланишга ҳақлимиз.

Ана шу мулоҳазалардан келиб чиқиб, мафкурамиз комил инсонни тарбиялашни маънавий ҳаётдаги асосий мақсад қилиб белгилаши ва бунинг учун қуйидагиларни тарбиявий ишнинг асосий ғоялари сифатида илгари суриши лозим бўлади:

- 1) Ватанпарварлик;

- 2) Эркинлик;
- 3) Инсонпарварлик;
- 4) Миллий ифтихор;
- 5) Меҳнатсеварлик;
- 6) Имон-этиқодлилиқ;
- 7) Ҳалоллик;
- 8) Ахлоқий поклик;
- 9) Одиллик;
- 10) Биродарлик;
- 11) Билимлилик ва онглилик;
- 12) Тараққийпарварлик;
- 13) Ҳурфикрлилиқ;
- 14) Байналмилаллик.

Ўз-ўзидан равшанки, бу ғояларнинг ҳар бири атрофлича тадқиқ қилиниб, унга бериладиган мазмуннинг чегаралари ва меъёри аниқланиши керак. Акс ҳолда маълум ғояни у ёки бу томонга мутлақлаштириб талқин қилиш йўли билан унинг мазмунини тамомила бузиб юбориш мумкин. Масалан, биродарлик, байналмилаллик каби ғояларнинг талқинида бундай аччиқ сабоқни бошимиздан ўтказдик.

Тилга олинган асосий ғояларга яна нимани қўшиш мумкин деган масала, менимча, кенг муҳокамани талаб қилади. Лекин ғоянинг умумий ва мафкуравий бўлиши асосий шарт ҳисобланиши керак.

III

Тараққиётнинг оқибат мақсади қандай жамият ва қандай давлат барпо қиламиз, деган саволга жавоб бериши шарт. Зеро, ўзининг оқибат мақсадини аниқ тасаввур қила олмайдиган мафкура умуман мафкура бўлолмайди.

Олдинги бўлимда тилга олинган асосий ғояларни ҳаётга жорий этиш маънавий-тарбиявий соҳада комил инсонни тарбиялашни ўз олдига мақсад қилибгина қолмасдан ижтимоий-сиёсий соҳада улар келажак жамиятни барпо қилиш учун кураш воситаси сифатида ҳам хизмат қилади.

Бинобарин, келажак жамият ва уни илмий тасаввур қилиш мафкуранинг оқибат мақсади, яқуни бўлмоғи лозимдир.

Кейинги вақтларда илмий адабиётимизда "фуқаролар жамияти", "демократик давлат", "ҳуқуқий давлат" каби иборалар кўп қўлланылмоқда. Лекин бу тушунчалар биз учун янгилик эмас, улар аслида бундан 1000 йил илгари бизнинг буюк файласуфларимиз, хусусан Абу Наср ал

...рессия илгари сурган "фозил давлат", "фозил шаҳар" ибораларининг оврупоча ифодасидан иборат, холос. Бинобарин, "адолатли давлат", "адолатли жамият" иборалари моҳиятан жамиятнинг демократиклигини ҳам, ҳуқуқийлигини ҳам, фуқаролар фаровонлигини таъминлайдиган жамият эканлигини ҳам ўз ичига олади. Шундан келиб чиқиб, биз ўз келажак мақсадимизни "адолатли жамият" барпо қилиш деб атасак тўғрироқ бўлади.

1. Адолатли жамият ўзининг ички ҳаётида иккита устунга суянади:

а) қонуннинг ҳукмронлиги. Бунга қонунларнинг мукамаллиги, адолатлилиги, ҳамма учун тенглиги, қонуннинг бажарилишини таъминлайдиган воситалар ва органларнинг мукамаллиги орқали эришилади;

б) умумий фаровонлик. Бунга мулк шаклларининг хилма-хиллиги, уларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва эркин бозор иқтисодиёти орқали эришилади.

2. Адолатли давлат ўз ташқи алоқаларида учта асосий қоидага амал қилади:

а) давлатлараро сиёсатда бетарафлик;

б) халқаро муносабатларда тинчликсеварлик;

в) бошқа давлатлар билан тенг ҳуқуқли ҳамкорлик.

Ўзбекистоннинг мустақил миллий тараққиёт мафкураси ва унинг таркибий қисмлари ҳақидаги мазкур мулоҳаза умумий тарзда берилган концепциянинг тезисларидан иборат, холос. Унинг ҳар бир қисми ва моддалари мукамал ишлаб чиқилиши лозимлиги ўз-ўзидан тушунарлидир.

Муталлиб УСМОНОВ,

фалсафа фанлари доктори.

"Ўзбекистон овози", 1993 йил 12 июнь

МУСТАҚИЛЛИК ФАЛСАФАСИ ВА ФАЛСАФА МУСТАҚИЛЛИГИ

Ўзбекистоннинг миллий давлат мустақиллигини мустаҳкамлаш, истиқлолимизнинг кенг кўламлардаги истиқболлини таъминлаш эҳтиёжлари маънавиятимизни инқироздан тезроқ қутқаришни, уни масъулиятли давримиз, замона талаблари даражасидаги юксакликка кўтаришни ўта кескин, долзарб бир зарурат қилиб қўйди. Бу заруратнинг, асосан, иккита сабаби бор.

Биринчидан, миллий истиқлол боис жамиятимиз мисли кўрилмаган мураккаб вазифаларни мумкин қадар тезкорлик билан ҳал этишга даъват этилди. Мустабид тузум даврида биз учун "ўйлашарди", "куйиб-пишишарди", "ғамхўрлик" кўрсатишарди. Эндиликда, "ўз ўчоғимизга ўзимизнинг олов тортишимизга" тўғри келмоқда. Зеро мустақиллик — бу "осмондан чалпак ёғиши" ёки фақат "дўппини осмонга отиш", дегани эмас... Мустақиллик, бу авваламбор, енг шимариб, тер тўкиб, астойдил меҳнат қилиш демакдир. Амир Темур айтганидек, курашсиз ғалаба — ғалаба эмас... Мустақиллик мамлакатимиз фуқаролари, унинг раҳбарияти олдига қатор туб иқтисодий, ижтимоий, сиёсий масалаларни кўндаланг қилиб қўйди. Булар зинҳор шошма-шошарлик, ур-йиқит, тўс-тўполон, ортиқча ҳис-туйғуларга берилиш орқали ҳал этилмайди. Аксинча, миллион-миллион кишиларнинг ҳаётига, мамлакат, жамият ҳаётига дахлдор муаммолар ҳамиша пухта ўйлаб иш кўришни, ижтимоий барқарорликни, осойишталикни, ақл-заковатнинг фаол иштирокини тақозо этган.

Ақл-заковат, тафаккур асосида, уларга таяниб иш кўриш фақат инсонга хос фазилатдир. Умуман олганда, ушбу инсоний фазилатни улуғлаш, тараннум этиш,

... дини хурофот, бидъатчиликда айбловчилар фикрига қарама-қарши ўлароқ, маънавий маданиятимизнинг туб хусусиятларидан биридир. Мана бир яққол мисол:

"...Худо неъматларин олийси идрок,
Ақлни васф этар кимки дили пок.

Ақл бир тирик жон, билмайди завол,
Ақл турмуш асли, буни ёдлаб ол.

Ақл йўл кўрсатиб, дилни этар шод,
Ҳар икки оламда ақлли обод.

Ақлдан ғамгинлик, шодлик, ўктамлик,
Ақлдан борлигу йўқлигу камлик.

Агар ақли хира бўлса ҳар инсон,
Шодликка эриша олмас бир замон.

...Ақл улуғликка этади пайванд,
Ақлсизнинг доим оёғида банд.

Ақл дил кўзи-ку, фаҳмига етсанг,
Яхшимас жаҳондан кўр ўтиб кетсанг.

Худо берганларин ақл султони,
Ақл-ку аслида юрак посбони...

...Ҳамиша ақлингни раҳнамо этгил,
Нолойиқ ишлардан олисроқ кетгил..."

Абулқосим Фирдавсийнинг "Шоҳномаси"да битилган, мангуликка мансуб ушбу сўзлари минг йилдан бери қалбларни тўлқинлантириб келмоқда.

Демак, ақл, тафаккур, маънавият инсоннинг зот белгиси. Аммо бу ҳамма одам ҳам ақлли дегани эмас. Инсонга ақл-заковат соҳиби бўлиш имконияти берилган. Бинобарин, инсоний, ижтимоий муаммоларнинг ҳал этилиши ақлий тафаккурнинг тегишли даражасини тақозо этар экан, уларга боғлиқ экан, у ҳолда, бунга старли эътибор бермаслик асло мумкин эмас. Меъёрий шароитда одамлар нафақат улуғвор мақсадларни, ҳатто кундалик турмуш икир-чикирларини ҳам ақл тарозисига қўйишга интиладилар. Шундай экан, мустақиллик меваларидан

бахраманд бўлишни истаган ҳар бир чинакам ватанпарвар айни маънавият, унинг заминда яратилажак мафкура орқали жамият нимани кўзлаётганлиги ҳамда унга қандай эришмоқчи эканлигини англаб олади. Бу омилсиз эртанги кунимизнинг истиқболи таҳлика остида қолади.

Иккинчидан, бизнинг ижтимоий онгимиз чуқур, туб ўзгаришларни ўз бошидан кечирмоқда. Кеча мутлақ ҳақиқат, деб билган нарсаларимиз, тасаввурларимиз, қарашларимиз кўз олдимизда чил-парчин бўлмоқда. Маънавий бўшлиқ вужудга келмоқда, руҳий инқироз кўпчиликни довдиратиб қўйди. Бундай шароитда бизга мафкура керак эмас, деган нуқтаи назарлар олға сурилди. Гўё кечаги совет тузуми давридаги "қора кунларимиз" худди мана шу мафкура туфайли эмиш. Хўш, шундай ҳам дейлик. Бу ҳол "Бургага аччиқ қилиб кўрпага ўт қўйиш"ни эслатмайдими? Наҳотки, киши кечаги, уни йўлдан адаштирган фикри учун ўз бошини кесиб ташласа?!

Ахир, мафкура дегани жамиятнинг, ижтимоий гуруҳнинг, сиёсий партия, ҳаракатларнинг кишиларни ўраб турган табиий, тарихий муҳит, иқтисод, мулк, давлат, ҳокимият, сиёсат, истиқбол ва бошқа муҳим жабҳаларга оид фалсафий, сиёсий, ахлоқий, бадий қарашларининг мунтазам тизими эмас-ми? Наҳотки, буларсиз тўлақонли жамиятнинг ўзи бўлиши мумкин бўлса? Турган гапки, мафкура назарий, илмий, диний ва ҳоказо шаклларда бўлиши мумкин. Бундан ташқари, у мавжуд тузумни мустаҳкамлашга ёки унинг пайини қирқишга қаратилган бўлади. Демак, ҳамма гап мафкуранинг қандай бўлишида, унинг кимларнинг манфаатини ифода этишида, аммо асло унинг керак ёки керак эмаслиги хусусида эмас.

Биз воз кечишимиз лозим бўлган мафкура совет мустабид тузумининг ҳимоячиси эди. Эндиликда, яратмоғимиз лозим бўлган мафкура эса мустақиллигимизнинг, демократик жамиятнинг, ҳуқуқий давлатчиликнинг, ижтимоий адолатга асосланган турмушимизнинг, уларга қайси йўл орқали боражагимизнинг ғоявий ифодаси бўлмоғи лозим.

Шу боис Республикамиз Президенти И. А. Каримов бу хусусда алоҳида куйиниб гапирмоқда, миллий истиқлол маънавияти, мафкурасининг асосий белгиларига ҳамда улар ҳал этиши лозим бўлган муаммоларга диққат-этиборимизни жалб этмоқда.

Давлатимиз раҳбарининг чақириғига биз, аввалги даврлардагидек, хўжақўрсинчилик қабилида эмас, балки бу

жиддий масалага умуммиллий, умумдавлат аҳамияти берилмаётганлигини ҳар томонлама ҳисобга олиб, жавоб бермоғимиз керак бўлади. Зеро, миллий истиқлол мафкурасини ишлаб чиқиш, бу мавсумий иш эмас. У узоқ вақтга мўлжалланган жараёндир (лекин, бундан ҳозирча "қўлни қовуштириб ўтиравериш керак", деган хулоса келиб чиқмайди). Бунинг устига мафкура бутун маънавиятимиз салоҳиятли тараққиётининг мустаҳкам заминига таянган ҳолда юзага келиши мумкин.

"Чумчуқ сўйса ҳам, қассоб сўйсин", — дейди халқимиз. Миллий истиқлол мафкураси ўз-ўзидан ёки ҳашар йўли билан ҳам яратилмайди. Уни иқтидорли, истеъдодли мутахассислар, зиёлилар, олимлар, биринчи галда, жамиятшунослар, сиёсатшунослар шакллантирадилар. Мафкуранинг кучи у кишиларнинг туб манфаатларини қай даражада ифода этганлиги билан белгиланади.

Давлат идоралари, сиёсий партия ва ҳаракатлар ўзларининг имкониятлари, дастурий мақсадлари доирасидан келиб чиқиб у ёки бу мафкурани омма онгига сингдиришга интиладилар. Омманинг кайфиятига, эзгу ниятларига ҳамоҳанг бўлиб, у билан уйғунлашиб кетган мафкура, албатта кишиларни ҳаракатга келтирувчи моддий кучга айланади. Мана шу кучни ўз измига бўйсундира олган давлат, сиёсий партия ёки ҳаракат ўзининг мақсадига эришмай иложи йўқ.

Миллий истиқлолни мустаҳкамлаш йўли маънавиятни юксалтиришни устувор масала қилиб қўяётган бўлса, бу ҳол маънавиятнинг мағзи, унинг нақд ўзаги ҳисобланмиш фалсафа илмини худди ана шундай мавқе соҳиби бўлишга даъват этмоқда.

Биз фалсафа илмига кўр-кўрона мадҳиялар ўқишдан йироқмиз. Бунга фалсафанинг ўзи ҳам муҳтож эмас. Аммо уни менсимаслик жамиятга ҳамиша қимматга тушиб келган. Узоққа бормайлик. Фалсафанинг мустабид совет тузуми давридаги тақдири бунга яққол мисол бўла олади. Бу ерда биз фалсафанинг давр руҳига зид тарзда қўлга киритган ютуқларини тан олмасдан ҳам иложимиз йўқ. Аммо, қўлни кўкракка қўйиб, шўни ҳам тан олмоғимиз лозимки, собиқ СССРдаги каби Ўзбекистонда ҳам фалсафа сиёсатнинг, сиёсатбозликнинг дастёрига айланган эди. У асосан, қабул қилинган сиёсий йўлни, қарорларни, расмий нуқтаи назарларни шарҳлар, уларни мадҳ этарди. Бу йўлдан юрмаганларнинг ҳолига вой эди.

Шунга қарамай, Ўзбекистонда фалсафа тарихи, хусусан, унинг минтақага оид йўналишлари бўйича ибратли ишлар ҳам қилинди. Менимча, бунинг асосий сабаблари:

- бой фалсафий меросимизнинг мавжудлиги;
- фалсафа тарихининг сиёсатдан бирмунча йироқлигининг маъқуллиги ва бошқалар.

Республикаimizда ижтимоий фалсафа, диалектика, ахлоқ, нафосат, диншунослик илмлари, табиатшуносликнинг, фан тарихининг фалсафий муаммолари, билиш назарияси ва ҳоказо соҳаларда ҳам сезиларли ишлар қилинган. Бироқ юқорида зикр этилган сабаблар, энг асосийси, мустақил эмаслигимиз боис Москва фалсафий жамоатчилиги (уларнинг ўзлари ҳам мустабидлик исканжасида эдилар) белгилаб берган доирадан чиқиб кетмасликка маҳкум этилган эдик.

Эндиликда вазият тамомила ўзгарди. Жаҳон ҳам-жамиятида ўз ўрнига, ҳур миллатлар орасида ўз овозига эга бўлишга азму қарор қилган мустақил Ўзбекистонга мустақил фалсафа, фалсафий қиёфа керак. Асло зебу зийнат маъносида эмас. Машҳур немис файласуфи Гегель айтганидек, дабдурустдан қараганда, фалсафа бир ортиқча безакка ўхшаб кўринади. Яъни, у одамга озиқ-овқат, кийим-бош, турар жой каби энг биринчи зарурат эмас, албатта. Аммо, — дейди файласуф, — "мутлақ руҳнинг" жаминики бойлигини ўзлаштириб олиш асосидагина вужудга келиши мумкин бўлган, барча учун тўлақонли, одамларга муносиб, чинакам инсоний ҳаёт тўғрисида гап кетганда, фалсафа ҳамма нарсадан ҳам зарурроқ бўлиб чиқади. Демак, истемолчиликдан иборат ҳаёт тарзи учун фалсафа талаб этилмайди. Аммо инсоний ҳаёт тарзи фалсафасиз мутлақо мумкин эмас.

Дарҳақиқат, мустақил Ўзбекистон ҳар бир фуқаро, ҳар бир оила учун уларнинг миллати, дини, эътиқоди, ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар баркамол ҳаёт кечирish шароитини муҳайё этишга бел боғлаган экан, бу ҳол фалсафа илмига бўлган эҳтиёжимизни беқийс ўстирмаёторми? Дарвоқе, жамиятдаги фалсафага бўлган муносабат, хоҳлаймизми ёки йўқми, бизнинг мақсадларимиз, йўлимиз қай даражада самимий эканлигини холисона кўрсатувчи ўзига хос бир мезондир. Зероки фалсафа табиат, жамият, инсон, тафаккур ва ҳоказолар каби энг мураккаб ҳодисалар тараққиётининг энг умумий қонунлари тўғрисидаги бирдан бир фандир. Табиий фанларга, улар орқали кишиларнинг табиатга ижобий таъсир этиш-

ларига барҳам берилса, табиатнинг ўзи ёввойилик даражасига тушиб қоладигандек, жамият ҳам, ундан кам бўлмаган даражада, унинг ички қонунларини билиб ўзига таъсир этилишига эҳтиёж ҳис этади. Хусусан, чинакам инсоний жамият тўғрисида гап кетганда, бу ерда фолбинликка сира ҳам ўрин йўқ.

Фалсафа илми қуруқ гапга ёки бир безакка айлантириб қўйилган, ҳаёт билан ҳамнафас бўлолмаган кечаги (биз бундан ҳали ҳам узоққа кетганимиз йўқ) кунимиз сабоқларидан хулосалар чиқаришимиз ҳамда уларни қайтадан такрорламасликка ҳаракат қилмоғимиз зарур. Фалсафа фанлик қиёфасини йўқотса, у сафсатага айланишини кўрдик.

Аммо бунинг учун фалсафанинг фақат ўзи айбдор эмас. Бу унинг ғами, ғуссаси, ғурбати эди. Фалсафа ўзининг туб моҳиятини ифода этиши учун (худди бошқа фанлар каби) муайян шароитлар, яъни фалсафа илмига ижтимоий харидор зарур. Акс ҳолда фалсафа касодга учрайди. Амалий муаммоларни фалсафа бевосита ҳал этмайди. Лекин фалсафасиз бирон бир ижтимоий-амалий муаммо ҳам жиддий ҳал этила олмайди.

Ижтимоий муаммоларнинг илдизигача фақат фалсафа ёрдамида, яъни у чинакам илм бўлса етиб бориш мумкин. Илдизигача илғаб олинмаган бирон бир нарсани на яратиш мумкин, на йўқотиш...

Бу ўринда мен бир қатор кенг тарқалган тасаввурлар, қарашларни фикримнинг исботи сифатида келтирмоқчиман. 1985 йили қайта қуриш деб аталмиш жараён бошлангандан бери биз аянчли аҳволимизнинг асл сабабларини нималардан ахтармадик? Булар, менимча, асосан, қуйидагиларга олиб бориб тақалган эди: ичкиликбозлик, алкогольизм, меҳнатсиз даромадлар ва ҳоказо; муайян шахслар кирдикорлари; коммунистик деб аталмиш мафкура, КПСС фаолияти ва кирдикорлари; диндорлик; даҳрийлик; "аҳмоқона" тарихимиз; жаҳон империализми; мактаб, оила; лоқайдлик; ижтимоий фанлар; мустақил эмаслигимиз; пахта яккаҳокимлиги, серфарзандлик; тилимизнинг аҳволи; ҳуқуқ-тартибот идораларининг фаолиятсизлиги; жинойтчиликнинг кенг илдиз отганлиги, раҳбар идоралар фаолиятидаги қусурлар ва ҳоказолар.

Хўп, буларнинг ҳаммаси бор гаплар ҳам дейлик. Лекин буларнинг ўзларининг сабаблари нимада эди? Худди мана шу ерда фалсафа илмининг вазифаси бошланади. Фалсафа (нафақат у, балки илмнинг бошқа соҳалари ҳам) фақат

ўтган, кечаги кунни қайд қилиш, қабул қилинган йўлни, сиёсий қарорларни шарҳлаш билан ўралашиб қолмасдан, уларни илмий таҳлил қилиш, эртанги куннинг истиқболлини ҳолисона башорат қилиш, тўғри йўналишни танлаб олиш учун замин яратмоғи лозим.

Аммо фалсафа илми ўзининг асл вазифасини бажара олиши учун ижтимоий буюртмачи керак. Фалсафа илми худди ана шу буюртмачининг манфаатини ифодалайди. Мустабид тузум даврида фалсафа ким "ҳақини тўлаган" бўлса, шунинг хизматини қилди. Шу боис, у, асосан, тўрачиликка таянган тизимнинг фалсафий ифодаси эди. Демократик тузум халқ оммасининг манфаатини ифодалашга таянади. Авваламбор, халқнинг ўзи ушбу тузумнинг соҳиби, таянчи, ҳимоячиси бўлиши даражасига кўтарилиши лозим.

Яъни халқ оқ билан қорани фарқлай биладиган, нима маъқулу, нима номаъқул эканлигини пайқай оладиган бўлиши керак. Акс ҳолда, у қуруқ маҳмадонларнинг қўлида уларнинг ғараз ниятларини амалга оширувчи қурол бўлиб қолиши ҳеч гап эмас. Биз кўпинча халқни кўпчилик билан айнанлаштираемиз...

Албатта, халқ ҳамиша кўпчиликдан иборат. Лекин ҳар қандай кўпчилик халқ эмас. Халқни кўпчилик билан айнанлаштириб, ҳамиша уни ҳақ деймиз. Аммо халқ ҳақ бўлгандагина халқ эканлигига ёки халқ бўлгандагина унинг ҳақ эканлигига етарли эътибор бермаймиз. Зеро, ҳақ бўлмаган кўпчилик бу оломондур. Бу ҳақда шоиримиз Абдулла Ориповнинг ажойиб шеъри бор.

Халқни севиш унга мадҳиялар тўқишдан иборат эмас. Халқнинг камчиликларидан тезроқ қутулишига кимки кўпроқ ёрдам қилса, ўша унинг ҳақиқий дўстидир. Тавалло, Фитрат асарларида бундай йўналиш яққол кўзга ташланади.

Халқнинг халқ бўлиши учун, албатта, тегишли моддий, ижтимоий, сиёсий заминлар керак. Ижтимоийлаштириш байроғи остида мулкдан бегоналашган халқ кўпроқ оддий бир аҳолига айланиб қолади. Муайян шароитда у ўзини оломон қиёфасида намоён этади. Оломон, кўп ҳолатларда, бузғунчилик ишларига мойилроқ бўлади. Чунки унинг йўқотадиган, асраб-авайлайдиган нарсаси йўқ. Мулксиз киши — илдизсиз дарахт, ичига ҳаво тўлдирилган бир думалоқ қовоқ. У шамол қаёққа эсса, ўша томонга кетади. У эрксиз ва муте. Мулкдан маҳрумлик шахсий манфаатдорликни сўндиради. Манфаатсиз одам, Гегель айтгани-

дек, у ё ўлик, ё ақлдан озган. Ваҳоланки, манфаат, керак бўлса, ҳар қандай ҳақиқатдан ҳам, адолатдан ҳам таъсирчандир. Модомики, шундай экан, ҳамма гап, пировард натижада, жамиятдаги шахсий ҳамда умумий манфаатларнинг ўзаро уйғунлигини таъминлаш заруратига бориб тақалади.

Буни озми-кўпми, созлаб турувчи восита бизда аллақачон муомаладан чиқариб ташланган эди. Мен бозорни назарда тутмоқдаман. Чунки у:

— мулкнинг эгаси бўлишини; ишлаб чиқаришни самарали юритишни; илмий-техник равнақ ютуқларига таянишни; сифатли маҳсулот тайёрлашни; иш билан сўз бирлигини; хушмуомалалилик, юксак ахлоқийликни; ўқимишлилик, уddaбуронликни; юксак маданиятлилик ва ҳоказоларни тақозо этувчи кўп қиррали восита, умуминсоний қадриятдир. Шу кунда, бозор деганда, бировнинг "лабига учуқ тошса", бошқа бировнинг "оғзидан таноби қочмоқда". Биз шуни англашимиз керакки, бозор иқтисодиёти — бу тарихий зарурат. Ҳамма гап унга қайси йўллар билан ўтишда.

Албатта, жамият бозор иқтисодиёти, давлат юксак маънавиятсиз, илғор мафкурасиз ҳам яшашлари мумкин. Аммо инсоний жамият, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисоди, ҳуқуқий давлат уларсиз сира ҳам шаклланмайдилар.

Мулк соҳиблари бўлмиш инсонларгина уюшмоқнинг ҳам, оқ-қорани пайқаб олишнинг ҳам моддий заминига эга бўладилар. Фақат уюшган, ақл-заковатли омма халққа, яъни демократик давлат ҳокимиятининг фаол манбаига, унинг мустаҳкам таянчи ва талабчан назоратчисига айланиши мумкин. Бундай куч билан фақат фанга, биринчи галда, унинг ижтимоий гуманитар соҳаларига, жумладан, фалсафа илмига суяниб муносабат қилиш мумкин бўлади.

Мустақил Ўзбекистонда шундай бир вазият вужудга келмоқдаки, у мустақиллик фалсафасини яратиш фалсафасининг мустақиллигини таъминлаш билан ҳамоҳанг эканлигини тасдиқлаб турибди. Бу ўринда ҳар икки томон учун ҳали мутлақ мустақиллик ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Бироқ миллатнинг, шахснинг эркин, озод ривожланиши учун мустақиллик зарур бўлганидек, ушбу мустақилликнинг назарий ифодачиси бўлмиш фалсафа илми учун ҳам унинг моҳиятига зид, ёт мафкуравий, сиёсий тазйиқдан қутулиш сув ҳамда ҳаводек керакдир.

Аслида мафкура, сиёсат илмга таянган, яъни илмий бўлмоқлари лозим ва зинҳор аксинча эмас. Демак, фалсафа илмининг ижтимоий буюртмачиси, унинг биринчи харидори ва илҳомчиси Ўзбекистонимизнинг мустақиллиги, унинг истиқболли эҳтиёжларидир. Бу ишда ҳозиржавоблик, тезкорлик кўрсатиш Ўзбекистон Фанлар академияси Фалсафа ва ҳуқуқ институти илмий жамоасининг юксак илмий, ижодий ҳамда чуқур ватанпарварлик бурчидир.

Мустақил Ўзбекистоннинг, демократик жамиятимизнинг ҳуқуқий давлатчилигини, фуқароларнинг сиёсий маданиятини шакллантиришда ҳуқуқшунослик фанлари мажмуасининг аҳамияти беқийёсдир. Ушбу масала алоҳида мавзу эканлиги боис бу ҳақда кейинчалик алоҳида тўхталишни мақсадга мувофиқ деб топдик.

Умуман олганда, фалсафа ва ҳуқуқ институти унинг олдига мураккаб ва масъулиятли давримиз қўйган илмий ҳамда маърифий ишларни самарали қилиб бажариш учун зарур бўлган жиддий имкониятларга эга. Институтда Ўзбекистон Фанлар академиясининг 1 та мухбир аъзоси, 18 фан доктори, 40 та фан номзодлари, ўнлаб илмий ходимлар меҳнат қилмоқдалар. Институт қошида аспирантура, докторантура ишлаб турибди. Уларда 50 дан ортиқ илмий изланувчилар номзодлик ҳамда докторлик диссертациялари устида иш олиб бормоқдалар. Етакчи файласуф ва ҳуқуқшуносларни бирлаштирган, фалсафа ва ҳуқуқшунослик фанларига оид номзодлик ҳамда докторлик диссертациялари ҳимояси бўйича ихтисослашган илмий кенгашлар ишлаб турибди.

Шу йилнинг кузида нишонланиши кўзда тутилаётган Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ташкил этилганлигининг 50 йиллик тўйига таниқли жамиятшунос олимларимиз, жамоат арбоблари, марҳум академиклар — файласуф И. М. Мўминов, ҳуқуқшунос Х. Сулаймонова таваллудларининг мос равишда 85 ва 80 йилликларига фанимиз камтарона ютуқларининг ўзига хос бир кўриги, унинг ҳозирги кундаги долзарб вазифаларини янада аниқроқ белгилаб олишнинг муҳим омиллари сифатида қарамоқдамиз.

Институтимиз файласуф олимлари ҳозирги кунда ўзларининг илмий тадқиқот ишларини асосан қўйидаги мавзулар устида олиб бормоқдалар:

— тараққиёт муаммолари ва мустақил Ўзбекистон илмий-техникавий равнақининг фалсафий масалалари;

— илмий-техник ва ижтимоий тараққиёт диалектикаси;
— Ўзбекистондаги ижтимоий тараққиётнинг минтақавий хусусиятлари;

— маданият ривожини ва ижтимоий-фалсафий фикр тарихида инсонпарварлик муаммолари;

— Марказий Осиё, Яқин ва Ўрта Шарқ халқларининг маданий мероси, ижтимоий, фалсафий, ахлоқий, диний, ҳур фикрлари тарихи, ҳозирги замон Шарқ фалсафаси ва динлари;

— миллатлараро муносабатларнинг аҳволи ҳамда уларни уйғунлаштириш йўллари (минтақавий жиҳатлар);

— миллий мустақиллик ва миллий муносабатлар ривожининг ижтимоий, сиёсий ҳамда маънавий муаммолари;

— зиёлилар ва маънавий қадриятлар тараққийсининг ижтимоий муаммолари ва ҳоказолар.

Ушбу тадқиқотларнинг натижалари илмий, илмий-публицистик мақолалар, рисолалар, тўпламлар, китобларга айланмоғи режалаштирилган. Афсуски, бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш даврининг мураккаб қийинчиликлари, хусусан, молиявий тақчиллик бу соҳага ҳам ўз муҳрини босмоқда, Ўйлаймизки, мустақил давлатимиз, унинг раҳбарияти Ватанимиз нурли истиқболининг гарови, маънавият, илму фан оламининг гултожи, уриб турган юраги, дориломон давримиз фикрий ифодаси, кўзгуси — ижтимоий-фалсафий тафаккур ривожини йўлида ўз ғамхўрликлари, ёрдамлари, марҳаматларини ҳеч аямайдилар.

Албатта, бу мавзулар мустақил республикамизнинг фалсафа соҳасидаги кенг кўламли эҳтиёжларини тўла қондира олмайди. Ўйлаймизки, институтимиз фаолиятининг доираси ушбу эҳтиёжларга мутаносиб тарзда ҳам салмоқ, ҳам сифат жиҳатларидан муттасил ўсиб боради. Биз нафақат Шарқ, балки Ғарб фалсафасини кенг миқёсларда ўрганишни йўлга қўямиз. Бой ижтимоий-фалсафий меросимизни янгича замонамиз талабларидан келиб чиққан ҳолда тадқиқ этишни ташкил этамиз, аждодларимиз яратиб келган маънавият дурдоналаридан халқимизни баҳраманд қилиш чораларини кўрамиз. Ҳозирча, кўп ҳолларда биз, ўтмиш деганда, буюк аждодларимизнинг номларини тилга олишдан нарига ўтмаяпмиз ёки уларни илоҳийлаштириш билан шуғулланмоқдамиз. Аслида биз ўтмишни мақтаниш учун эмас, балки ундан гурурланиб, ота-боболаримизга муносиб ишлар қилиш учун ўрганишимиз керак. Уларни илоҳийлаштиришга ҳеч ҳожат

йўқ, фақат яхшилаб ўрганиш керак. Заҳматкаш фуқароларимизнинг ўзларида замонавий дунёқараш, сиёсий онг, ахлоқий маданиятни шакллантиришлари борасидаги саъй-ҳаракатларига баракали ҳисса қўшиш йўлида кучгайратимизни, ақл-заковатимизни, қалб қўримизни ҳеч аямаймиз. Буюк алломаларимиз — Абу Наср ал-Фаробий, Абу Райҳон ал-Беруний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий каби сиймоларнинг пок руҳлари бизга ҳамиша мададкор бўлгай.

*Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ,
Ўзбекистон Фанлар академияси
И. Мўминов номидаги Фалсафа
ва ҳуқуқ институти директори,
фалсафа фанлари доктори
"Ўзбекистон овози", 1993 йил 15 июнь*

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ — ЎЙЛАР, МУЛОҲАЗАЛАР, ТАКЛИФЛАР

Миллий истиқлол мафкурасини бир ёки бир неча киши яратмайди. Аксинча, уни кўпчилик, хусусан халқнинг зукко фарзандлари ижод этади. Шу маънода "Миллий истиқлол мафкураси қандай бўлиши керак?" мавзуида жойларда учрашувлар, мулоқотлар, муҳокамалар, баҳс-мунозаралар, илмий-маърифий кечалар мунтазам ўтказилаётганлиги, бу давраларни уюштириш ва ўтказишда Ўзбекистон Халқ демократик партияси фаоллари жонкуярлик кўрсатаётганликлари ибратлидир. Учрашувлар кутилганидек мазмунли, сермулоҳазали ва таклифларга бой ўтишида республикамиз фан ва маданият арбобларининг ҳиссаси катта бўлмоқда.

Куни-кеча улардан бир гуруҳи — таниқли олимлар ва сўз усталари Ўзбекистон ХДП Марказий Кенгашига давра суҳбатига таклиф қилинди. Учрашувлар ва мулоқотлар залида уюштирилган, Марказий Кенгашнинг иккинчи котиби М. Қирғизбоев бошқарган мазкур мулоқот миллий истиқлол мафкураси қандай бўлиши керак деган саволга анча малакали жавоб берганлиги диққатга сазовордир. Қуйида ана шу давра суҳбатида ўртага ташланган фикр-мулоҳазалар ва таклифлар билан танишасиз.

АСРИЙ АРМОНЛАР УШАЛМОҚДА

*Муқимжон ҚИРҒИЗБОЕВ,
ЎЗХДП Марказий Кенгашининг
иккинчи котиби,
тарих фанлари номзоди*

— Ҳозирги кунда ҳар биримизнинг ўй-фикримизни "Миллий истиқлол мафкураси қандай бўлиши лозим?", деган савол чулғаб олган. Маълумки, бугунги кунда

зўрлик ва тазйиққа асосланган яккаҳоким мафкуранинг куни битди. Дунёвий ҳодисаларга муносабат, ўтмиш ва маънавий қадриятларни баҳолаш мезонлари, умуман, нуқтаи назарлар тубдан ўзгармоқда. Жумладан, маънавият ва мафкура тушунчалари, унинг талқинлари ҳам янгича маъно касб этмоқда. Яна ҳам аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, бугунги моддий ва маънавий ҳаётимиз мезонлари халқимизнинг манфаатлари, унинг орзу-умидлари, истаклари, асрий армонлари, эҳтиёжидан келиб чиқиб белгиланмоқда.

Агар жаҳон фани ўлчовларига асосланган сиёсатшуносликка мурожаат қилсак, мафкура бу — дунёқарашни ташкил этувчи фикрлар ва гоёлар мажмуасидир.

Бугунги тарихий зарурият мамлакатимизда миллий истиқлол мафкурасини яратишни кун тартибига қўймоқда. Бу мафкуранинг илдизи қаердан озиқ олади?— Миллий истиқлол мафкураси,— дейди республикамиз Президенти, партиямиз раиси Ислом Каримов,— халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, дилига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдириши лозим...

Ҳақиқатан ҳам мана шундай асосларга таянган мафкурагина чин маънодаги миллий истиқлол мафкураси бўла олади. У турли миллатлардан ташкил топган Ўзбекистон халқларини ягона бир мақсад теварагида бирлаштиришга қодир, деб ўйлайман. Бу мафкура оҳанрабо янглиф фуқароларимизни ўзига тортиб, йўлимизни оидинлаштириб туради.

Мустақиллигимиз эълон қилингандан кейин ўтган қисқа вақт ичида бир неча ўнлаб йилларга татигулик ишлар амалга оширилди. Халқимиз юрагини миллий туйғу нурлантира бошлагани ҳам кўриниб турибди. Лекин бу даврда катта қийинчиликларни ўз бошимиздан кечирганимиз ҳам сир эмас. Ҳозирги шароитда қийинчиликлар тамомила бартараф этилгани йўқ. Лекин бу машаққатлардан чўчиш ҳисси бизни ортиқча безовта қилаётгани йўқ. Сабаби, биз бугун мустақилликнинг нақадар муқаддас эканлигини англай бошладик. Ўзликни таний бошладик. Мана шуларнинг барчаси бизга қўшқанот бўлмоқда. Лекин, янада дадил ва собит ҳаракат қилиш учун миллий истиқлол мафкурасини яратишга эҳтиёж сезилмоқда.

ФАЙЛАСУФЛАР БУРЧИ

Саид ШЕРМУҲАМЕДОВ,
Ўзбекистон фалсафа жамиятининг
президенти, фалсафа фанлари доктори,
профессор

— Яқинда юртбошимиз бир гуруҳ ёзувчилар билан бўлган учрашувда ва республика Олий Кенгашининг ўн иккинчи сессиясида тарихий фикрларни баён этди. У шу пайтгача МДҲ мамлакатларида эътиборсиз қолаётган масалага диққатни қаратди. Бу мустақилликнинг мафкуравий асосларини яратиш масаласидир.

Масаланинг моҳияти шундан иборатки, собиқ Иттифоқнинг қулаши айнаён жамиятни мафкурасизлаштиришдан бошланган эди. Мана шу воқеликнинг ўзи ҳам ҳозирги кунда республикаимиз эришган миллий мустақилликни мустақкамлаш лозимлигини, бу бизга катта сабоқ бўлмоғи зарурлигини кўрсатиб турибди. Бу биринчидан.

Иккинчидан, биз ҳозир ўтиш давридаимиз. Шу пайтгача ҳукмрон бўлган мафкура асосида марксча-ленинча назария ётар эди. Бу мафкура ҳозирги давр талабига жавоб бера олмади. Нега? Чунки бу мафкура асосида хусусий мулкчиликни бутунлай инкор этиш ётар эди. Қолаверса, ижтимоий ҳодисаларга ўта синфий ёндашув ҳам қандай салбий оқибатларга олиб келганлиги ҳаммамизга маълум. Эндиликда хусусий мулкчиликка йўл очилаётган, бозор иқтисодиётига ўтилаётган даврда ана шу жараёнларни ифода этадиган мафкура зарур бўлади. Бозор муносабатлари тартибга солинмаса, у идора қилиб турилмаса, ижтимоий табақалашув кескин кучаяди. Бунга асло йўл қўймаслик зарур.

Қуриладиган жамият қандай аталади? Пировард мақсад нима? Истиқболимиз қандай бўлади? Лекин бир нарсани аниқ ва равшан аниқлаб олиш даркор, у ҳам бўлса, зинҳор ва зинҳор бирон-бир "изм"лар йўлидан эмас, балки ўз йўлимиздан боришимиз керак. Бу Ўзбекистон йўли. Бу йўлнинг энг муҳим хусусияти шундан иборатки, истиқболда қуриладиган жамият у ёки бу синф ва табақанинг манфаатини кўзлайдиган жамият эмас, балки ҳазрати инсоннинг, кенг меҳнаткаш омманинг, бутун халқнинг туб манфаатини кўзлайдиган, унинг фаровонлиги даражасини донмо ошириб борадиган ва, ниҳоят, унинг

бахти-иқболини таъминлайдиган адолатли, ҳуқуқий, халқчил (демократик) жамият бўлмоғи керак.

Шундай қилиб, янги мафкура, бу халқимизнинг икки буюк мақсадини амалга оширишга бўйсундирилиши даркор. Биринчидан, у, республикамиз мустақиллигининг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий асосларини ҳар жиҳатдан мустаҳкамлаш учун энг муҳим ғоявий қурол бўлмоғи лозим. Иккинчидан, республикамиз тараққиётини, истиқлолини белгилаб берувчи йўлчи юлдуз бўлмоғи зарур.

Менимча, янги мафкуранинг асл моҳияти ва мундарижасини ана шу икки муқаддас мақсадни муваффақиятли амалга ошириш ташкил этмоғи лозим. Янги мафкуранинг истиқлолимиз ва истиқболимизнинг ғояси тарзида ижтимоий онгнинг барча шакллари, яъни фалсафий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний ва бошқа шакллари янгилашдаги ўрни ва аҳамияти беқиёсдир.

Ўзбекистон Халқ демократик партиясининг вилоят, шаҳар ва туман кенгашларида ҳам мафкуравий ишлар бўйича котиблар ва бўлимлар бўлиши фойдадан холи эмас.

Хуллас, истиқлолимиз ва истиқболимизнинг янги мафкурасини шакллантириш зиёлиларнинг ижодий ҳамкорлигини талаб этади. Биз файласуфлар эса бу буюк ва масъул ишга салмоқли улуш қўшишни ўз муқаддас бурчимиз, деб биламиз.

ЭНГ МУҲИМИ — ИНСОНПАРВАРЛИК

*Матёқуб ҚЎШЖОНОВ,
Ўзбекистон Фанлар академиясининг
мухбир аъзоси, филология фанлари доктори*

— Жамият тарихида ҳар даврда ҳар хил мафкура ҳукм сурган. Уларнинг аксарияти зўрма-зўраки бўлиб хаёлий тушунчаларга асослангани маълум. Шу сабабдан улар маълум бир давр ичида халқ онгини алғов-далғов қилган-да, тўфондек ўтиб кетган. Шу аснода кўпдан-кўп хатоликларга йўл қўйилган. Беҳисоб қурбонлар берилган. Кейинги 70 йил давомида биз шу хил мафкуранинг қули бўлиб келдик. Хайриятки, эндиликда ундан озод бўлдик.

Ҳаётда бўшлиқ йўқ. Бирор жойда бўшлиқ пайдо бўлиб қоладиган бўлса, унинг ўрнини нимадир тўлдириши керак. Бугун коммунизм деб аталган яққаҳоқимлик мафкураси-

нинг умри тугади. Яъни бўшлиқ пайдо бўлди. Агар унинг ўрнини тўлдирмасак, жамиятни халқ ҳаётига акс таъсир қиладиган бирор ёт мафкура эгаллаб олиши турган гап. Баъзи қўшни халқлар ҳаётида шу хилдаги ҳодиса рўй берди ҳам. Шу сабабдан биз ўша бўшлиқни вақт ўтказмасдан тўлдиришимиз шарт эди. Аслида "бўшлиқ" сўзини биз шартли маънода ишлатдик. Бугунги ҳаёт жараёнига синчковлик билан назар ташласак, "бўшлиқ" ўрнига янги типдаги, янги йўналишдаги мафкура кириб келаётганини ҳис қиламиз.

Бу ишда мустақиллик қўл келди. Бироқ мустақилликнинг ўзи мафкура эмас, у мафкуранинг компасидир. Шу компасга асосланиб жамиятимиз ўз мафкурасини яратаяпти. Бизнингча, бу компаснинг кўрсаткичларига халқнинг манфаатларига мос ҳақиқат тўғри келади. Зотан, халқимизнинг узоқ ўтмиш тарихида Беруний, Ибн Сино, Ал-Форобий сингари буюк алломалар, Яссавий, Алишер Навоий, Бобур, Машраб сингари ижодкорлар жамият тараққиётига зарур мафкурани яратган эдилар. Бу — ҳақиқат! Бу — одамийлик! Энг муҳими-инсонпарварлик! Инсонпарварлик ҳақиқат, одамийликдан ташқари кўпгина тушунчаларни ўзида мужассамлаштиради. Эндиликда сохта мафкура бўшатган ўринни шулар эгаллаши керак. Уларни ўша бўшлиққа жойлаш учун анчагина ишлар ҳам қилинаяпти. Акс ҳолда Алишер Навоийнинг 550 йиллиги бу хилда юксак даражада ўтказилмаган бўларди. XX аср ҳақиқат куйчиси Абдулла Қодирий ҳали ҳам учинчи-тўртинчи даражали ёзувчи бўлиб юраверарди. Яссавий мистик шоир даражасидан юқори кўтарилолмас эди. Темур ва темурийлар ҳамон қароқчи бўлиб қолаверарди.

Бу ердан келиб чиқадиган хулоса бор. Биз жамиятимиз мафкурасини ўз заминимиздан излашимиз керак. Бошқа замин, бошқа эллардан кўчирилган мафкуранинг фойдасидан кўра зарари кўп. Демак, инсонпарварлик деб аташ мумкин бўлган мафкуранинг илдизларини ўз халқимизнинг ақл-идроки, улар яратган улуғлар замиридан излашимиз керак. Шундай экан, пайтдан фойдаланиб айтadиган гапим ҳам бор.

Шу кунларда Ўзбекистон Фанлар академиясининг 50 йиллик юбилейини ўтказиш учун тайёргарлик кўрилаяпти. Бу яхши! Шу муносабат билан коммунистик мафкура даврида ҳам алломаларимизнинг ҳақиқат ва инсонпарварлик ғояларига қўшган янги ҳиссаларини бир сидра эслаймиз ва уларга таъзим қиламиз. Аммо халқимиз тарихига

биз чуқурроқ назар ташлашимиз керак. Академия тарихи бизда 50 йилгина эмас, балки минг йилдан ҳам ошиб кетади. XI асрнинг бошларида бизнинг заминда улуғ аллома Беруний раҳбарлигида Маъмур академияси ташкил қилинган. Шундай экан, биз бугун мустақиллик ғояларини кейинги юз йиллик — беш юз йиллик ўтмишимиздангина эмас, балки минг йиллик тарихимиздан излашимиз зарурдир. Шу муносабат билан мен академиямизнинг юбилейини 50 йиллик эмас, балки минг йиллик деб атаган бўлардим. Шундагина биз бугун излаётган инсонпарварлик мафкурасига қадимий ақлий бойликларимизни ҳам қўшган бўлардик ва халқимиз мустақил жамият сифатида қаддини яна бир даража кўтарган бўларди.

Бундай қараганда адабиёт ва санъатимиз соцреализм — "йўлчи юлдуз"идан ажралиб, дарғасиз қолгандек бўлаяпти. Бу асло тўғри эмас. Минг-минг йиллар давомида тараққий этиб келаётган адабиёт ва санъатнинг асосий суянчи инсонпарварликдир. Ҳатто соцреализм ақидалари бузилмас қалъа бўлиб турган пайтларда ҳам йўлини топиб инсонпарварлик руҳида ёзилган асарлар бугун ҳам бизнинг маданий хазинамизнинг бир қисми бўлиб қолмоқда. Бу инсонпарварликнинг қудратини кўрсатадиган далилдир.

Мусулмон динининг негизини ҳам инсонпарварлик ғоялари ташкил қилади. Ҳар бир дин сингари мусулмончилик жамиятни тартибга чақирувчи, тараққиёт томон элтувчи мафкурадир.

Хуллас, мен бугунги жамиятимизнинг асосий мафкурасини оддийгина сўз билан инсонпарварлик, деб атаган бўлардим.

БАТАННИ СЕВМАК ИЙМОНДАНДУР

*Убайдулло УВАТОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Диний ишлар қўмитаси
раисининг биринчи муовини,
филология фанлари номзоди*

— Истиқлолимизнинг ҳаётий ва илғор мафкурасини яратишда мустақил Ўзбекистон ҳудудида яшовчи ҳар бир киши фаол иштирок қилиши зарур. Жамиятдаги илму урфон аҳллари, зиёлилар, барча ижтимоий кучлар, кенг халқ оммаси, бутун жамоатчилик иштирокида яратилган

умумхалқ мафкурасигина том маънодаги тарихий ўзгаришларга, ижтимоий тараққиётни амалга оширишга қодирдир.

Мустақиллигимиз мафкураси кўҳна ва бой тарихимиз, маданиятимиз, буюк алломаларимиз мероси, хилма-хил қадриятларимиз инъикоси, замонавий руҳ билан уйғунлашиб ўзига хос шарқона фалсафага асосланиши зарур. Масалан, буюк бобокалонимиз соҳибқирон Амир Темур даврида тартиб-интизомнинг ниҳоятда мустақкам бўлганлиги, ўз олдига қўйган мақсадга эришишда қатъий азму қарор, катта сафарбарлик билан интилиш, фидойилик кўрсатиш каби фазилатлар ва фойдали қондалар жамиятимиз учун ҳам алоҳида аҳамиятга эгадир.

Мустақиллик ҳақида гап кетганда, энг аввало шуни эътиборга олиш керакки, бу азалий орзунинг ушалиши илоҳий буюк бир неъматдир. Уни эъзозлаш, кўз қорачигидек асраш республикамизда яшовчи ҳар бир киши учун ҳам фарз, ҳам қарз. Ҳақиқий мустақилликнинг асл мазмун моҳиятини қалбан тўғри тушуниб, тўғри қабул қилиш катта аҳамиятга эгадир.

Жаҳон сиёсий харитасида Ўзбекистон аталмиш мустақил давлатнинг пайдо бўлиши бутун дунё томонидан эътироф этилганининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Мустақилликка эришганимиздан буён ўтган тарихан қисқа давр ичида ҳаётимизнинг турли жабҳаларида — сиёсий, ижтимоий, айниқса, маънавий ҳаётимизда улкан ўзгаришлар юз бермоқда. Халқимизнинг фаровонлиги йўлида кўп масалалар ақл-идрок билан, босқичма-босқич ўз ечимини топмоқда. Мустақил Ўзбекистоннинг мафкурасини яратиш олдимизда турган энг долзарб ва муҳим масалалардан ҳисобланади. Бу деганимиз, биринчи навбатда жамиятимизда, ҳар биримизнинг дунёқарашимизда, тафаккур ва онгимизда чуқур ўзгаришлар содир бўлмоғи керак. Чунончи, етмиш йилдан ортиқ шўро тузуми даврида онгимиз тамоман бошқа ўлчовларда қарор топиб, барча масалаларга мутъелик, қарамлик нуқтаи назаридан қарардик. Юртбошимизнинг ҳаётий, истиқбол йўналишларимизни белгилайдиган қондаларга бой рисоаларидан бири "Ўзбекистон — келажаги буюк давлат" деб аталади. Буюк, келажаги порлоқ давлатни яратишда ҳозир Ўзбекистон деб аталган табаррук заминнинг ўтмиши ҳам ёрқин саҳифаларга бой бўлганлигини эслаш ўринлидир.

Тарихимиз, ўтмишимизни, буюк алломаларимизни билишимиз керак. Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий ва

юзлаб, минглаб диёримиздан чиққан буюк алломалар дунё борича бизларга шон-шуҳрат, обрў-эътибор яратиб кетдилар. Булар билан ҳақли равишда фахрланамиз, ифтихорга тўламиз. Ўз навбатида ана шундай буюк зотларнинг муносиб набиралари, ворислари бўлишга ҳаракат қилиш ҳам бизнинг бурчимиздир.

Мафкура тушунчаси кўп қиррали, кўпдан-кўп қоидаларга асосланиши лозим. Энг аввало, жамиятимиз учун иймон-эътиқодли, собитқадам инсонлар жуда зарур. Халқимизни, айниқса, ёшларимизни шу йўналишда тарбиялашимиз керак. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг бир олам мазмун-моҳиятга эга "Хуббул Ватан минал иймон" ("Ватанни севмак иймондандур") деган муборак ҳадислари мустақил Ўзбекистонимиз халқи учун қатъий бир қоида бўлиши керак, деб ўйлайман.

Фидойилик, ҳақиқий ватанпарварлик ҳақида Президентимиз кейинги сессияда сўзлаган маърузаларида жуда тўғри айтдилар. Шу боисдан ҳам ҳар биримизнинг ўз Ватанига, ўз халқига нисбатан ҳақиқий ватанпарварлик ҳиссиёти билан ёниши бу ҳаётининг бир заруратдир.

Баъзи масалалар борки, биз уларга бўлган муносабатимизни тубдан ўзгартиришимиз керак. Шулардан бири раҳбарнинг жамияттаги ўрни масаласи. Шўролар давридан мерос қолган бу ҳолат, афсуски, қисман ҳозир ҳам давом этаётир. Бу шундан иборатки, бизда раҳбарларга (тўғрироғи амалдорларга) алоҳида ҳурмат, алоҳида эътибор бўлиб, у қатор имтиёзларга ҳам эга. Бу ҳолнинг маълум даражада тўғри томонлари ҳам бор. Ёмон томони шундаки, ушбу муносабат кўпинча раҳбарнинг шахсига, унинг амалий фаолиятига эмас, у эгаллаб турган мансабига, лавозимига қараб белгиланади. Биз мансабни эмас, қонун ва қонунчиликни ҳурмат қилишимиз лозим.

КЕЛАЖАК ЎТМИШДАН БОШЛАНАДИ

*Худойберди ТЎХТАБОЕВ,
"Ёш куч" ойнамасининг
бош муҳаррири,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси*

— Чиндан ҳам маънавий дунё бойлиги ҳам, гўзаллиги ҳам маърифату мафкуранинг бойлиги ва гўзаллигидандир. Маърифатсиз мафкура бўлмаганидек, мафкурасиз маърифат ҳам бўлмас. Донишмандлар таъкидлаганидек, давлат

ва давлатчиликнинг ҳуқуқий асосларини Конституция — Бош қонун таъминласа, унинг маънавий асосини мафкура белгилайди.

Давлат бир кишиники бўлмаганидек, мафкура ҳам бир гуруҳ ёки тоифанинг имон-этиқоди бўлиб қолмаслиги керак.

Ўзбекнинг миллий қадриятларини асрлар давомида тарихан бақамти яшаб келган қозоқ, қирғиз, туркман миллатларига мансуб бўлган қадриятлардан кескин ажратиб, бу фақат ўзбекники деб бўлмайди. Қонунларга, динга, тарихга, урф-одатларга бўлган муносабатларимизда ўхшашликлар ва айнан такрорловчи ҳолатлар беҳисоб. Ҳар қандай кашфиётда олдин яшаб ўтганларнинг фикр-тафаккури иштироки бўлганидек, ҳар қандай жамият мафкураси таркибида ўзга халқлар мафкурасининг ҳолатлари, белгилари мўлу кўл иштирок этади. Масалан, айтайлик, озод Ўзбекистонимизда юздан ортиқ миллат вакиллари яшайди. Ана шундай паллада мафкуранинг асосларидан бири бўлмиш Эътиқодни танлаб олиш ўсмирнинг ихтиёрига ташланса, танлаш учун қулай шарт-шароитлар яратилса, айтмоқчимизки, мактабларда дин тарихи дарслари ҳам ўтилса-ю, ўқувчилар Имом Бухорий, Ат-Термизий, Ҳаким Термизий, Баҳоуддин Нақшбандлар меросидан ҳам баҳраманд бўлсалар. Токи дунёвий билимларни ўрганаётган ўсмирнинг дунёқараши кенг ва чуқур шаклланса.

Рўзномамиз берган имкониятдан фойдаланиб яна бир мулоҳазани ўртоқлашгим келаяпти. Хизмат вазифаси тақозоси билан жумҳуриятимизнинг деярли ҳамма вилоятларида бўламан. Ўнлаб, балки юзлаб мактабларда учрашувлар бўлади. Баҳслар, гоҳо қизгин суҳбатлар ўтади. Илмга, маданиятга чанқоқ ёшларни кўриб қувонасан, бугунги ёшлик — уйғонган ёшлик дея ўйлайсан. Бу яхши албатта, озодлигимиз, Истиқлолимиз шарофатидан бу. Лекин афсусланган пайтларим ҳам кўп бўляпти. Тарихимизни билмас эканмиз, авлодлар руҳига лоқайд эканмиз. Бир донишманд, касалликлар ичида энг оғир касаллик бу лоқайдликдир, деган экан. Лоқайдлик касали ҳали бор экан. Денов туманида бўлганимизда қадимги Чағониён давлати ҳақида сўраймиз. Ўқувчилар Иван Грознийнинг Сибирга қилган юришларини яхши билишар экан-у, Чағониён ҳақида ҳеч нарсани эслай олмас эканлар. Термиздаги мактаб ўқувчилари саркарда Кутузов Наполеонни қаергача қувиб борганини яхши айтиб бердилар. Лекин

қудратли Кушон империяси ҳақида деярли ҳеч нарса билмайдилар. Яна бир аянчли мисол. Мактабда учрашув бораётган эди. Илмга, маданиятга чанқоқ йигит-қизлар, ўсмирларнинг кўзлари чақнаб, юзлари ёниб турибди. Мен Жалолиддин Мангуберди ҳақида нима биласиз, деб сўрайман. Аввалига ноқулай жимлик чўкади. Жимлик узоқ давом этади. Ниҳоят нозиккина бир ўқувчи торти-ниброқ ўрнидан туриб: "Жалолиддин бобо масжидимизнинг имоми, олдин агроном бўлганлар", деди.

Ўтмишни, гоҳ ғамгин, гоҳ қувончли кечган тарихни, ажодларимизнинг буюклиги нимадан иборатлигини билмагунча миллий ғурур, миллий ифтихор туйғуси шаклланмайди. Эҳтимолки, лоқайдлигимизнинг боиси ҳам тарихни билмаслигимиздан, шу борадаги саводсизлигимиздандир.

Яна бир таклиф шуки, истиқлол мафкурасини ишлаётганимизда тарихий ўтмишни чуқурроқ, кенгроқ, саводлироқ ўрганишни мафкурамизнинг бош йўналишларидан бири, деб эълон қилмоғимиз даркор. Келажак ўтмишдан бошланади, деган гап бор. Вужудимизда, қадриятларимиз таркибида неки гўзаллик бўлса, Спитамен, Жалолиддин, Муқанна, Маҳмуд Торобийларнинг, Форобий, Хоразмий, Берунийларнинг покиза виждонидан, буюк эhtiқодларидан, муқаддас руҳларидан жамланганини ҳар бир мактаб ўқитувчиси, ҳар бир ўқувчи билмоғи керак. Ватанни севмак иймондандур деб, бежиз айтилмаган. Юксак маданиятли, имони баркамол кишида Ватан туйғуси баланд бўлади. Ватан ўтмишдан, бугундан ва келажакдан иборатдир. Болалик ва ўсмирликни келажак деб эмас, балки бугунги кунимиз деб қарамоғимиз, уларнинг қалбида ва руҳида Ватанга бўлган муҳаббатни келажакда эмас, бугун шакллантирмоғимиз даркор. Айтмоқчимизки, маърифату маънавий дунёнинг юксаклиги мафкуранинг бойлигию юксаклигидандир.

КАЛИТ — ТУРКИСТОН ЭЛИНИНГ БИРЛИГИ

*Карим НОРМАТОВ,
тарих фанлари доктори,
профессор*

— Бугунги Ватанимиз равнақини халқлар дўстлигисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Боиси Ўзбекистон кўп миллатли, серэлат маскан. Бу қадимдан ҳам тан олинган

ҳақиқат. Шундай экан, ҳар бир миллат ва элатнинг ўз йўли, ўзлиги борлигини ҳам тан олишимиз, уни эъзозлашимиз, қадрлашимиз бугунги мустақил давлатимизнинг асосий вазифаларидан бири бўлиб қолмоқда.

Ҳозир жамиятимизда қандайдир мафкуравий бўшлиқ ҳам бор. Бўшлиқ бўлиши жамият учун жуда хавфлидир. Чунки бўшлиққа ёт ғоялар суқулиб кириши эҳтимолдан узоқ эмас. Жамиятни ўз ҳолига ташлаб қўйиб бўлмайди, уни бошқариб туриш шарт. Айниқса, мафкура соҳасида.

Миллат қайғуси бобида ҳақиқий дўст киму, сохтакорлар кимлар эканлигини билиш керак. Мустақиллик учун миллий ғурур билан курашганлар давлат томонидан қадрланиши зарур.

Сталин сиёсати туфайли Марказий Осиё халқларининг муҳим бойлиги тилка-тилка қилинди, чунки у ўтмиши бой халқларнинг кучайиб кетишидан қўрққан эди. Бутун Марказий Осиё майдалаб ташланди, бир бутун Туркий халқ эса туркман, ўзбек, қозоқ, қирғиз, қорақалпоқ сингари миллатларга бўлиб юборилди. Бу майдалаб бошқариш сиёсати эди. Шу тарзда туркийларнинг насл-насаби Турк эканини унуттириш, бир туғишган халқни манқурт даражасига етказиш, улар ўртасида доимий қонли низолар чиқариш, элини пахта қулига айланттириш, бойлигини талаш, табиатни эса ғорат этиш кўзда тутилган эди.

Оқибатда Марказий Осиё халқлари ёзувлари бир неча бор ўзгартирилди. Улар ўз тарихини ўқиёлмай қолди, дини, маънавияти, бой мероси, муқаддас ва мўътабар анъанаю удумлари топталди. Мана, бизнинг бош фожиамиз. Энди биз ишни қайтадан бошлаймиз, "халқлар отаси" топтаган ёзувимизни, оға-инилигимиз, табиатимиз ва ғуруримизни тиклаймиз. Бу қийин иш. Бироқ бунга зришишнинг бир калити бор, бу калит Туркистон элининг бирлигидир. Энг оғир дамларда ҳам эл бир бўлса, уни ҳеч қандай куч енголмайди.

* * *

М. ҚИРҒИЗБОЕВ:— Давра суҳбатимизда ўртага ташланган айрим мулоҳазалар баҳсталаб бўлиши мумкин, эҳтимол, у ўқувчиларда эътироз туғдирар, аммо муҳими бу эмас. Биз она-Ватаннинг бундан кейинги тараққиёти учун маънавий асос ҳақида, миллатнинг эртанги кунини,

қиёфасини, маънавиятини белгилайдиган омиллар ҳақида — миллий истиқлол мафкураси ҳақида фикр юритдик.

Соғлом, ақлли ва юрагида ўти бор ҳар бир фуқаро ҳеч шубҳасиз она-Ватанни жон-дилдан севди. Ватанга муҳаббат кўр-кўрона бўлиши мумкин эмас, бунинг учун ўзликни англаш, демакки, ўзинг мансуб бўлган халқнинг кечмишини, киндик қонинг томган тупроқнинг тарихини билиш, дилда ифтихор туйиш, шу замин, шу халқ, шу Ватан билан ўз қисматингни бус-бутун, деб ҳис қилиш лозим. Ватанга муҳаббат ҳақида сўз юритган фозиллардан бири: бу муҳаббат бутун дунёга муҳаббат билан уйғунлашиб қетади, дейди. Билим нуридан баҳраманд бўлган халқ бу билан ён-верига қўшниларига зиён келтирмайди. Аксинча, давлатлар қанчалик маърифатли бўлишса, бир-бири билан тил топишиб, янада қудратлироқ кучга айланадилар, оламшумул тафаккур янада равнақ топади.

Мен ўйлайманки, миллий истиқлол мафкураси шу эзгу ниятга хизмат қилади, халқнинг мавжуд ижтимоий қатламларини асрий ҳасрат ва армонимиз бўлган миллий Мустақиллик, Республикамиз раҳбарияти атрофида бирлаштиради, ҳозирги иқтисодий қийинчиликларни баҳамжиҳат бартараф этишга, нурли истиқболни кўзлаб чиройли амаллар қилишга йўл очади.

Илҳомбахш миллий истиқлол мафкураси кишиларимизнинг кучига куч, ғайратига ғайрат қўшса, кўзланган ёруғ манзилларга етишиш қийин бўлмайди. Зеро, бу мафкура бизнинг йўлимизни ёритувчи йўлчи юлдуз бўлмоғи, умидимизнинг, ишончимизнинг, аъмолу эътиқодимизнинг негизини ташкил этмоғи керак. Уни яратишда эса шоиру адиблар, олимлар, мутасадди раҳбарлар, партия ходимлари, фаоллар, ҳар бир уйғоқ қалбли инсон фаоллик кўрсатиши ҳам қарз, ҳам фарздир. Бу мафкурани яратиш ҳам, ҳаётга татбиқ этиш ҳам ҳар биримизнинг шарафли бурчимиздир.

Ўзбекистон Халқ демократик партияси бу хайрли ишга ўзининг бор кучини сафарбар этиши шубҳасиз. Бу масъулиятли хизматни ўташда эса, у авваламбор донишманд халқимизга, унинг етук ва комил фарзандлари заковатига таяниб иш кўради.

*Юсуф БЕРДИЕВ ва
Олимжон НАЗАРОВ тайёрладилар
"Ўзбекистон овози", 1993 йил 2 июль*

МУНДАРИЖА

А. Саидов. Мустақил Ўзбекистоннинг ватанпарварлик маф- кураси	5
Миллий истиқлол мафкураси	14
М. Хайруллаев. Ижтимоий ҳаёт ва мафкура	28
М. Умурзоқов. Истиқлол мафкураси ва кадрлар сиёсати	34
Мустақил Ўзбекистоннинг миллий истиқлол мафкураси	48
Э. Юсупов. Маънавий камолот асоси	60
Ҳ. Пўлатов. Мустақиллигимиз қадриятлари	67
М. Усмонов. Мафкура муваққат бўлмайди	80
А. Жалолов. Мустақиллик фалсафаси ва фалсафа мус- тақиллиги	87
Миллий истиқлол мафкураси — ўйлар, мулоҳазалар, так- лифлар	98

Маъсоро-политическое издание

НАЦИОНАЛЬНАЯ
НЕЗАВИСИМАЯ ИДЕОЛОГИЯ
УЗБЕКИСТАНА

На узбекском языке

Издательство "Ўзбекистон" — 1993. 700109, Ташкент, Навои, 30

Рассом *О. Соибназаров*
Техник муҳаррир *С. Собирова*
Мусаҳҳиҳ *М. Раҳимбекови*

Теришга берилди 29.06.93. Босишга рухсат этилди 7.08.93.
Қогоз бичими 84x108 1/32. "Таймс" гарнитурда терилди. Юқори
босма усулида босилди. Шартли босма табоқ 5,88. Нашр табоқ 5,7.
Тиражи 50000. Буюртма №471. Баҳоси шартнома асосида.

"Ўзбекистон" нашриёти, 700129, Тошкент, Навоий, 30.
Нашр №136-93

Оригинал-макет маъсулияти чекланган "Ношир" жамияти
техникавий ва программавий воситалар базасида тайёрланиб,
Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси ижарадаги
Тошкент матбаа комбинатида босилди.
700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ў 40

Ўзбекистоннинг миллий истиқлол мафкураси.—
Т.: Ўзбекистон, 1993.—110 б.
ISBN №5-640-01564-0

Жумҳуриятимиз истиқлол йўлига ўтгач, унинг ўзига хос муаммолари юзага келди. Шу муаммолардан бири — мустақил республиканинг ўз миллий истиқлол мафкурасини яратиш.

Ушбу тўпламга мазкур мафкурани юзага келтириш масалалари, унинг асосий қирралари ва муаммолари, мана шу муаммоларни ҳал қилиш борасида олдимизда турган вазифалар ҳақида фикр юритилган, матбуот орқали халқимиз ҳукмига ҳавола этилган мақолалар киритилган.

Национальная независимая идеология Узбекистана.

ББК 66.2(2)+65.9(2У)

№395-93

Навой номли

Ўзбекистон Республикаси

Давлат кутубхонаси.

Ў 0503020904—71 93
M351(04)93